

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

Photo by Zaven Sargsyan

8. There are also large lakes in Armenia; one the Mantiane, which word translated signifies Cyane, or Blue, the largest salt-water lake, it is said, after the Palus Mæotis, extending as far as (Media-) Atropatia. It has salt pans for the concretion of salt.

The next is Arsene, which is also called Thopitis. Its waters contain nitre, and are used for cleaning and fulling clothes. It is unfit by these qualities for drinking. The Tigris passes through this lake after issuing from the mountainous country near the Niphates, and by its rapidity keeps its stream unmixed with the water of the lake, whence it has its name, for the Medes call an arrow, Tigris...

8. Հայաստանում կան նաև մեծ լճեր. սրանցից մեկն է Մանտիանե (թարգմանվում է Կապույտ), վոր, ինչպես ասում են, Մալոտիսից հետո մեծագույնն է աղի լճերի մեջ և տարածվում է մինչև Ատրոպատեն, ունի և աղահանքեր: Հետո Արսենե լիճը, վոր կոչվում է և Թոպիտիս [= Տոսպ]. պարունակում է բորակ, վորով շորեր են լվանում ու մաքրում. բայց դրա համար ել ջուրը խմելու չէ: Տիգրիսը Նայատ լեռից իջնելով՝ կտրում անցնում է այս լիճը, առանց խառնվելու ջրերին՝ հոսանքի ուժգնության պատճառով, վորից ել առել է իր անունը. ըստ վորում մարերեն Տիգրիս նշանակում է նետաձգություն:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎԱԾ Է ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՎԵՐՈՎ

ՄՏՐԱԲՈՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ստրաբոնը Հայաստանի ու հայերի մասին
Ստրաբոնի «Աշխարհագրություն» երկից քաղեց և թարգմանեց Հրայր Աճառյանը

СТРАБОН ОБ АРМЕНИИ И АРМЯНАХ Выдержка из «ГЕОГРАФИИ»

STRABO ABOUT ARMENIA AND ARMENIANS Abstract from GEOGRAPHY

Ռաֆայել. Աթենքի դպրոց, դետալ՝ Ստրաբոն
Raphael, School of Athens, Detail
Рафаэль. Афинская школа, деталь - Страбон

Ռաֆայել Սանտի. Աթենքի դպրոց, որմնանկար 1510-1511, Վատիկանի թանգարան և պատկերասրահ, Վատիկան
Raphael, School of Athens, from the Stanza della Segnatura, 1510-1511, Fresco, Vatican Museums and Galleries, Vatican City.
Рафаэль Санти. Афинская школа. Фреска станцы делла Сеньятура, 1509-1511. Ватиканский дворец. Ватикан.

ՆԱՀԱՊԵՏ հրատարակչություն
Publishing House NAHAPET
Издательство НААПЕТ

STRABO ABOUT ARMENIA
AND ARMENIANS
Abstract from GEOGRAPHY

СТРАБОН ОБ АРМЕНИИ
И АРМЯНАХ
Выдержка из «ГЕОГРАФИИ»

ՄՏՐԱԲՈՆ
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ
Մտրաբոնը Հայաստանի ու հայերի մասին

ՀՏԴ 91
ԳՄԴ 26.8
Ս 900

Ստրաբոն

Աշխարհագրություն /կազմ. և առաջա-
բանի հեղ. Մեն Հովհաննիսյան, բնագրից
Ս 900 բաղեց և թարգմ. հայերեն Հր. Աճառյանը.-
Եր., Նահապետ, 2011, 160 էջ:

Հր. Աճառյանը թարգմանել է Ստրաբոնի
«Աշխարհագրություն» երկի 17 գրքի այն հատ-
վածները, որոնք վերաբերում են Հայաստանին
ու հայերին: «Նահապետ» հրատարակչության
կողմից ավելացվել են նույն հատվածներն
անգլերենով և ռուսերենով:

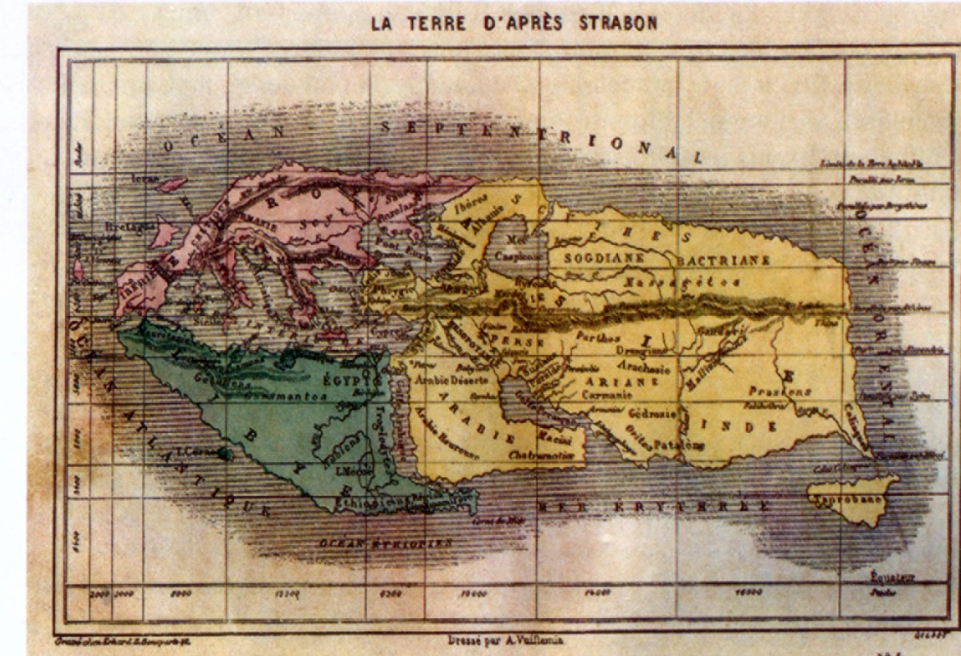
ՀՏԴ 91
ԳՄԴ 26.8

ISBN 978 - 9939 - 803 - 73-9

ՆԱՀԱՊԵՏ հրատարակչություն
Publishing House NAHAPET
Издательство НААПЕТ

© «Նահապետ» հրատարակչություն, 2011 թ.

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ամասիա	8
Ստրաբոնը և քարտեզագրությունը	12
Ստրաբոն, «Աշխարհագրություն»	18

CONTENTS

Amasya	9
Strabo and Cartography	13
Strabo about Armenia and Armenians	19

СОДЕРЖАНИЕ

Амасия	11
Страбон и картография	15
Страбон об Армении и армянах	86

Հույն աշխարհագիր Ստրաբոնը ծնվել է Պոնտոսի Ամասիա քաղաքում, շուրջ – 63 թվին և մեռել է 21–25 թվերին: Սովորել է Նիսայում և Հռոմում՝ լավագույն քերականագետների և փիլիսոփաների մոտ: Ման է յեկել հռոմեական պետության մեծ մասը, յերկար ժամանակ մնացել է Հռոմում և Ալեքսանդրիայում. հասուն տարիքում գրել է իր «Պատմական հիշատակարանները»: Այս աշխատությունը բովանդակում էր 43 գիրք և կազմում էր Պոլիբիոսի շարունակությունը՝ սկսելով Կորնելիոսի և Կարթագինեյի կործանումից և հասնելով մինչև Ալեքսանդրիայի ճակատամարտը կամ Կեսարի մահը:

Այս բանկագին աշխատությունը դժբախտաբար կորած է այժմ:

Հեղինակի յերկրորդ գործն է Աշխարհագրությունը, վորի մի մասը կորած է, բայց մեծագույն մասը մնում է:

Առաջին անգամ Երատոսթենեսն էր, վոր գրեց իր Աշխարհագրությունը և հիմք դրավ գիտական Աշխարհագրության: Ստրաբոն ոգտվեց վոչ միայն նրանից, այլ և Հիպպարքոսից, Եփորոսից, Պոլիբիոսից, Թեոփանես Մելիտիսեցուց և Պոսիդոնիոսից: Աշխատանքի մի մասը կազմեց Ալեքսանդրիայի գրադարանում, մյուս մասը Հռոմի արխիվներում, և վերջացրեց 17–23 թթ.: Գրքի ընդհանուր բովանդակությունը աշխարհագրությունն է, բայց շարունակ տեղ է տալիս պատմական կողմին:

Ստրաբոնի գործը մեծ արժեք չուներ Միջին դարի հեղինակների մոտ. բայց ԺՉ դարից սկսած հետզհետե բարձրացավ նրա գնահատության չափը և զանազան տպագրությանց արժանացավ: Հատկապես Հայաստանի աշխարհագրության և Հայոց պետության նորակազմ շրջանի համար Ստրաբոնի գործը միակ գնահատելի ճշմարտապատում և գրեթե ժամանակակից աղբյուրն է:

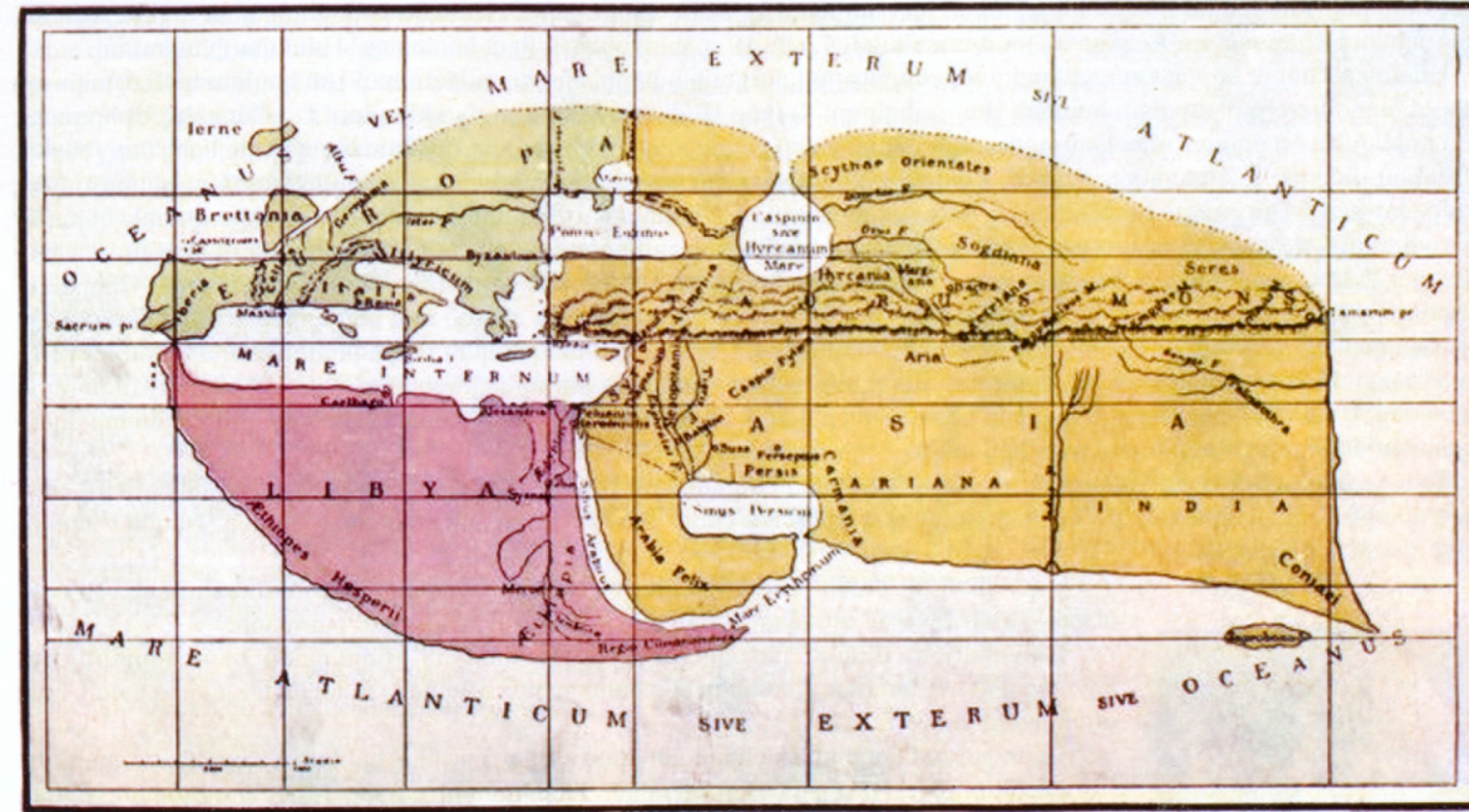
Այս պատճառով կարևոր համարեցինք նրա աշխատությունից քաղել հանել ու թարգմանել այն բոլոր մեծ ու փոքր հատվածները, վորոնք թեկուզ մանր չափով կան անուղղակի կերպով վերաբերում են Հայաստանին և հայ ժողովրդի պատմության:

Հատվածներ քաղելու համար հետևել են Մեյնեքեյի հրատարակության, վոր լավագույնն է համարվում (Strabonis Geographica, recognovit Augustus Meineke, Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubneri MCMXXV 1925, 3 հատոր):

Թարգմանության ժամանակ իբր ոճանդակ աղբյուր գործ են ածել Տարդիեյի ֆրանսերեն թարգմանությունը (Géographie de Strabon, trad. par Amédée Tardieu, 3 հատոր, Paris 1880).– գեղեցիկ և ճիշտ, բայց շատ ազատ թարգմանություն: Իմ թարգմանությունը չափազանց հավատարիմ է բնագրին: Ուր վոր պետք է յեղել իմաստի պարզաբանության կամ հայերեն լեզվի պահանջների համաձայն վորևե բառ ավելացնել, վոր չկա հունարեն բնագրում, դրել են շեղատառ: Աստղանիշով նշանակել են այն բառերը, վորոնք ծանոթագրված են, իսկ այդ ծանոթագրությունները հավաքված են գրքի վերջում առանձին: Հատուկ անունների ծանոթությունները դրված են հենց հատուկ անվանց ցանկի մեջ:

Հրայր Աճառյան

THE INHABITED WORLD ACCORDING TO STRABO

Աշխարհի բարտեզը ըստ Ստրաբոնի, վերակազմություն

The Inhabited World According to Strabo, Reconstruction

Карта мира Страбона, реконструкция

Ա Մ Ա Ս Ի Ա

Ամասիա, Ամառա (հուն. Αμάσεια comes from Amasis) անունը նմանացնում են նաև խեթական արձանագրություններում հիշատակվող Կարախնա բնակավայրի հետ, որը գտնվում էր Իրիս գետի ափին: Ամասիա քաղաքը, ըստ ավանդության, հիմնադրվել է Ալեքսանդր Մակեդոնացու ժամանակ և մ.թ.ա. IV դ. անվանվել է նրա հորեղբոր՝ Ամասիայի անունով:

Ամասիան հնում եղել է Պոնտական թագավորության մայրաքաղաքը, որտեղ զարգանում էին հելլենական մշակույթը և հելլենիստական քաղաքների հատուկ վարչակարգը: Հակոբ Մանանդյանն այդ մասին գրում է. «Շնորհիվ Միհրդատի և հելլենիստական քաղաքների հատուկ վարչակարգը: Հակոբ Մանանդյանն այդ մասին գրում է. «Շնորհիվ Միհրդատի առատաձեռն ու հոգատար աջակցության պոնտական բոլոր քաղաքներում կառուցվել էին հոյակապ ու գեղեցիկ նոր շենքեր, մինչև իսկ ամբողջ թաղամասեր, և բուռն թափով զարգանում էին ամեն տեղ հելլենական գեղարվեստն ու գիտությունը, մինչև իսկ ամբողջ թաղամասեր, և բուռն թափով զարգանում էին ամեն տեղ հելլենական գեղարվեստն ու գիտությունը, որոնք վայելում էին թագավորի հատուկ հոգատարությունը: Միհրդատ Եվպատորը պարզապես հետզհետե կերպարանափոխում էր իր երկիրը և տարածում ամենուրեք հունական քաղաքակրթությունը: Նրա ժամանակ ոչ միայն հին Ամասիա մայրաքաղաքը, այլ նույնիսկ որոշ ավանագյուղեր դառել էին արդեն հելլենիստական քաղաքներ»: Միհրդատ Եվպատորը իր թագավորության մեջ իրագործում էր Ալեքսանդր Մակեդոնացու սկսած այն մեծ գործը, որի նպատակն էր, ըստ Գիորգորոսի, Ասիայի ու Եվրոպայի «միայն համերաշխությունը և տոհմակցական բարեկամությունը» (Diod., XVIII): V դ. Ամասիան Բյուզանդական կայսրության մեջ կազմում էր Պոնտոսի ութ պրովինցիայից մեկի՝ Պոնտոս-Ամասիայի կենտրոնը: Ամասիան ռազմական կարևոր հենակետ էր մ.թ.ա. 89–87, 73–71 և 66 թթ. հռոմայեցիների դեմ Պոնտոսի մղած պատերազմներում: Հետագայում քաղաքն անցել է բյուզանդացիներին:

Բյուզանդական տիրապետության շրջանում Ամասիան ներառվում էր Փոքր Հայքի Առաջին Հայք պրովինցիայի մեջ, որը Հուստինիանոսի ժամանակ, VI դ. վերանվանվեց Երկրորդ Հայք: 1064 թ. Ամասիան դառնում է Կարսի Գագիկ Բագրատունի թագավորի կալվածքը:

Ամասիան մի քանի անգամ անցել է տարբեր տիրապետությանների տակ. 1075 թ. սելջուկների, 1246-ին գրավեցին մոնղոլները, 1397-ից մինչ օրս՝ թուրքերի:

Ամասիայում ծնված խոշորագույն աշխարհագետ Ստրաբոնի կենսագրությունից հետաքրքիր հիշատակությունների ենք հանդիպում, այնտեղ բնակվող հույներից բացի, նաև այլ ազգերի մասին:

Ամասիայում ապրում էին հիմնականում հայեր, հույներ, հրեաներ և ավելի ուշ՝ թուրքեր: Քաղաքում 1830 թ. բնակվում էր մոտ 30000 բնակիչ, որից 14000 հայեր, իսկ 1850 թ. հայերը 17000-ից ավելին էին: XX դ. սկզբին Ամասիայում հայ բնակչության թիվը մոտ 12000 էր:

Հայերն Ամասիայում հիմնականում զբաղվում էին արհեստներով և առևտրով, մինչև 1915 թ. ունեին մոտ 400 արհեստանոց, կրպակ ու խանութ: Հռչակված էին Ամասիայում պատրաստված հայ ջուլիակների գործվածքները:

Հայ վարպետների հնարամտության և վարպետության մասին են վկայում Ամասիայում նրանց պատրաստած մետաքս մանող և ալրաղաց մեքենաները:

Քաղաքը մի քանի անգամ տուժել է ավերիչ երկրաշարժերից (173, 174 և 1825 թթ.):

Հնադարյան քաղաքից կանգուն են մնացել բերդի պատերը և պոնտական թագավորների ժայռափոր գերեզմանները: Ամասիայում են ծնվել Միհրդատ VI-ը, հույն

Միհրդատ VI Եվպատոր (132–63), Պոնտոսի թագավոր (120–63), Հռոմի թշնամի մ.թ.ա. I դարում

Mithridates VI Eupator (132–63), king of Pontus (120–63), enemy of Rome in the first century BC.

Митридат VI Евпатор (132–63), царь Понта (120–63), враг Рима в I веке до н.э.

A M A S Y A

The name Amasya, Amara (Greek Αμάσεια comes from Amasis) is also considered to be similar to the name of the locality Karakhna on the bank of the river Iris, which is mentioned in Hittite inscriptions. According to the tradition, the city of Amasya was founded at the time of Alexander of Macedonia and was called after his uncle Amasya in the 4th century B.C. In ancient times Amasya was the capital town of the Pontus Kingdom, in which Hellenistic civilization and administration characteristic of Hellenistic towns developed. Hacıb Manandian wrote about this: “Thanks to the generous and thoughtful support of Mithridates, beautiful and splendid new edifices and even new blocks were built in all the cities of Pontus. Hellenistic art and science were intensively developing as they were the object of king’s constant solicitude. Mithridates Eupator was progressively transforming his country and spreading everywhere Greek civilization. Under his reign not only the ancient capital Amasya, but also many villages became Hellenistic towns”. Mithridates was realizing within his Kingdom the great work started by Alexander of Macedonia, the goal of which was, according to Diodore, “only solidarity and patrimonial friendship” between Asia and Europe”. (Diod., XVIII). In the 5th century Amasya was the center of Pontos-Amasya, one of the eight provinces of the Byzantine Empire.

Amasya was an important military point during the wars of Pontus against Romans in 89-87, 73-71 and 66 B.C. Further the city passed under the domination of Byzantium, during which Amasya was a part of the First Armenian province of Lesser Armenia. Under the reign of Justinian, in the 6th century it was called Second Armenia.

In 1064 Amasya became the estate of King Gagik Bagratid of Kars.

Amasya passed several times from hand to hand: in 1075 the city was under the yoke of Seljuk Turks, then in 1246 under the Mongols, in 1397 and to present time under Turkish rule. One can find interesting information about nations leaving in Amasya, beside Greeks, in the biography of Strabo, great geographer who was born there. Mostly Armenians, Greeks, Jews and lately also Turks lived in Amasya.

In 1830 about 30,000 people, among which 14,000 Armenians, lived in Amasya. In 1850 the number of Armenians was more than 17,000. At the beginning of the 20th century the Armenian population of Amasya was about 12,000.

In Amasya Armenians were mainly practicing handicrafts and trade. Before 1915 they had about 400 workshops, ateliers and shops. Fabrics manufactured by Amasya weavers were well-known. Silk weaving and flour grinding machines created in Amasya by Armenian masters witness their ability and inventive capacities.

The city was ruined by earthquakes in 173, 174 and 1825.

Only the fortress’ walls and Pontus kings’ tombs curved in the rock remained from the ancient city. Mithridates VI Eupator, Greek geographer Strabo, Armenian well-known physician Amirdovlat Amasyatsi (15th century), Patriarch of Constantinople Galust Kaytzak and others were born in Amasya.

In the second half of the 19th century many cultural and educational associations were working in Amasya, as Partevakan, Usumnasirats, Nersesian, Enkerasirats, Dprotsasirats, Kanants Kertasirats, Hayrenasirats and others. Armenians founded a sewing school and a workshop for women in Amasya. The weekly and monthly magazines *Aparazh* (1911) and the biannual journal *Amasya* (1911-1912) were published in Amasya in Armenian; the theatrical association *Iris* was founded as well (1909). Armenian Diocese and national hospital were functioning in Amasya, as well as several churches: Holy Virgin, Saint Nikoghos (1218), Saint Hacıb (1255) with their preparatory schools. Between 1914 and 1918, Armenians were subjected to massive massacres, majority was killed and those who were saved by miracle emigrated to Syria and Lebanon.

Sen Hovhannisian

Ամասիա, հնադարյան քաղաքից կանգուն են մնացել բերդի պատերը և պոնտական թագավորների ժայռափոր գերեզմանները:

Amasya, Only the fortress’ walls and the tombs curved in the rock of Pontus kings remained from the ancient city.

Амасия, от древнего города остались стоять только стены крепости и вырытые в скале гробницы понтийских царей.

աշխարհագետ Ստրաբոնը, հայ նշանավոր բժիշկ Ամիրդովլաթ Ամասիացին (XV դ.), Պոլսի պատրիարք Գալուստ Կայծակը և այլք:

Ամասիան նաև հռչակված էր հայ մանրանկարիչներով. պահպանվել են տարբեր ժամանակներում կատարված շատ ձեռագրեր:

XIX դ. երկրորդ կեսին Ամասիայում գործել են բազմաթիվ մշակութային և կրթական ընկերություններ՝ Պարթևական, Ուսումնասիրաց, Ներսեսյան, Ընթերցասիրաց, Դպրոցասիրաց, Կանանց կրթասիրաց, Հայրենասիրաց և այլն: Ամասիայում հայերը բացեցին կանանց կար ու ձևի արհեստանոց-ուսումնարան: Հայերենով լույս էին ընծայում «Ապառաժ» շաբաթաթերթը և նույն անունով ամսագիրը (1911 թ.), «Ամասիա» կիսամյա հանդեսը (1911–12 թթ.), հիմնադրվեց «Իրիս» բառերական ընկերությունը (1909 թ.): Ամասիայում կային առաջնորդարան և ազգային հիվանդանոց, մի քանի եկեղեցի՝ ս. Աստվածածին, ս. Նիկողոս (1218 թ.), ս. Հակոբ (1255 թ.), ինչպես նաև դրանց կից՝ նախակրթական վարժարաններ: 1914–1918 թթ. հայերը ենթարկվեցին զանգվածային ոչնչացման. մեծ մասը ոչնչացվեց, իսկ փրկվածները գաղթեցին Սիրիա, Լիբանան:

Սեն Հովհաննիսյան

Ամասիա
Amasya
Амасия

Название Амасия, Амара (греч. Αμάσεια происходит от Amasis) отождествляется также с известной из хеттских надписей местностью Карахна, находившейся на берегу реки Ирис. Согласно традиции, город Амасия был основан во времена Александра Македонского, а в IV веке до н.э. был назван в честь его дяди Амасии. В древности Амасия была столицей Понтийского царства, где развивалась эллинистическая культура и характерное для эллинистических городов администрирование. Об этом Акоп Манандян пишет: «Благодаря щедрой и заботливой поддержке Митридата, во всех понтийских городах были построены великолепные и красивые новые здания, а то и целые кварталы, повсюду бурно развивались эллинистическое искусство и наука, которые были удостоены царской опеки. Митридат Евпатор постепенно преображал свою страну и распространял в ней греческую цивилизацию. В его времена не только древняя столица Амасия, но даже некоторые села превратились в эллинистические города». В своем царстве Митридат Евпатор осуществлял то великое дело, которое начал Александр Македонский и целью которого было, согласно Диодору, «только солидарность и родовая дружба» между Азией и Европой (Diod. XVIII). В V веке в Византийской империи Амасия была центром одной из восьми понтийских провинций – Понтос-Амасии. В 89–87, 73–71 и 66 гг. до н.э. Амасия была важным военным опорным пунктом в войнах Понта против римлян. Позже город перешел под господство Византии. В этот период Амасия была в составе провинции Первая Армения Малой Азии, которая в VI веке, во времена Юстиниана была переименована во Вторую Армению.

В 1064 г. Амасия стала вотчиной царя Карса Гагика Багратуни.

Амасия несколько раз переходила из рук в руки: в 1075 г. попала под господство турок–сельджуков, в 1246 г. ее взяли монголы, а с 1397 г. по сей день она под игом турок.

Из биографии родившегося в Амасии крупнейшего географа Страбона узнаем интересные сведения о живших там, кроме греков, представителях разных наций.

В Амасии жили в основном армяне, греки, евреи, а позже и турки.

В 1830 г. в городе было 30000 жителей, из которых 14000 армян, а в 1850 г. армян было уже больше 17000. В начале XX века армянское население Амасии достигало 12000.

Армяне в Амасии занимались в основном ремеслами и торговлей; до 1915 года у них было около 400 мастерских, лавок и магазинов. Были известны ткани, изготовленные в Амасии армянскими ткачами. О мастерстве и изобретательности армянских мастеров свидетельствуют изготовленные ими в Амасии шелкоткацкие и мукомольные машины.

Город подвергался разрушительным землетрясениям в 173, 174 и 1825 годах.

От старейшего города остались стоять только стены крепости и вырытые в скале гробницы понтийских царей. В Амасии родились Митридат VI Евпатор, знаменитый греческий географ Страбон, известный армянский врач Амирдовлат Амасияци (XV век), константинопольский патриарх Галуст Кайцак и др.

Амасия была известна и армянскими миниатюристами; сохранились иллюстрированные ими в разное время рукописи.

Во второй половине XIX века в Амасии действовали многочисленные культурные и учебные заведения: Партевакан, Усумнасирац, Нерсесян, Энтердасирац, Дпродасирац, Кананц кртасирац, Айренасирац и др. В Амасии армяне открыли для женщин мастерскую-училище кройки и шитья. На армянском языке издавались еженедельник «Апараж», ежемесячник под тем же названием (1911), полумесячное издание «Амасия» (1911–1912) и было основано театральное общество «Ирис» (1909). В Амасии действовали епархия, национальная больница и несколько церквей: Святой Богородицы, Святого Никогоса (1218), Святого Акопа (1255) с подготовительными классами. В 1914–1918 гг. армяне подверглись массовой резне, большинство из них было истреблено, а чудом уцелевшие эмигрировали в Сирию и Ливан.

Сен Оганисян

Ամիրդովլաթ Ամասիացի
(1420–1496), Աստրոլաբ, 1479, արժիճ

Amirdovlat Amasyatsi
(1420–1496), Astrolabe, 1479, pewter

Амирдовлат Амасияци
(1420–1496), Астролябия, 1479, олово

Տարբեր երկրների և Հայաստանի տարածքում պահպանվել են հազարամյակներ առաջ պատրաստված պարզունակ քարտեզներ՝ հիմնականում ժայռերի ու քարերի վրա: Այդ քարտեզները արդյունք են մարդու և բնության շփման, քանի որ նրանց համար կարևոր էր տեղանքի ճանաչումը: Հիշելու համար պարզունակ ձևով քարերի և տարբեր նյութերի (փայտ, ոսկր, կավ և այլն) վրա կատարում էին փորագրություններ՝ զարմանալի ճշտությամբ ու պարզությամբ, կարծես աշխատած լինել վեցերորդ զգայարանը:

Հնագիտական իրերի ու նյութերի վրա պահպանվել են քարտեզներ հիշեցնող պատկերներ, որոնք հիմք են տալիս ենթադրելու հնագույն քարտեզների գոյության մասին: Մեզ հասած քարտեզները կատարված են ավելի ուշ ժամանակաշրջանում: Ամենահին քարտեզը համարվում է Բաբելոնյան քարտեզը՝ մ. թ. ա. VI-V դդ.:

Հին Հունաստանում մ. թ. ա. VI դ. աշխարհագրությունը և քարտեզագրությունը զարգանում էին արագ: Նույն ժամանակաշրջանում տեղի ունեցավ տնտեսական վերելք, որի շնորհիվ կատարվեց ֆիզիկական և մտավոր աշխատանքի տարանջատում, որը նպաստեց գիտության տարբեր բնագավառների զարգացմանը: «Հոնիական» դպրոցին պատկանող հույն մտածողներն այլ գիտությունների հետ զարգացրին նաև ֆիզիկական աշխարհագրությունը: Պահանջարկ կար առանձին երկրների նկարագրությունների, որտեղից էլ առաջացավ նկարագրական աշխարհագրությունը, որը հնում հայերը կոչում էին «երկրագրութիւն» կամ «աշխարհագիր»: Ալեքսանդրիայում մ. թ. ա. II դարում մի խումբ գիտնականներ ուսումնասիրել են Հոմերոսի նավերի կատարողը՝ նպատակ ունենալով ուսումնասիրել Հունաստանի հնագույն տեղագրությունը: Սակայն այդ ուսումնասիրությունները մեզ չեն հասել: Ստրաբոնը, հավանաբար, ծանոթ լինելով այդ աշխատանքների բովանդակությանը, օգտագործել է դրանց մի որոշակի մասը «Աշխարհագրություն» (Γεογραφικά) աշխատության մեջ: Ստրաբոնն այդ աշխատությունում հաճախ է անդրադառնում նշանավոր պատմական դեպքերի ու դեմքերի. օրինակ՝ Հայաստանը նկարագրելիս ներկայացնում է այդ երկրի պատմությունը բնութագրող համառոտ տեղեկություններ՝ պարսկական տիրապետությունից սկսած մինչ իր օրերը: Այդ պատմական էքսկուրսներում չենք տեսնում պատմական աշխարհագրությանը վերաբերող նյութեր:

Ստրաբոնով վերջանում է Հելլենիստական ժամանակաշրջանի աշխարհագրությունը: Ստրաբոնը համարում էր, որ աշխարհագրությունը որպես գիտություն առանձնանում է փիլիսոփայությունից, սակայն այդ գիտությամբ զբաղվում են փիլիսոփաները: Միայն Պտղոմեոսի ժամանակներում աշխարհագրությունը համարեցին առանձին գիտություն երկրի հայտնի մասերի գրաֆիկական պատկերման համար, ինչը մենք անվանում ենք քարտեզագրություն: Բոլոր ժամանակներում գերտերությունների տիրակալները պահանջ էին զգում ունենալու հարևան և հպատակ երկրների ճշգրիտ քարտեզներ այն ժամանակվա հնարավորություններին համապատասխան: Հռոմեական կայսրությունն իր մեջ ընդգրկում էր Միջերկրական ծովի ավազանը, երկիրը վերահսկելու համար պահանջվում էր նոր աշխարհագրական ուսումնասիրություններ կատարել: Այդ ուսումնասիրությունների տվյալների հիման վրա կազմվել են ոչ միայն կայսրության տարածքների, այլև՝ այդ ժամանակ հայտնի երկրամասերի քարտեզներ: Քարտեզներ կազմելու գործում մեծ ներդրում ունի Օգոստոս կայսրը (մ.թ.ա.

Պրիմա Պորտայի Օգոստոս, /Օգոստոս կայսեր արձանը Քիարոնոնտեի Թանգարանում, Վատիկան, Ռոմ

Augustus of Prima Porta, statue of the emperor Augustus in Museo Chiaramonti, Vatican, Rome

Август Прима Порты, Статуя императора Августа в Музее Киарамонти, Ватикан, Рим

Primitive maps designed millenniums ago, mostly curved on rocks and stones, were found on the territory of Armenia and other countries. They are the result of interaction between man and nature, as learning of their surroundings was always important for human beings. They used to carve on stone and other materials (wood, bone, clay...) primitive signs, which were very simple, but amazingly exact, as if they were inspired by the sixth sense.

Pictures reminding of maps are preserved on archeological artifacts and materials; they allow us supposing that very ancient maps existed indeed. Those which reached our days are from later periods. The most ancient map is considered to be the Babylonian map of the 6th – 5th centuries B.C.

Geography and cartography developed very fast in ancient Greece in the 6th century B.C. At the same time an economic upsurge occurred, as a result of which physical and intellectual works were divided, which in its turn contributed to the development of diverse sciences. Greek thinkers of Ionic School developed physical geography, alongside with other sciences. The need for describing different countries led to the forming of descriptive geography which ancient Armenians called ‘country-graphy’ or ‘world description’.

A group of scientists investigated the catalogue of Homer’s ships in Alexandria in the 2nd century B.C. in order to study the oldest topography of Greece. Strabo was probably acquainted with the contents of these studies and used them while compiling his *Geography* (Γεογραφικά).

In his work Strabo often mentions well-known historical events or figures. Thus, describing Armenia he communicates characteristic brief information beginning from the period of Persian yoke to his own days. Nevertheless, we don’t find in these historical digressions any data on historical geography.

Geography of Hellenistic period finishes with Strabo, who used to think that geography as science was different from philosophy, but was studied by philosophers. Only at the time Ptolemy geography was considered to be a separate science aimed to graphically draw the known parts of the Earth, which we call cartography. In all periods leaders of great powers wanted to have exact maps of neighboring and occupied countries in accordance with the possibilities of that time The Roman Empire included the Mediterranean basin. Geographical studies were needed to keep under control the whole country. Data of these studies helped to design not only the map of Roman Empire, but also that of all the known continents. Great was the contribution of Emperor Octavian Augustus (63 B.C. – 14 A.D.) and his favorite Agrippa (68–12 B.C.) to map designing. On the base of Greek sources and works by Roman land surveyors the map of Roman Empire was designed and curved in marble by the order of Emperor Augustus, who had the intention of building a column hall in which the map of the known Earth would be painted on the wall with the help of Agrippa. This program wasn’t realized as Agrippa passed away. The marble map was copied and exhibited in Rome, in a hall built by Agrippa’s sister and called after him. Emperor Augustus published Agrippa’s researches, as a Reference book for the map. Pliny the Elder used this map and the Reference book while writing his *Natural History*. Many researchers consider that the *Chorography* mentioned by Strabo must be the geographical Reference book published by Octavian Augustus.

Sen Hovhannisian

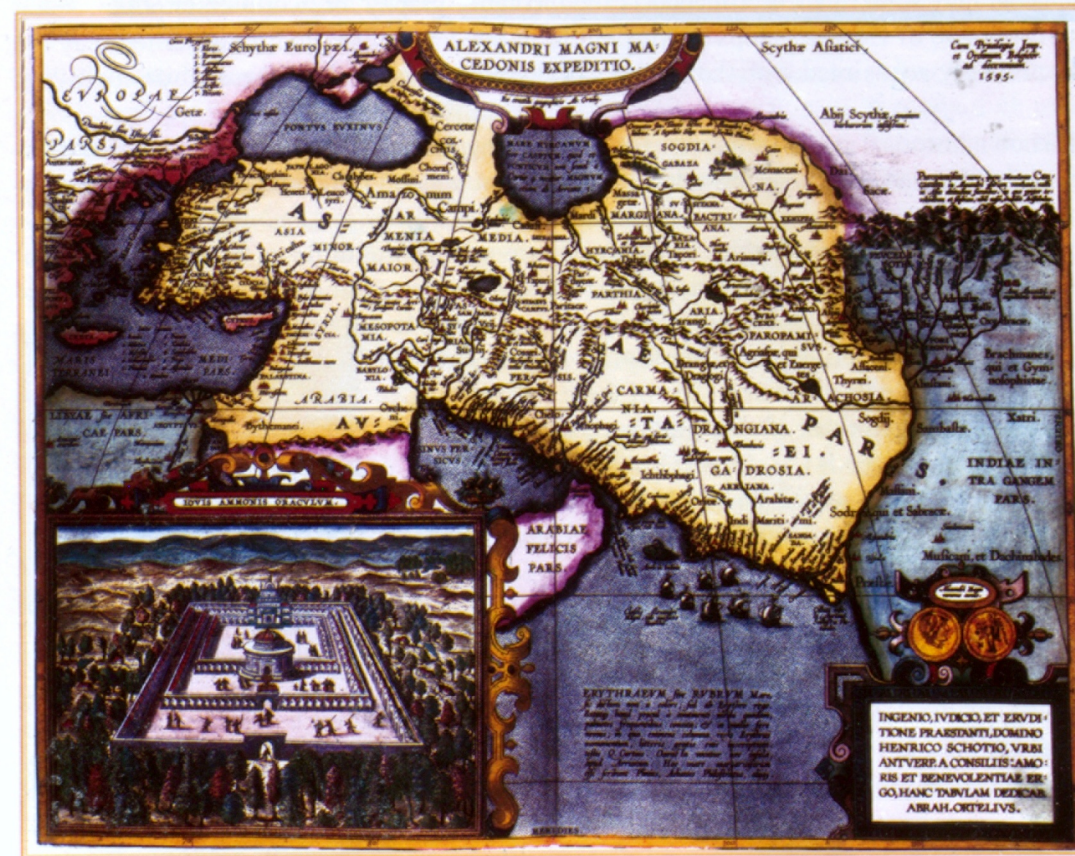
Քսենարխ (հուն. Ξεναρχος, մ.թ.ա. I դ. – մ.թ. I թ.), Քսենարխը երիտասարդ հասակում հեռացել է հայրական տնից և նվիրվել դասավանդման, սկզբնական շրջանում Ալեքսանդրիայում, ապա՝ Ռոմում: Եղել է Ստրաբոնի ուսուցիչը, ապրել է երկար: Սիրված էր մերձավորների և աշակերտների կողմից:

Xenarchus (Greek: Ξεναρχος; 1st century BC) of Seleucia in Cilicia. Xenarchus left home early, and devoted himself to the profession of teaching, first in Alexandria, afterwards in Athens, and last in Rome. He was the teacher of Strabo and still living, in old age and honour, when Strabo wrote.

Ксенарх (греч. Ξεναρχος, I век до н.э. – 1 г. н.э.), перипатетик из Селевкии Киликийской. Ксенарх рано покинул отчий дом и посвятил себя преподаванию, сначала в Александрии, а затем в Риме. Был учителем Страбона и прожил долгую жизнь в почете и уважении.

63 թ. – մ. թ. 14 թ.), մերձավորներից էր Ազրիպան (մ. թ.ա. 68–12 թթ.): Հունական աղբյուրների և հռոմեական հողաչափերի կատարած աշխատանքների հիմքի վրա Ազրիպան կազմեց Հռոմեական պետության քարտեզը, որն Օգոստոս կայսեր հրամանով փորագրվել էր մարմարի վրա: Օգոստոս կայսրը մտադիր էր մաս կառուցել հատուկ սրահ, որտեղ Ազրիպայի օգնությամբ որմնանկարի ձևով պատրաստվելու էր այն ժամանակվա հայտնի Երկրի քարտեզը: Ազրիպայի մահով ավարտին չհասցվեց այդ ծրագիրը: Հետագայում մարմարյա քարտեզը պատճենահանվել և ցուցադրվել է Հռոմում, Ազրիպայի անվան սյունասրահում, որը կառուցել էր նրա քույրը: Օգոստոս կայսրը հրապարակեց Ազրիպայի նյութերն իբրև քարտեզին կից տեղեկագիր: Պլինիոս Ավագը (23–79 թթ.) այդ քարտեզը և տեղեկագրի տվյալները օգտագործել է «Բնության պատմություն» աշխատության մեջ: Շատ հետազոտողներ ենթադրում են, թե Ստրաբոնի աշխատությունում հիշատակվող «Ֆորոգրաֆիան» հենց Օգոստոսի հրատարակած աշխարհագրական տեղեկատուն է:

Սեն Հովհաննիսյան

Աբրահամ Օրտելիուս (1528–1598): «Ալեքսանդր Մակեդոնացու գրաված երկրները», Ամստերդամ, 1595

Abraham Ortelius (1528–1598): «Countries Conquered by Alexander of Macedonia». Amsterdam, 1595

Աբրահամ Օրտելիուս (1528–1598): «Карта стран, завоеванных Александром Македонским», Амстердам, 1595

На территории Армении и разных стран сохранились примитивные карты, изготовленные тысячелетия назад. Эти карты – результат контактов между человеком и природой, поскольку для людей было важно познание местности, а для ее запоминания производились примитивные гравировки на разных материалах (дерево, кость, глина и т.п.) с поразительной точностью и простотой, как будто срабатывало какое-то шестое чувство.

На археологических предметах и материалах сохранились рисунки, напоминающие карты, что дает основание предполагать о существовании древнейших карт. Дошедшие до нас карты относятся к более позднему времени. Самой древней картой считается Вавилонская карта VI-V веков до н.э.

В VI веке до н.э. география и картография быстро развивались в древней Греции. К тому времени относится и экономический подъем, в результате чего произошло разделение физического и умственного труда, что способствовало развитию различных областей науки. Наряду с другими науками, греческие мыслители «Ионической» школы развили и физическую географию. Существовала необходимость описания отдельных стран, откуда и возникла описательная география, которую армяне в древности называли «странографией» или «мироописанием».

Во II веке до н.э. группа ученых изучила в Александрии каталог кораблей Гомера, с целью исследования древнегреческой топографии. Однако эти исследования не дошли до наших дней. Будучи, вероятно, знакомым с содержанием этих исследований, Страбон использовал некоторую их часть и в своей «Географии» (Γεογραφικά).

В своем труде Страбон часто обращается к известным историческим событиям и лицам. Так, например, описывая Армению, он приводит краткие сведения, характерные для ее истории, начиная с персидского владычества до его дней. В этих исторических экскурсах мы не находим материалов, касающихся исторической географии.

География эллинистического периода заканчивается со Страбоном. Страбон находил, что география, как наука, отличается от философии, но ею занимались именно философы. Только во времена Птолемея география стала считаться отдельной наукой, предназначенной для графического изображения известных частей света, то что мы сейчас называем картографией. Во все времена правители сверхдержав чувствовали необходимость в точных картах соседних и подвластных стран, в соответствии с возможностями той эпохи. Римская империя включала бассейн Средиземноморья, а для осуществления контроля над страной требовались новые географические исследования. На основании данных этих исследований, были составлены карты не только территории самой империи, но и известных тогда регионов. Велик вклад императора Октавиана Августа (63 г. до н.э. – 14 г. н.э.) и его приближенного Агриппы (68-12 гг. до н.э.) в деле составления карт. На основании греческих источников и работ, произведенных римскими землемерами, была создана карта Римского государства, которая по приказу императора Августа была высечена в мраморе. Император Август был намерен построить также отдельный зал, где собирался с помощью Агриппы представить в виде стенной росписи карту известного тогда мира. Из-за смерти Агриппы это начинание осталось незаконченным. Мраморная карта была скопирована и представлена в Риме в колонном зале имени Агриппы, построенном его сестрой. Император Август опубликовал материалы Агриппы в качестве справочника к карте. Плиний Старший использовал эту карту и данные справочника в своем труде «Естественная история». Многие исследователи предполагают, что «Хорография», упомянутая Страбоном, и есть географический справочник, опубликованный Октавианом Августом.

Տեն Օգանյան

Հ. Կիպերտի, «Asia Citerior»: Քարտեզում ցույց է տրված Մեծ և Փոքր Հայքը: Բեռլին, 1856

Н. Киперти. «Asia Citerior». Map of Historical Armenia. The map shows Lesser and Greater Armenia. Berlin, 1856

Г. Киперти, карта «Asia Citerior». На карте показана Малая и Большая Армения. Берлин, 1856

1974

Մովսես Խորենացի, Աշխարհացոյց (Աշխարհագրություն) V դ.: 1736 թ. Լոնդոնում Վիլյամ և Ջորջ Ուինսթոն եղբայրները լատիներեն թարգմանել ու հրատարակել են Մ. Խորենացու «Հայոց պատմություն» և «Աշխարհացոյց» աշխատությունները: Գրքում տպագրվել է նաև քարտեզ՝ Մեծ Հայքը իր 15 նահանգով ըստ «Աշխարհացոյցի»:

Movses Khorenatsi, Ashkharhatsuyts (Geography), 5th C.

In 1736, the History of Armenia and Geography by Movses Khorenatsi were translated into Latin and published in London by brothers William and George Winston. The map shows fifteen provinces of Greater Armenia.

Мовсс Хоренаци. Книга Ашхарацуиц (География), V в.

В 1736 г. в Лондоне были переведены на латинский язык «История Армении» и «География», которые издали братья Уильям и Джордж Уинстоны. На карте показаны 15 провинций Великой Армении.

Ստրաբոն, փորագրություն
փայտի վրա, 15-րդ դար

Страбон, гравюра на де-
реве XV века

Strabo, gravure on wood of
the 15th century

II 34. Հայոց Ասորիների և Արաբների ժողովուրդը մեծ ցեղակցություն է ցույց տալիս լեզվի, կյանքի և մարմնի նկարագրի կողմից, անշուշտ վորովհետև իրար հարևան են: Հայտնապես Միջագետքում, վոր այս յերեք ժողովուրդներից է բաղկացած, նմանությունը ավելի շատ է յերևում նրանց մեջ: Յեթե իսկ կլիմայի պատճառով լինի զգալի տարբերություն հյուսիսայինների և հարավայինների միջև, և սրանց ու միջին սահմանի *բնակիչների* միջև, այնուամենայնիվ ընդհանուր *հատկությունները* գերակշռում են: Ասորեստանցիք և Արիացիք էլ թե՛ այս *ժողովուրդների* և թե՛ իրար հետ մեծ նմանություն ունին: Այդ ժողովուրդների անվանակոչությունը յենթադրել է տալիս նաև իրար հետ նմանություն: Այն ժողովուրդները, վոր մենք Ասորի յենք կոչում, իրենք Ասորիները [հայ և]* Արամայեցի յեն կոչում. սրա նման է Հայոց, Արաբների և Երեմբների անունը: *Երեմբ* էյին կոչում հին Հույները Արաբներին, ինչպես վոր բառի ստուգաբանությունից էլ իմացվում է:

(Meineke, I. էջ 53-54, Tardieu, I. էջ 71)

II 34. Posidonius seems to me to adopt the better plan after all, in looking for the etymology of names in nations of one stock and community; thus between the Armenians, Syrians, and Arabians there is a strong affinity both in regard to dialect, mode of life, peculiarities of physical conformation, and above all in the contiguity of the countries. Mesopotamia, which is a motley of the three nations, is a proof of this; for the similarity amongst these three is very remarkable. And though in consequence of the various latitudes there may be some difference between those who dwell in the north¹ and those of the the south,² and again between each of these and the inhabitants of the middle region,³ still the same characteristics are dominant in all. Also the Assyrians and Arians have a great affinity both to these people and to each other. And [Posidonius] believes there is a similarity in the names of these different nations. Those whom we call Syrians style themselves Armenians and Arammæans, names greatly like those of the Armenians, Arabs, and Erembi. Perhaps this [last] term is that by which the Greeks anciently designated the Arabs; the etymon of the word certainly strengthens the idea. Many deduce the etymology of the Erembi from ἔραν ἔμ<*>αίνειν, (to go into the earth,) which [they say] was altered by the people of a later generation into the more intelligible name of Troglodytes,⁴ by which are intended those Arabs who dwell on that side of the Arabian Gulf next to Egypt and Ethiopia.

- II 34
1. The Armenians.
2. The Arabs.
3. The Syrians.
4. Dwelling in caverns.

* Meineke-ի բնագրում կա այս բառը, բայց Tardieu-ի բարգմանության մեջ գոյություն չունի իրավացի կերպով:

II 39. [Խոսում ե Արգոնավորդների կրկին արշավանքների մասին՝ առաջնորդությամբ Յասոնի և Ֆրիքսոսի, հերքում ե նրանց մասին յեղած զուր կասկածները, և իբրև ապացույց՝ հիշատակում ե նախ Հոմերոսի վկայությունը, և յերկրորդ վոր՝]

Կան հիշատակարաններ յերկու արշավանքների մասին ել, ինչպես Ֆրիքսեոնը՝ Կողքիսի և Իբերիոյի սահմաններում, և այն Յասոնները, վորոնք Հայաստանի, Մարաստանի և սրանց հարևան յերկրների շատ վայրերում ցույց են տրվում:

(Meineke, I. էջ 59, Tardieu, I. էջ 78)

III 2. [Զննադատում ե Երատոսթենեսին՝ իր հակասությունների համար, որինակ նախ պատմում ե թե՛] Ինչպես Յասոնը. վոր իր նավերը թողնելով, Կողքիսից մինչև Հայաստան և Մարաստան արշավեց, իսկ ավելի հետո ասում ե թե հները չեն համարձակվել վո՛չ Եվքսինը նավել, վոչ ել Լիբիա, Սիրիա և Կիլիկիա:

(Meineke, I. էջ 62, Tardieu, I. էջ 82)

III 4. Քսանթոսը ասել ե թե Արտաքսերքսեսի որով յեղել ե մեծ յերաշտ, վոր չորացրել ե գետերը, լճերը և ջրհորները. թե տեսել ե շատ տեղերում, ծովերից հեռու, խեցակերպ քար և կամ կտինի ու քերամիդի հետքերով, ինչպես և ծովի ջրի լճեր Հայաստանում, Մատիանայում և Ստորին Փոնտիկայում, վորից կարելի յե համոզվել թե այդ դաշտերն առաջ ծով են յեղել:

(Meineke, I. էջ 64, Tardieu, I. էջ 84)

III 21. [Խոսում ե զանազան յերկրաշարժների, ջրհեղեղների, քաղաքների կործանման, ինչպես նաև ժողովուրդների գաղթականության մասին, վորոնք հիշատակում են հները: Գաղթող ժողովուրդների թվում հիշում ե նախ իբրև.] Որինակ՝ արևմուտքի Իբերները, վորոնք գաղթել են Պոնտոսի և Կողքիսի վերևի յերկրները (վորոնք Արաքսը բաժանում ե Հայաստանից, ինչպես ասում ե Ապոլլոդորոսը կամ ավելի ճիշտ՝ Կուրը և Մոսքիկյան լեռները)*:

(Meineke, I. էջ 80, Tardieu, I. էջ 103)

II 39. If, however, the expedition to the Phasis, fitted out by Pelias, its return, and the conquest of several islands, have at the bottom any truth whatever, as all say they have, so also has the account of their wanderings, no less than those of Ulysses and Menelaus; monuments of the actual occurrence of which remain to this day elsewhere than in the writings of Homer. The city of Æea, close by the Phasis, is still pointed Out Æetes is generally believed to have reigned in Colchis, the name is still common throughout the country, tales of the sorceress Medea are yet abroad, and the riches of the country in gold, silver, and iron, proclaim the motive of Jason's expedition, as well as of that which Phrixus had formerly undertaken. Traces both of one and the other still remain. Such is Phrixium, midway between Colchis and Iberia, and the Jasonia, or towns of Jason, which are every where met with in Armenia, Media, and the surrounding countries.

III 2. Having remarked that the ancients, whether out on piratical excursions, or for the purposes of commerce, never ventured into the high seas, but crept along the coast, and instancing Jason, who leaving his vessels at Colchis penetrated into Armenia and Media on foot, he proceeds to tell us that formerly no one dared to navigate either the Euxine or the seas by Libya, Syria, and Cilicia.

III 4. Xanthus mentioned that in the reign of Artaxerxes there was so great a drought. that every river, lake, and well was dried up: and that in many places he had seen a long way from the sea fossil shells, some like cockles, others resembling scallop shells, also salt lakes in Armenia, Matiana, and Lower Phrygia, which induced him to believe that sea had formerly been where the land now was.

III 21. Those who desire to instil into us that more perfect freedom from [ignorant] wonder, which Democritus and all other philosophers so highly extol, should add the changes which have been produced by the migrations of various tribes: we should thus be inspired with courage, steadiness, and composure. For instance, the Western Iberians,¹ removed to the regions beyond the Euxine and Colchis, being separated from Armenia, according to Apollodorus, by the Araxes,² but rather by the Cyrus³ and Moschican mountains.⁴

III 21
1. The Western Iberians are the people who inhabited Spain, and were said to have removed into Eastern Iberia, a country situated in the centre of the isthmus which separates the Euxine from the Caspian Sea. The district is now called Carduel, and is a region of Georgia.
2. The river Aras.
3. The river Kur.
4. The mountains which border Colchis or Mingrelia on the south.

* Փակագծված մասը համարվում ե հետիւնների ձեռքով հավելված:

I 14. Ասում են թե Վրկանիայում մի վորթատունկը տալիս է մի մետրետո՞ գինի, մի թզենին 60 մեդիմնոս՞ թուզ, իսկ հասկից ընկած մի ցորենը նորից է բուսնում, մեդուները ծառերի մեջ փեթակ են շինում և մեղրը տերևներից հոսում է: Նույնպես է լինում Մատիանում՝ Մարաստան, և Շակաշենում և Արաքսենում՝ Հայաստան: Բայց այդ տեղերում այնքան զարմանալի չէ այդ, վորովհետև ավելի հարավ են քան Վրկանիան, և մյուս յերկրներից տարբերվում են չափավոր բարեխառնությամբ:

(Meineke, I. էջ 795, Tardieu, I. էջ 122)

I 17. [Խոսում է Դեիմաքոսի աշխարհագրական չափումների մասին և գտնում է վոր նրա հաշվով] Բակտրիան լինում է շատ ավելի հյուսիս քան Կասպից կամ Վրկանաց ծովի բերանը, վոր Կասպից ծովի խորքից և Հայկական ու Մարական լեռներից շուրջ 6000 ստադիոն հեռու յե, և սակայն թվում է իբր ամենա-հյուսիսային կետը՝ մինչև Հնդկաստան տարածված այս ծովափի, և Հնդկաստանից սկսած նավարկելի յե, ինչպես ասում է այս տեղերի կառավարիչ Պատրոկլեսը:

(Meineke, I. էջ 98, Tardieu, I. էջ 125)

I 21. [Ըննադատում է Հիպարքոսին և գտնում է, վոր նրա ասածները հաճախ հիմնվում են իր նախորդների արած սխալների և կամ նրանցից հանած սխալ հետևությունների վրա: Այսպես, որինակ՝] Երատոսթենեսի ասելուց թե Բաբելոնից մինչև Թափսակոս 4800 ստադիոն է և այստեղից էլ դեպի հյուսիս մինչև Հայաստանի լեռները 2100 ստադիոն, չի հետևում վոր Բաբելոնից իր միջորեականով մինչև հյուսիսային լեռները 6000 ստադիոնից ավելի յե, վո՛չ էլ թե Թափսակոսից մինչև այդ լեռները 2100 ստադիոն, քանի վոր դեռ չչափված մնացորդ էլ կա:

(Meineke, I. էջ 102, Tardieu, I. էջ 129)

I 23. [Խոսում է Երատոսթենեսի չափական մի քանի անճշտությունների մասին և ավելացնում է.] Ակներև է վոր Յեփրատը, վորով արևմտյան կողմ է վորոշում, բոլորովին ուղիղ գծով չէ. այլ լեռներից դուրս գալուց հետո հոսում է դեպի հարավ, հետո դառնում է դեպի արևելք և դարձյալ դեպի հարավ՝ մինչև ծովը թափվելը: Երատոսթենեսն էլ ցույց է տալիս գետի ուղղութեաց շլինելը, յերբ բացատրելով Միջագետքի ձևը, վոր կազմում են իրար միանալով Տիգրիսն ու Յեփրատը, թիանավի յե նմանեցնում: Այսպես է նա անվանում: Նաև ամբողջապես չէ

I 14. It is said that in Hyrcania each vine produces a metrete¹ of wine, and each fig tree 60 medimni² of fruit. That the grains of wheat which fall from the husk on to the earth spring up the year following; that bee-hives are in the trees, and the leaves flow with honey. The same may be met with in the part of Media called Matiana,³ and also in Sacasena and Araxena, countries of Armenia. In these three it is not so much to be wondered at, since they lie more to the south than Hyrcania, and surpass the rest of the country in the beauty of their climate; but in Hyrcania it is more remarkable.

I 17. If the followers of Deimachus add to the 30.000 stadia the distance to Taprobane and the boundaries of the torrid zone, which cannot be reckoned less than 4000 stadia,¹ they will then remove Bactria and Aria from their actual localities and place them 34,000 stadia from the torrid zone, a distance equal to that which Hipparchus states to be between the equator and [the mouth of] the Dnieper, and the two countries will therefore be removed 8800 stadia north of [the mouth of] the Dnieper and Keltica; for there are reckoned to be 8800 stadia from the equator to the parallel of latitude which separates the temperate from the torrid zone, and which crosses the Cinnamon Country.² We have proved that the regions not more than 5000 stadia north of Keltica, as far as Ierne,³ are scarcely habitable, but their reasoning leads to the conclusion that there is another circle fitted for the habitation of man, although 3800 stadia north of Ierne. And that Bactra is still farther north than the mouth of the Caspian or Hyrcanian Sea, which is distant about 6000 stadia from the recess of the Caspian and the mountains of Armenia and Media, and which appears to be the most northerly point of the whole coast as far as India, with a sea navigable to India all the way, as Patrocles, who had the government of these regions, affirms.

I 21. In the instances which follow, Hipparchus, treating of these subjects, either asserts things similar to those which we have already refuted, or takes for granted matters which are not so, or draws improper sequences. For instance, from the computation [of Eratosthenes] that the distance from Babylon to Thapsacus¹ is 4800 stadia, and thence northward to the mountains of Armenia² 2100 stadia more, it does not follow that, starting from the meridian of that city, the distance to the northern mountains is above 6000 stadia. Besides, Eratosthenes never says that the distance from Thapsacus to these mountains is 2100 stadia, but that a part thereof has never yet been measured; so that this argument [of Hipparchus], founded on a false hypothesis, amounts to nothing. Nor (did Eratosthenes ever assert that Thapsacus lies more than 4500 stadia north of Babylon.

I 23. Having in this manner but imperfectly traced the outlines of his second section, the third section, for various reasons, is still less exact. The first cause has been already explained, viz. that the line from the Caspian Gates to Carmania is not clearly defined, as the side of the section is common both to the third and second sections. Secondly, on account of the Persian Gulf interrupting the

I 14
1. This was the principal Greek liquid measure, and was 3-4ths of the medimnus, the chief dry measure. The Attic metretres was half as large again as the Roman Amphora quadrantal, and contained a little less than 7 gallons. Smith.
2. The medimnus contained nearly 12 imperial gallons, or 11 bushel. This was the Attic medimnus; the Æginetan and Ptolemaic was half as much again, or in the ratio of 3: 2 to the Attic. Smith.
3. Matiana was a province of Media on the frontiers of the present Kurdistan; Sacasena, a country of Armenia on the confines of Albania or Schirvan; Araxena, a province traversed by the river Araxes.

I 17
1. Strabo is too fond of this kind of special pleading: before, in order to controvert Hipparchus, he estimated this distance at 3000 stadia; now he adds an additional thousand stadia in order to get a latitude which shall be the southern limit of the habitable earth.
2. The Greek has κινναμωμοφόρου ἰνδικῆς. We have omitted the latter word altogether from the translation, as being a slip of the pen. Strabo certainly never supposed the Cinnamon Country to be any where in India.
3. Ireland.
I 21
1. Now Ruins, near Jerobolos, or Jerabees, the ancient

չափված Յեփրատի գծած արևմտյան կողը, այլ *Երատոսթենես* ել ասում է, վոր Հայաստանի և հյուսիսային լեռների մերձակա մասը չի կարողացել չափել՝ չափելու անկարելիության պատճառով:

(Meineke, I. էջ 103-4, Tardieu, I. էջ 131)

I 25-26 ... Վորովհետև Յեփրատը մինչև մի վորոշ տեղ դեպի հարավ հոսելով թեքվում է շատ դեպի արևելք: ... Վորովհետև յեթե *Երատոսթենեսը* Թափասկոսի անցքից Յեփրատի ուղղությամբ մինչև Բաբելոն դնում է 4800 ստադիոն, և այնտեղից ել մինչև Յեփրատի գետաբերանը և Տերեդոն քաղաքը 3000 *ստադիոն*, Թափասկոսից հյուսիսային կողմով մինչև Հայաստանի դռներն է *միայն* չափած, վոր է իբր 1100 *ստադիոն*, իսկ Գորդիենի և Հայաստանի միջով *անցած մասը* չէ *չափած*, վորով և *հաշիվը* պակաս է մնացած... Տիգրիս գետն ու Յեփրատը հոսելով Հայաստանից դեպի հարավ, յերբ անցնում են Գորդիենի լեռները, մի մեծ շրջան են գծում և պարփակում Միջագետքի ընդարձակ յերկիրը, *հետո* շուտ են գալիս դեպի ճմեռնային արևելքն ու հարավը, մանավանդ Յեփրատը, վոր հետզհետե մոտենալով Տիգրիսին՝ դեպի Շամիրամի պարիսպները և Ուլիս կոչված գյուղը, անցնում է սրանից իբր 200 ստադիոն *հեռվից* և հոսելով Բաբելոնի միջով՝ թափվում է Պարսից ծոցը:

(Meineke, I. էջ 105-6, Tardieu, I. էջ 133-4)

I 29. «Յեթե մտածենք, *ասում է Հիպպարքոսը*, Թափասկոսից դեպի հարավ քաշված մի ուղիղ գիծ և Բաբելոնից դեպի նույնը մի ուղղահայաց, կստացվի մի ուղղանկյուն յեռանկյուն, վոր կազմված է Թափասկոսից Բաբելոն ձգված կողից և Բաբելոնից դեպի Թափասկոսի միջորեական գիծը քաշված ուղղահայացից և նույն Թափասկոսի միջորեականից»: Այս յեռանկյան հակուղիղը դնում է այն ուղիղ գիծը, վոր *գնում է* Թափասկոսից Բաբելոն, և ասում է 4800 *ստադիոն*. իսկ Բաբելոնից մինչև Թափասկոսի միջորեական գիծը քաշված ուղղահայացը մի փոքր ավելի քան 1000 ստադիոն, այնքան վորքան ավելի է Թափասկոսի գիծը Բաբելոնի *գծից*: Սրանցից յեզրակացնում է, վոր ուղղանկյան մնացյալ *կողմը* բազմիցս ավելի մեծ է քան հիշյալ ուղղահայացը: Սրան ավելացնում է Թափասկոսից հյուսիս մինչև Հայաստանի լեռները ձգված *գիծը*, վորի չափված *մասը*՝ Երատոսթենես ասում է թե 1100 *ստադիոն* է, իսկ չչափված *մասը* թողնում է: Այս ել առնվազն յենթադրվում է 1000, վորով ամբողջը լինում 2100, վոր ավելացնելով Բաբելոնից քաշված ուղղահայացի յեռանկյան ուղիղ գծի վրա, ստացվում է բազմահազար *ստադիոնների* մի հեռավորություն Հայաստանի լեռներից և Աթենքի գուգահեռականից մինչև Բաբելոնից քաշված ուղղահայացը, վոր Բաբելոնի գուգահեռականի վրա յե նստում: Սակայն Աթենքի գուգահեռականից մինչև Բաբելոնինը *յեղած տարածությունը*՝ դուրս է գալիս, վոր ավելի մեծ չէ 2400 ստադիոնից, ընդունելով ամբողջ միջորեականի չափը այնքան ստադիոն, ինչքան ասում է Երատոսթենեսը: Յեթե այդպես է, Հայաստանի և Տավրոսի

continuity of the southern side, as he himself tells us, he has been obliged to take the measured road running through Susa and Persepolis to the boundaries of Carmania and Persia, and suppose it straight.¹ This road, which he calls the southern side, is a little more than 9000 stadia. He does not, however, tell us, that it runs parallel to the northern side. It is also clear that the Euphrates, which he makes the western boundary, is any thing but a straight line. On leaving the mountains it flows south, but soon shifts its course to the east; it then again pursues a southerly direction till it reaches the sea. In fact, Eratosthenes himself acknowledges the indirect course of this river, when he compares the shape of Mesopotamia, which is formed by the junction of the Tigris and Euphrates, to the cushion on a rower's bench. The western side bounded by the Euphrates is not entirely measured; for he tells us that he does not know the extent of the portion between Armenia and the northern mountains,² as it has not been measured. By reason of these hinderances he states that he has been only able to give a very superficial view of the third section, and that his estimate of the distances is borrowed from various Itineraries, some of them, according to his own description, anonymous. Hipparchus therefore must be considered guilty of unfairness, for criticising with geometrical precision a work of this general nature. We ought rather to be grateful to a person who gives us any description at all of the character of such [unknown] places. But when he urges his geometrical objections not against any real statement of Eratosthenes, but merely against imaginary hypotheses of his own creation, he shows too plainly the contradictory bent of his mind.

I 25-26. Thus, says Eratosthenes, we have given you a description of the northern side; as for the southern, we cannot take its measure along the sea, on account of the Persian Gulf, which intercepts [its continuity], but from Babylon through Susa and Persepolis to the confines of Persia and Carmania there are 9200 stadia. This he calls the southern side, but he does not say it is parallel to the northern. The difference of length between the northern and southern sides is caused, he tells us, by the Euphrates, which after running south some distance shifts its course almost due east.

Of the two remaining sides, he describes the western first, but whether we are to regard it as one single straight line, or two, seems to be undecided. He says,—From Thapsacus to Babylon, following the course of the Euphrates, there are 4800 stadia; from thence to the mouth of the Euphrates¹ and the city of Teredon, 3000² more; from Thapsacus northward to the Gates of Armenia, having been measured, is stated to be 1100 stadia, but the distance through Gordyæa and Armenia, not having yet been measured, is not given. The eastern side, which stretches lengthwise through Persia from the Red Sea towards Media and the north, does not appear to be less than 8000 stadia, and measured from certain headlands above 9000, the rest of the distance through Parætacena and Media to the Caspian Gates being 3000 stadia. The rivers Tigris and Euphrates flowing from Armenia towards the south, after having passed the Gordytæan mountains, and having formed a great circle which embraces the vast country of Mesopotamia, turn towards the rising of the sun in winter and the south, particularly the Euphrates, which, continually approaching nearer and nearer to the Tigris, passes by the rampart of Semiramis,³ and at about 200 stadia from the village of Opis,⁴ thence it flows through Babylon, and so discharges itself into the Persian Gulf. Thus the figure of Mesopotamia and Babylon resembles the cushion of a rower's bench.—Such are the words of Eratosthenes.

I 29. But taking this for granted, and proving, as he imagines, that, according to Eratosthenes, Babylon is east of Thapsacus rather

Europus; not Deer or Deir.
2. Probably the present Barena, a branch of the Taurus.

I 23

1. The ruins of Babylon, still called Babil, are on the Euphrates, neat Hilleh. Susa is now Suz or Schuss, and not Schoster or Toster. The ruins of Persepolis remain, and may be seen near Istakar, Tchilminan and Nakchi-Rustan.
2. Between Thapsacus and Armenia.

I 25-26

25

1. This ancient embouchure of the Euphrates is now known as Khor- Abdillah.
2. Read 3300.
3. Thought by Col. Rawlinson to be the Chal-i-Nimrud, usually sup. posed to mark the site of the Median wall of Xenophon.
4. Situated on the Tigris.

լեռները Աթենքի գուգահեռականի վրա չեն, ինչպես Երատոսթենեսն է *ասում*, այլ շատ հազարավոր ստադիոն ավելի հյուսիս, համաձայն հենց սրա *տվյալների*: Միևնույն ժամանակ վոր գործարկել է անհարիր յենթադրություններ ուղղանկյուն յեռանկյունը կազմելու համար, ձեռք է առել նաև անընդունելի մի բան, այն թե ուղիղ անկյան հակուղիղը, *վոր է Թափսակոսից մինչև Բաբելոն քաշված ուղիղ գիծը՝ 4800 ստադիոն է*: Վորովհետև Երատոսթենեսն ասում է թե Յեփրատն է այն ճանապարհը, և թե Միջագետքը Բաբելոնի հետ պարփակված է մի մեծ շրջանակի մեջ, վոր գծում են Յեփրատն ու Տիգրիսը, բայց շրջագծի մեծ մասը ասում է թե ձևացած է Յեփրատից: Այնպես վոր Թափսակոսից Բաբելոն քաշված ուղիղ գիծը վո՛չ Յեփրատի լեզերքով է գնում, վո՛չ այնքան ստադիոն *յերկարություն ունի* և վո՛չ էլ մոտավորապես *այնքան*: Ուրեմն յենթադրությունը տապալվում է: Արդեն ասվեց վոր անկարելի յե թե յերկու տվյալ գիծ Կասպյան դռներից իջնելին մին դեպի Թափսակոս, մյուսը դեպի Հայաստանի լեռները, Թափսակոսի հակընդդեմ, և Թափսակոսից՝ ըստ Հիպարքոսի առնվազն 2100 ստադիոն հեռու, և յերկուսն էլ գուգահեռական լինելին թե՛ իրար և թե Բաբելոնից *անցնող* գծին, վոր Երատոսթենեսը հարավային կող կոչեց: Նա չկարողացավ տալ լեռների *յերկարությամբ գնացող* ճանապարհի *ճիշտ* չափը, տվել է Թափսակոսից մինչև Կասպյան դռները *գնացող ճանապարհը*, և հայտարարել է թե մոտավորապես է ասում: Բացի սրանից, ուզելով Արիանեսից մինչև Յեփրատ տարածված յերկրի յերկարությունը տալ, շատ հետաքրքիր չեր իրան այն թե այն *գիծը* չափել:

(Meineke, I. էջ 107-9, Tardieu, I. էջ 136-8)

I 36. Մենք դրինք Երատոսթենեսի այն հայտարարությունը, ըստ վորում Տիգրիսը և Յեփրատը շրջապատում են Միջագետքը և Բաբելոնը, և թե շրջագծի մեծ մասը Յեփրատն է քաշում, վորովհետև հյուսիսից հարավ հոսելով՝ դառնում է դեպի արևելք և այստեղից թեքվում է դեպի հարավ:

(Meineke, I. էջ 117, Tardieu, I. էջ 146)

I 38. ... Տիգրիսն ու Յեփրատը շրջապատելով Միջագետքը, միշտ հոսում են դեպի արևելք, հետո դառնում դեպի հարավ և մոտենում թե՛ իրար և թե միաժամանակ Բաբելոնին...

(Meineke, I. էջ 120, Tardieu, I. էջ 149)

V 11. Մենք շրջել ենք արևմուտքից՝ Հայաստանից մինչև Տիբեռյան ծովի յեզերքը Սալդենիո դեմ, իսկ հարավից Եվքսինյան ծովից մինչև Եթովպիայի սահմանները:

(Meineke, I. էջ 156, Tardieu, I. էջ 191)

more than 1000 stadia, he draws from this false hypothesis a new argument, which he uses to the following purpose; and says, If we suppose a right line drawn from Thapsacus towards the south, and another from Babylon perpendicular thereto, a right-angled triangle would be the result; whose sides should be, 1. A line drawn from Thapsacus to Babylon; 2. A perpendicular drawn from Babylon to the meridian of Thapsacus; 3. The meridian line of Thapsacus. The hypotenuse of this triangle would be a right line drawn from Thapsacus to Babylon, which he estimates at 4800 stadia. The perpendicular drawn from Babylon to the meridian of Thapsacus is scarcely more than 1000 stadia; the same amount by which the line drawn [from the Caspian Gates] to Thapsacus exceeds that [from the common frontier of Carmania and Persia] to Babylon. The two sides [of the triangle] being given, Hipparchus proceeds to find the third, which is much greater than the perpendicular¹ aforesaid. To this he adds the line drawn from Thapsacus northwards to the mountains of Armenia, one part of which, according to Eratosthenes, was measured, and found to be 1100 stadia; the other, or part unmeasured by Eratosthenes, Hipparchus estimates to be 1000 stadia at the least: so that the two together amount to 2100 stadia. Adding this to the [length of the] side upon which falls the perpendicular drawn from Babylon, Hipparchus estimated a distance of many thousand stadia from the mountains of Armenia and the parallel of Athens to this perpendicular, which falls on the parallel of Babylon.² From the parallel of Athens³ to that of Babylon he shows that there cannot be a greater distance than 2400 stadia, even admitting the estimate supplied by Eratosthenes himself of the number of stadia which the entire meridian contains;⁴ and that if this be so, the mountains of Armenia and the Taurus cannot be under the same parallel of latitude as Athens, (which is the opinion of Eratosthenes,) but many thousand stadia to the north, as the data supplied by that writer himself prove.

But here, for the formation of his right-angled triangle, Hipparchus not only makes use of propositions already overturned, but assumes what was never granted, namely, that the hypotenuse subtending his right angle, which is the straight line from Thapsacus to Babylon, is 4800 stadia in length. What Eratosthenes says is, that this route follows the course of the Euphrates, and adds, that Mesopotamia and Babylon are encompassed as it were by a great circle formed by the Euphrates and Tigris, but principally by the former of these rivers. So that a straight line from Thapsacus to Babylon would neither follow the course of the Euphrates, nor yet be near so many stadia in length. Thus the argument [of Hipparchus] is overturned. We have stated before, that supposing two lines drawn from the Caspian Gates, one to Thapsacus, and the other to the mountains of Armenia opposite Thapsacus, and distant therefrom, according to Hipparchus's own estimate, 2100 stadia at the very least, neither of them would be parallel to each other, nor yet to that line which, passing through Babylon, is styled by Eratosthenes the southern side [of the third section]. As he could not inform us of the exact length of the route by the mountains, Eratosthenes tells us the distance between Thapsacus and the Caspian Gates; in fact, to speak in a general way, he puts this distance in place of the other; besides, as he merely wanted to give the length of the territory between Ariana and the Euphrates, he was not particular to have the exact measure of either route. To pretend that he considered the lines to be parallel to each other, is evidently to accuse the man of more than childish ignorance, and we dismiss the insinuation as nonsense forthwith.

I 36. We have before cited the statement of Eratosthenes, that Mesopotamia and Babylon are encircled by the Tigris and Euphrates, and that the greater portion of the Circle is formed by this latter river, which flowing north and south takes a turn to the east, and then, returning to a southerly direction, discharges itself [into the sea].

I 29

1. Or second side.
2. Hipparchus found by this operation that the distance from the parallel of Babylon to that of the mountains of Armenia was 6795 stadia.
3. See Humboldt, Cosmos ii. p. 556, note, Bohn's edition.
4. Eratosthenes estimated 252,000 stadia for the circumference of the earth.

V 11

1. Tuscany.
2. Strabo was of Amasea, a city of Pontus, close to the Euxine. He travelled through Egypt and reached Philæ, which is about 100 stadia above Syene, the commencement of Ethiopia.

V 31

1. Mingrelia.
2. Cappadocia comprehended a portion of the modern Roum and Karamania between the Euphrates and the river Halys.
3. Under this name Strabo included a portion of the kingdom of Pontus and other small tribes as far as Colchis.
4. Now the Kizil-Irmak.
5. The northern and western portions of Phrygia.

V 32

1. Probably an interpolation.
2. The mountaineers of Paropamisus were those who inhabited the mountains which separate Bactriana from India. The Parthians occupied the mountains north of the modern Khorasan.

V 31. Մասամբ Վրկանեց ծովի և սրա ու Պոնտոսի միջև գտնված ամբողջ պարանոցի հարավում, գտնվում է Հայաստանի մեծ մասը և Կողքիսը և Կապադովկիան ամբողջապես մինչև Եվրսինյան Պոնտոսը և Տիրարանյան ցեղերը...

(Meineke, I. էջ 174, Tardieu, I. էջ 210)

V 32. Տավրոսից այս կողմ կարգով գալիս են լեռնաբնակ Պարոպամիսացիք և Պարթևները, և Մարաստանի, Հայաստանի ու Կիլիկիայի ժողովուրդները, և Կատաոնացիք ու Պիսիդացիք:

(Meineke, I. էջ 174, Tardieu, I. էջ 210)

V 32. Ծովի մոտ կան կարգով Պարսիկները և Շոշեցիք ու Բաբելացիք, վորոնք բնակվում են մինչև Պարսից ծովը, և սրանց շրջաբնակ մանր ցեղերը, լեռների մոտ կան հենց լեռներում՝ Պարթևները և Մարերը և Հայերը և սրանց հարևան ժողովուրդները և Միջագետքը: Միջագետքից հետո Յեփրատից այս կողմ գալիս են ամբողջ Յերջանիկ Արաբիան...

(Meineke, I. էջ 175, Tardieu, I. էջ 210)

I 38. The argument which follows is equally objectionable, being founded on the consequences of a proposition which, as we have shown, is inadmissible, namely, that Babylon was not more than 1000 stadia east of Thapsacus; when it was quite clear, from Eratosthenes' own words, that Babylon was above 2400 stadia east of that place; since from Thapsacus to the passage of the Euphrates where it was crossed by Alexander, the shortest route is 2400 stadia, and the Tigris and Euphrates, having encompassed Mesopotamia, flow towards the east, and afterwards take a southerly direction and approach nearer to each other and to Babylon at the same time: nothing appears absurd in this statement of Eratosthenes.

V 11. In what follows we shall suppose the chart drawn on a plane-surface; and our descriptions shall consist of what we ourselves have observed in our travels by land and sea, and of what we conceive to be credible in the statements and writings of others. For ourselves, in a westerly direction we have travelled from Armenia to that part of Tyrrhenia¹ which is over against Sardinia; and southward, from the Euxine to the frontiers of Ethiopia.²

V 31. To the south, partly by the Sea of Hyrcania, and partly by the whole isthmus which separates this sea from the Euxine, is situated the greater part of Armenia, Colchis,¹ the whole of Cappadocia² as far as the Euxine, and the Tibaranic nations.³ Further [west] is the country designated on this side the Halys,⁴ containing on the side of the Euxine and Propontis the Paphlagonians, Bithynians, Mysians, and Phrygia on the Hellespont, which comprehends the Troad; and on the side of the Ægæan and adjacent seas Æolia, Ionia, Caria, and Lycia. Inland is the Phrygia which contains that portion of Gallo-Græcia styled Galatia. Phrygia Epictetus,⁵ the Lycaonians, and the Lydians.

V 32. Next these on this side the Taurus are the mountaineers of Paropamisus, and various tribes of Parthians, Medes, Armenians, Cilicians, with 'the Lycaonians,'¹ and Pisidians.² After these mountaineers come the people dwelling beyond the Taurus. First amongst these is India, a nation greater and more flourishing than any other; they extend as far as the Eastern Sea³ and the southern part of the Atlantic. In the most southerly part of this sea opposite to India is situated the island of Taprobana,⁴ which is not less than Britain. Beyond India to the west, and leaving the mountains [of the Taurus] on the right, is a vast region, miserably inhabited, on account of the sterility of its soil, by men of different races, who are absolutely in a savage state. They are named Arians, and extend from the mountains to Gedrosia and Carmania.⁵ Beyond these towards the sea are the Persians,⁶ the Susians,⁷ and the Babylonians,⁸ situated along the Persian Gulf, besides several smaller neighbouring states. On the side of the mountains and amidst the mountains are the Parthians, the Medes, the Armenians, and the nations adjoining these, together with Mesopotamia.⁹ Beyond Mesopotamia are the countries on this side the Euphrates; viz. the whole of Arabia Felix, bounded by the entire Arabian and Persian Gulfs, together with the country of the Scenitæ and Phylarchi, who are situated along the Euphrates and in Syria. Beyond the Arabian Gulf and as far as the Nile dwell the Ethiopians¹⁰ and Arabians,¹¹ and next these the Egyptians, Syrians, and Cilicians,¹² both those styled Trachiotæ and others besides, and last of all the Pamphylans.¹³

Under the name of Medians Strabo comprehends the various nations who inhabited the mountainous country between Parthia and Armenia. The Cilicians inhabited Aladeuli; the Lycaonian mountaineers the mountains which separate Karaman from Itch-ili; and the Pisidians the country of Hamid.
3. The Bay of Bengal.
4. Ceylon.
5. The Arians inhabited Sigistan and a part of modern Persia. Strabo gave the name of Arians to all the people who occupied the portions of Asia comprised between the Indus and Persia, and between the chain of the Taurus and Gedrosia and Carmania. In after-times the designation of Arians was restricted to the inhabitants of the modern Khorasan. Gedrosia is Mekran; Carmania yet preserves the name of Kerman.
6. Ancient Persia is the modern province of Fars. Pars, or Paras; our Persia being much more extensive than the ancient country designated by the same name.
7. The Susians inhabited the modern Khosistan.
8. The Babylonians occupied the present Irak-Arabi.
9. Now al-Djezira.
10. Viz. the Ethiopians occupying the territory from Syene to Abyssinia.
11. The Troglodyte Arabians.
12. The Cilicians occupied the modern Itch-ili and Aladeuli; the Trachiotæ or mountaineers, the former of these countries.
13. Pamphylia is the modern Tekieh.

IV 2. Նույն բաները տեղի ունեցան նաև Ասիայում: Կան սկզբում կառավարվեցան այնպիսի թագավորներով, վորոնք հնագանդ էյին Հոմիմ, հետո նրանց սերունդը սպառվեց, ինչպես Ատտալացոց, Ատրոց, Պափլագոնացոց, Կապադովկացոց և Յեգիպտացոց թագավորները, և կան ապստամբեցին ու հետո կործանվեցան, ինչպես յեղան Միհրդատ Եվպատորը և Յեգիպտացոց Կլեոպատրան: Յեվ այժմ Փասիսից և Յեփրատից այս կողմ բոլորը, բացի Արաբների մի մասից, Հռովմայեցոց տակ են և նրանցից նշանակված իշխանների: Իսկ Հայերը և Կողքիսից վերև բնակվող Աղվաններն ու Իբերները պետք ունին միայն Հռովմեական կառավարչի ներկայության և լավ կգապվին: Յեվ յեթե այժմ ընթուստանում են, այդ նրանից է, վոր Հռովմայեցիք ուրիշ տեղ զբաղված են...

(Meineke, I. էջ 395-6, Tardieu, I. էջ 480-1)

IV 2. The like things have taken place in Asia. At first it was governed by kings who were dependent on the Romans, and afterwards when their several lines of succession failed, as of that of the kings Attalus,¹ the kings of the Syrians,² the Paphlagonians,³ Cappadocians,⁴ and Egyptians,⁵ [or] when they revolted and were subsequently deposed, as it happened in the case of Mithridates Eupator, and Cleopatra of Egypt, the whole of their territories within the Phasis⁶ and the Euphrates,⁷ with the exception of some tribes of Arabs, were brought completely under the dominion of the Romans and the dynasties set up by them. The Armenians and the people who lie beyond Colchis, both the Albani and Iberians, require nothing more than that Roman governors should be sent among them, and they would be easily ruled; their attempted insurrections are merely the consequence of the want of attention from the Romans, who are so much occupied elsewhere: the like may be asserted of those who dwell beyond the Danube,⁸ and inhabit the banks of the Euxine, excepting only those who dwell on the Bosphorus⁹ and the Nomades; of these the former are in subjection to the Romans, and the latter are unprofitable for commerce on account of their wandering life, and only require to be watched. The rest of the countries [of Asia] are chiefly inhabited by Scenites and Nomades who dwell at a great distance. The Parthians indeed border on them and are very powerful, but they have yielded so far to the superiority of the Romans and our emperors, that they have not only sent back to Rome the trophies which they had at a still more distant period taken from the Romans, but Phraates has even sent his sons and his sons' sons to Augustus Cæsar, as hostages, assiduously courting his friendship: indeed the [Parthians] of the present time frequently send for a king from hence, and are almost on the point of relinquishing all power to the Romans.

1. Attalus III., king of Pergamus, died 133 B. C., and constituted the Roman people his heir.

2. We may here observe that the Seleucidæ ceased to reign in Syria as early as 83 B. C., when that country, wearied of their sad dissensions, willingly submitted to Tigranes the king of Armenia, but their race was not extinct, and even in the year 64 B. C. when Pompey made the kingdom a Roman province, there were two princes of the Seleucidæ. Antiochus Asiaticus and his brother Seleucus-Cybiosactes, who had an hereditary right to the throne; the latter however died about 54 B. C., and in him terminated the race of the Seleucidæ.

3. The race of the kings of Paphlagonia became extinct about 7 B. C. See M. l' Abbé Belley, Diss. sur l' ère de Germanicopolis, &c. Ac. des Inscr. et Belles-Lettres, vol. xxx. Mém. p. 331.

4. The royal race of Cappadocia failed about 91 B. C.

5. The race of the Lagidæ terminated with Ptolemy Auletes, who died 44 B. C., leaving two daughters.

Cleopatra and Arsinoë. Ptolemy Apion died 96 B. C.; he left Cyrene, whereof he was king, to the Roman people.

6. Now the Fasz or Rion.

7. The Forat, Ferat, or Frat.

8. The ancient Ister.

9. Strabo will relate in book vii. chap. iv. § 4, that after the defeat of Mithridates Eupator they became subject to the Romans.

I 4. [Ջանազան աշխարհագիրներ Տավրոսը բաժանել են զանազան մասերի՝ զանազան անուններով և տվել են ավելի կան պակաս ընդարձակ նկարագիր.]–

Սակայն մենք. նկատելով վոր լեռան այս ընդարձակ տարածության մեջ պարփակված են զանազան ազգեր, վոմանք շատ աննշան, վոմանք կատարելապես հայտնի, (ինչպես Պարթևաստանը, Մարաստանը, Հայաստանը, մասամբ Կապադովկացիք, Կիլիկեցիք և Պիսիդացիք), առավելապես հյուսիսային կողմն ընկնողները այնտեղ հյուսիսային Ասիայում դասավորեցինք, իսկ հարավայինները հարավային Ասիայում...

(Meineke, II. էջ 689, Tardieu, II. էջ 387)

I 5. [Յեվրոպայի և Ասիայի միջասահմանը դնում ե Տանայիս գետը և սկսում ե այստեղից նկարագրել Ասիան:] Այստեղ գրեթե մի թերակողի յե. վորովհետև արևմուտքից շրջապատված ե Տանայիս գետով և Մայոտիսով մինչև Կիմներյան Բոսֆոր, և Յեվքսիյան ծովափով՝ վոր վերջանում ե Կողքիսում. հյուսիսից՝ Ովկիանոսով մինչև Կասպից ծովի բերանը. իսկ արևելքից այս նույն ծովով մինչև Աղվանից և Հայաստանի սահմանագիծը, կամ վոր նույն ե՝ ուր Կուր և Արաքս գետերն են թափվում, հոսելով մին Հայաստանից, իսկ Կուրը Վրաստանից և Աղվանքից. իսկ հյուսիսից՝ Կուրի գետաբերանից մինչև Կողքիս գնացող գծով, իբր 3000 ստադիոն ծովից ծով, Աղվանքի և Վրաստանի վրայով, այնպես վոր ձևացնում ե հիշյալ *թերակողո* պարանոցը:

(Meineke, II. էջ 689-90, Tardieu, II. էջ 388)

I 6. [Խոսելով Պոսիդոնիոսի մասին, ասում ե.]

...և սա բարեկամն եր Պոմպեոսի, վոր պատերազմ մղեց Վրացոց և Աղվանների դեմ, մինչև Կասպյան ծովը և Կողքիսի ծովը: Պատմում են իրոք. վոր յերբ Պոմպեոսը Հռոդոսումն եր և ծովահենների վրա պատերազմի գնաց, (վորից հետո անմիջապես պատրաստվեց դիմելու Միհրդատի և մինչև Կասպյան ժողովուրդների վրա), ներկա յեղավ Պոսիդոնի մի դասախոսության: Մեկնելու միջոցին հարցրեց թե ինչ պատվեր ունի: Նա ել պատասխանեց. «Միշտ լավագույնը լինել և գերազանցել բոլորից»: Ավելացնենք սրա վրա այն, վոր նա գրել ե նրա՝ Պոմպեոսի պատմությունը:

(Meineke, II. էջ 690, Tardieu, II. էջ 389)

I 7. Հյուսիսային Ասիայի յերկրորդ մասն ե կազմում Վրկանաց ծովի վերևը, կամ, ինչպես կոչում ենք նաև, Կասպից ծովի, մինչև Սկիթիա, Հնդկների մոտ: Յերրորդ մասն են կազմում հիշյալ պարանոցի հարակից տեղերը և նրա շարունակությունը և Կասպյան դռներից հետո՝ Տավրոսից այս կողմ և Յեվրոպային շատ մոտիկ, այն ե Մարաստան,

I 4. It is divided into many parts, which are circumscribed by boundaries of greater or less extent, and distinguished by various names.

But as such an extended range of mountains must comprise nations some of which are little known, and others with whom we are well acquainted, as Parthians, Medes, Armenians, some of the Cappadocians, Cilicians, and Pisidians; those which approach near the northern parts must be assigned to the north, (northern Asia,) those approximating the southern parts, to the south, (southern Asia,) and those situated in the middle of the mountains must be placed on account of the similarity of the temperature of the air, for it is cold to the north, while the air of the south is warm.

I 5. In passing in our geographical description from Europe to Asia, the first parts of the country which present themselves are those in the northern division, and we shall therefore begin with these.

Of these parts the first are those about the Tanais, (or Don,) which we have assumed as the boundary of Europe and Asia. These have a kind of peninsular form, for they are surrounded on the west by the river Tanais (or Don) and the Palus Maotis¹ as far as the Cimmerian Bosphorus,² and that part of the coast of the Euxine which terminates at Colchis; on the north by the Ocean, as far as the mouth of the Caspian Sea; on the east by the same sea, as far as the confines of Albania and Armenia, where the rivers Cyrus³ and Araxes⁴ empty themselves; the latter flowing through Armenia, and the Cyrus through Iberia⁵ and Albania;⁶ on the south is the tract of country extending from the mouth of the Cyrus as far as Colchis, and comprising about 3000 stadia from sea to sea, across the territory of the Albani, and Iberes, so as to represent an isthmus.⁷

I 6. I know not how any one can rely upon his authority respecting what is uncertain, when he has nothing probable to advance on the subject; for he reasons so falsely respecting things which are evident, and this too when he enjoyed the friendship of Pompey, who had carried on war against the Iberes and Albani, and was acquainted with both the Caspian and Colchian¹ Seas on each side of the isthmus. It is related, that when Pompey² was at Rhodes, on his expedition against the pirates, (he was soon afterwards to carry on war against Mithridates and the nations as far as the Caspian Sea,) he accidentally heard a philosophical lecture of Posidonius; and on his departure he asked Posidonius if he had any commands; to which he replied,

“ To stand the first in worth, as in command.

”

Il. vi. 208. Pope.

Add to this, that he wrote the history of Pompey. For these reasons he ought to have paid a greater regard to truth.

I 5

1. The Sea of Azoff.
2. The Straits of Kertch or Zabache.
3. The Kur or Kour.
4. Eraskh or Aras.
5. Georgia.
6. Shirvan.
7. To understand how this part of Asia formed a peninsula, according to the ideas of our author, we must bear in mind, that (1) he supposed the source of the Don to have been situated in the neighbourhood of the Northern Ocean; (2) he imagined the Caspian Sea to communicate with the same Ocean. Thus all the territory comprehended between the Don and the Caspian formed a sort of peninsula, united to the continent by an isthmus which separated the Euxine from the Caspian and on which was situated Colchis, Iberia, and Albania. The 3000 stadia assigned to the breadth of this isthmus appears to be measured by stadia of 1111 1/2 to a degree. Gosselin.

I 6

1. The Euxine.
2. Pompey appears to have visited this philosopher twice on this occasion, B. C. 62, and B. C. 67, on the termination of his eastern campaigns.

Հայաստան, Կապադովկիա և նրանց միջև *յեղած յերկիրները*: Չորրորդն է Ալիսից այս կողմ *յեղած յերկիրը* և Տավրոսի մեջ *յեղածները* և ինչ վոր *Տավրոսից* դուրս թերակղզու մեջ է ընկնում, վոր ձևացնում է Պոնտոսի և Կիլիկիայի ծովերը բաժանող պարանոցը:

(Meineke, II. էջ 691, Tardieu, II. էջ 389-90)

II 15. *Կովկասյան* լեռնաշղթան գտնվելով Պոնտական և Կասպից ծովերից վերև, պարսպի պես պաշտպանում է այդ *յերկու ծովերը* բաժանող պարանոցը: Հարավից սահմանագծում է Ադվանքը և Վրաստանը, հյուսիսից Սարմատացոց դաշտավայրերը: Անտառները ծածկված են ամեն տեսակ ծառերով, *վոր տալիս են* նավաշինական և այլ տեսակի փայտ: Երատոսթենես ասում է թե բնիկները Կովկաս լեռը կոչում են Կասպյան, վոր հավանաբար ծագում է Կասպյան *ժողովուրդի* անունից: Մի քանի բազուկներ *լեռնաշղթայից* գնում են դեպի հարավ, վորոնք շրջապատում են Վրաստանը, *վոր նրանց* միջև է *գտնվում* և միանում են Հայկական և Մոսքիկյան կոչված լեռներին, ինչպես և Սկիտիսեսին և Պարիադրեսին: Այս բոլոր *լեռները* մասերն են Տավրոսի, վոր ձևացնում է Հայաստանի հարավային կողմը, և բաժանվելով այնտեղից դեպի հյուսիս են ձգվում և հասնում մինչև Կովկաս և մինչև Եվքսիդյան ծովեզրը, վոր ձգված է Կողքիսից Թեմիսկիդա:

(Meineke, II. էջ 698, Tardieu, II. էջ 398)

II 17. Կողքիսի մնացյալ *մասը* առավելապես ծովի վրա յե. *այս յերկիրը* վորոգում է Փասիսը, մեծ գետ՝ վոր սկսում է Հայաստանից, և իր մեջ է ընդունում Գլավկոս և Հիպպոս *վտակները*, վորոնք բոխում են հարևան լեռներից:

(Meineke, II. էջ 699, Tardieu, II. էջ 400)

I 18. Մոսքիկեն, ուր կա *նշանավոր* մի տաճար*, յերեք մաս ունի. *առաջինը* բռնում են Կողքիսացիք, *յերկրորդը՝* Վրացիք, *իսկ յերրորդը՝* Հայերը:

(Meineke, II. էջ 700-1, Tardieu, II. էջ 401)

III 2-3. *Վրաստանի* մի քանի գավառները շրջապատված են Կովկասյան լեռներով: Ինչպես ասացինք, *մի քանի* բարեբեր բազուկներ ձգվում են դեպի հարավ, շրջափակում են ամբողջ Վրաստանը և միանում Հայաստանի և Կողքիսի *լեռներին*: Մեջտեղում կա մի դաշտավայր՝ վորոգված գետերով, վորոնց մեծագույնն է Կուրը, վոր սկիզբ է առնում Հայաստանից, մտնում է անմիջապես հիշյալ դաշտավայրը, ընդունում է իր մեջ Արագոսը, վոր բոխում է Կովկասից, ինչպես և ուրիշ ջրեր, և մի նեղ հովտի միջով մտնում է Ադվանք: Այս *յերկրի* և Հայաստանի մեջտեղով *հոսելով* անցնում է բազմաթիվ հույժ մարգաշատ դաշտավայրերով, ընդունում է իր մեջ նաև ուրիշ շատ գետեր, ինչպես են Ալագոնիոս, Սանդրբանես, Ռոյտակես և Քանես, բոլորն էլ նավարկելի, և թափվում է Կասպից ծովը: Առաջ *այս գետը* կոչվում էր Կորոս:

Վրաց դաշտում բնակվող ժողովուրդը լավ յերկրագործ է և խաղաղասեր. հագնվում է Հայ և Մարական ձևով. իսկ լեռնաբնակները, վորոնք ավելի բազմաթիվ և պատերազմասեր են, ապրում են Սկիթացոց և Սարմատացոց կարգերով, ինչպես վոր նրանց սահմանակից և ցեղակից են:

(Meineke, II. էջ 702, Tardieu, II. էջ 403-4)

I 7. The second portion is that above the Hyrcanian, which we also call the Caspian Sea, extending as far as the Scythians near the Indians.

The third portion is continuous with the above-mentioned isthmus, and consists of the country following next in order to the isthmus and the Caspian Gates,¹ and approaching nearest the parts within the Taurus, and to Europe; these are Media, Armenia, Cappadocia, and the intervening country.

The fourth portion consists of the tract within the Halys,² and the parts upon and without the Taurus, which coincide with the peninsula formed by the isthmus, which separates the Euxine and the Cilician Seas. Among the other countries beyond the Taurus we place Indica and Ariana, as far as the nations which extend to the Persian Sea, the Arabian Gulf, and the Nile, and to the Ægyptian and the Issic seas.

II 15. This mountain overhangs both the Euxine and the Caspian seas, forming a kind of rampart to the isthmus which separates one sea from the other. To the south it is the boundary of Albania and Iberia. to the north, of the plains of the Sarmatians. It is well wooded, and contains various kinds of timber, and especially trees adapted to shipbuilding. Eratosthenes says that the Caucasus is called Mount Caspius by the natives, a name borrowed perhaps from the Caspii. It throws out forks towards the south, which embrace the middle of Iberia, and touch the Armenian and those called the Moschic mountains,¹ and besides these the mountains of Scydises, and the Paryadres. All these are portions of the Taurus, which forms the southern side of Armenia, and are broken off in a manner from it towards the north, and extend as far as Caucasus, and the coast of the Euxine which lies between Colchis and Themiscyra.²

II 17. The greater part of the rest of Colchis lies upon the sea. The Phasis,¹ a large river, flows through it. It has its source in Armenia, and receives the Glaucus,² and the Hippius, which issue from the neighbouring mountains.

II 18. The territory of the Moschi, in which is situated the temple, is divided into three portions, one of which is occupied by Colchians, another by Iberians, and the third by Armenians.

III 2-3. Some part of the country is encompassed by the Caucasian mountains; for branches of this range advance. as I have said, towards the south. These districts are fruitful, comprise the whole of Iberia, and extend to Armenia and Colchis. In the middle is a plain watered by rivers, the largest of which is the Cyrus, which, rising in Armenia, immediately enters the above-mentioned plain, having received the Aragus,¹ which flows at the foot of the Caucasus, and other streams, passes through a narrow channel into Albania. It flows however between this country and Armenia in a large body through plains, which afford excellent pasture. After having received several rivers, and among these the Alazonius,² Sandobanes, the Rhætaces, and Chanes, all of which are navigable, it discharges itself into the Caspian Sea. Its former name was Corus.

I 7

1. A narrow pass leading from North Western Asia into the N. E. provinces of Persia. Their exact position was at the division of Parthia from Media, about a day's journey from the Median town of Rhagæ. (Arrian. iii. 19.) According to Isodorus Charax, they were immediately below Mt. Caspius. As in the case of the people called Caspii, there seem to have been two mountains Caspius, one near the Armenian frontier, the other near the Parthian. It was through the pass of the Caspiæ Pyle that Alexander the Great pursued Darius. (Arrian. Anab. iii. 19; Curt. vi. 14; Amm. Marc. xxiii. 6.) It was one of the most important places in ancient geography, and from it many of the meridians were measured. The exact place corresponding with the Caspie Pylæ is probably a spot between Hark-a-Koh, and Siah-Koh, about 6 parasangs from Rey, the name of the entrance of which is called Dereh. Smith, art. Caspiæ Pylæ. 2. The Kizil Ernak.

II 15

1. The Tschilder mountains, of which Scydecas and Paryadres are a continuation. 2. Thermeh.

II 17

1. The Rion. 2. The Tschorocsu.

III 5. Հայաստանից Վրաստան կարելի չէ մտնել Կուրի և Արագոսի կիրճով: Նախ քան իրար հետ խառնվելը, այս գետերը անցնում են ժայռերի վրա հաստատված ամուր քաղաքներով, վորոնք իրարից իբր 16 ստադիոն հեռու չեն, Կուրի վրա Արմոզիկե քաղաքը, իսկ մյուսի [= Արագոսի] վրա Սևսամորա: Այս անցքը ոգտագործեց նախ Պոմպեոսը՝ Հայաստանից Վրաստան արշավելու ժամանակ, վորից հետո Կանիդիոսը:

(Meineke, II. էջ 703, Tardieu, II. էջ 405)

IV 1-2. Աղվանքը գտնվում է Վրաստանի և Կասպից ծովի միջև. արևելքից հասնում է ծովին, իսկ արևմուտքից սահմանակից է Վրաստանին: Մնացյալ կողմերից հյուսիսը պաշտպանված է Կովկասյան լեռներով. (սա բռնում է Աղվանից դաշտավայրի վերևը, իսկ ծովին մոտիկ մասը ավելի կոչվում է Կերավնիա), իսկ հարավային սահմանի ամբողջ յերկարությամբ տարածվում է Հայաստանը, վոր հարուստ է դաշտերով ու լեռներով, ինչպես Կամբիսենե, վոր գտնվում է այնտեղ, ուր Վրաստան, Աղվանք և Հայաստան իրար են կտրում:

2. Կուրը և մյուս գետերը վտռոգելով Աղվանքը՝ նպաստում են տալու լավագույն բարիքը, այն է հողի արգասաբերությունը, բայց գրկում են նրան ծովից: Ամբողջ հավաքված տիղմը լցնում է անցքը, այնպես վոր մերձակա կղզյակները միանում են ցամաքին և կազմում անհարթ և վտանգավոր ծանծաղուտներ: Մակընթացության հեղեղը ավելացնում է այս անհարթությունը: Սրա համար ել, ասում են թե Կուրը իր թափված տեղում 12 բերանի չէ բաժանված, վոմանք խցված (փակված), վոմանք ել բոլորովին խաբուսիկ (?), այնպես վոր նավ կանգնելու տեղ չեն տալիս: Ծովից ու գետերից շրջապատված 60-ից ավելի ստադիոն ջրափնյա տեղ ամբողջապես աննավարկելի չէ. տիղմը մինչև 500 ստադիոն առաջանալով՝ ծովեզրը ճախճախուտ է դարձնում: Իսկ Արաքսը կատաղաբար հոսելով Հայաստանից, թափվում է Կուրի մոտ. նա քշում է տիղմը և ճանապարհ բաց անում, վոր Կուրը նորից լցնում է:

(Meineke, II. էջ 704, Tardieu, II. էջ 406-7)

IV 4-5. [Խոսում է Աղվանների մասին, գովում է նրանց գեղեցկությունը, նկարագրում նրանց պարզ ու նահապետական վիճակը. չափ ու կշիռ չունին և հարյուրից ավել հաշվել չգիտեն:]

Սակայն պատերազմում են հետևակ և ձիավոր, թե թեթևազեն և թե զրահավորված՝ ինչպես Հայերը: Կարող են հանել Վրացիներից ավելի զորք և պատրաստել 60,000 հետևակ և 12,000 ձիավոր, ինչքան հանեցին Պոմպեոսի դեմ:

(Meineke, II. էջ 705, Tardieu, II. էջ 409)

IV 8. Ասում են թե Յասոնը՝ Թեսալացի Արմենոսի հետ դեպի Կողքիս նավարկության ժամանակ [=Արզոնավորդաց արշավանքին] առաջացել է մինչև Կասպից ծով, և անցել է Վրաստանը, Աղվանքը և Հայաստանի ու Մարաստանի շատ մասը, ինչպես վկայում են Յասոնականքը և շատ բազմաթիվ հիշատակարաններ: Ասում են նաև թե Արմենոսը՝ Արմենիոն քաղաքից եր, վոր գտնվում է Բոյբեիս լճի մոտ՝ Ֆերեսի և Լարիսայի միջև, թե իր հետ յեղողներն էլ

3. The plain is occupied by those Iberians who are more disposed to agriculture, and are inclined to peace. Their dress is after the Armenian and Median fashion. Those who inhabit the mountainous country, and they are the most numerous, are addicted to war, live like the Sarmatians and Scythians, on whose country they border, and with whom they are connected by affinity of race. These people however engage in agriculture also, and can assemble many myriads of persons from among themselves, and from the Scythians and Sarmatians, whenever any disturbance occurs.

III 5. On the side of Armenia are the narrow passes on the Cyrus, and those on the Aragus, for before the junction of these rivers they have on their banks strong cities set upon rocks, at the distance from each other of about 18 stadia, as Harmozica¹ on the Cyrus, and on the other (Aragus) Seusamora. Pompey formerly in his way from Armenia, and afterwards Canidius, marched through these passes into Iberia.

IV 1-2. THE Albanians pursue rather a shepherd life, and resemble more the nomadic tribes, except that they are not savages, and hence they are little disposed to war. They inhabit the country between the Iberians and the Caspian Sea, approaching close to the sea on the east, and on the west border upon the Iberians.

Of the remaining sides the northern is protected by the Caucasian mountains, for these overhang the plains, and are called, particularly those near the sea, Ceraunian mountains. The southern side is formed by Armenia, which extends along it. A large portion of it consists of plains, and a large portion also of mountains, as Cambysene, where the Armenians approach close both to the Iberians and the Albanians.

2. The Cyrus, which flows through Albania, and the other rivers which swell the stream of the Cyrus, improve the qualities of the land, but remove the sea to a distance. For the mud, accumulating in great quantity, fills up the channel in such a manner, that the small adjacent islands are annexed to the continent, irregular marshes are formed, and difficult to be avoided; the reverberation also of the tide increases the irregular formation of the marshes. The mouth of the river is said to be divided into twelve branches. some of which afford no passage through them, others are so shallow as to leave no shelter for vessels. The shore for an extent of more than 60 stadia is inundated by the sea, and by the rivers: all that part of it is inaccessible; the mud reaches even as far as 500 stadia, and forms a bank along the coast. The Araxes discharges its waters not far off, coming with an impetuous stream from Armenia, but the mud which this river impels forward, making the channel pervious, is replaced by the Cyrus.

IV 4-5. The men are distinguished for beauty of person and for size. They are simple in their dealings and not fraudulent, for they do not in general use coined money; nor are they acquainted with any number above a hundred, and transact their exchanges by loads. They are careless with regard to the other circumstances of life. They are ignorant of weights and measures as far as exactness is concerned; they are im-provident with respect to war, government, and agriculture. They fight however on foot and on horseback, both in light and in heavy armour, like the Armenians.

5. They can send into the field a larger army than the Iberians, for they can equip 60,000 infantry and 22,000 horsemen; with such a force they offered resistance to Pompey.

III 2-3
1. The Arak.
2. In the English map, reduced from the Russian military map, there are two rivers Alasan, flowing in contrary directions from M. Bebala. The modern names of the other rivers here mentioned are not well ascertained.

III 4-5
5
1. Akalziche.

բնակեցան Ակիլիսենն [=Եկեղիք] և Սուսպիրիտիս [=Սպեր]՝ մինչև Կալաքանն և Ադիաբենն.– սա յե վոր իր անունը թողել է Հայաստանին:

(Meineke, II. էջ 707, Tardieu, II. էջ 411)

V 6. *Կովկասի* գագաթները ձմեռը անանցանելի յեն. ամառը բարձրանում են՝ հագած յեզան անաղաղ կաշուց կոշիկներ, տակին սուր գամերով, թմբուկի կաշիի պես լայն, ձյունի և սառույցի պատճառով. իջնելու ժամանակ նստում են կաշու վրա՝ իրենց բեռներով և ցած են սահում, ինչպես անում են Ատրոպատյան Մարաստանում և Մասիոս լեռան վրա՝ Հայաստանում: Նույն տեղում կրունկների տակ դնում են նաև փայտե անվակներ՝ տակին սուր գամերով:

(Meineke, II. էջ 710-11, Tardieu, II. էջ 416)

V 8. [Խոսում է Ազովի և Կասպից ծովի միջև ապրող թափառաշրջիկ ժողովուրդների մասին. հիշում է հատկապես Սիրակներին և Աորսներին. վերջինների մասին ասում է.]

Տիրեցին Կասպերի ծովափի գրեթե մեծագույն մասին, վորով ձեռք բերին Հնդկական և Բաբելական ապրանքների առևտուրը, վոր կատարվում էր ուղտերով՝ Հայաստանի և Մարաստանի միջով. սրանով հարստանալով վոսկեհուտն զգեստներ էյին կրում: Աորսները բնակվում են Տանալիսի յերկարությամբ, իսկ Սիրակները՝ Աքարդեսու գետի, վոր Կովկասից հոսելով Մայոտիս է թափվում:

(Meineke, II. էջ 711, Tardieu, II. էջ 417)

VII 1. *Վրկանաց աշխարհից* սկսած՝ *Կասպից ծովը* ընդարձակվում է՝ մինչև հասնում է Մարաստանի և Հայաստանի լեռները: Սրանք ներքևում ունին մահկաձև կերպարանք և վերջավորվում են ծովի մոտ՝ ձևացնելով ծոցի խորքը: Լեռների յերկարությամբ, ծովից սկսած մինչև բարձունքը բնակվում են քիչ քանակությամբ Ադվաններ և Հայեր. և ավելի շատ Գեդեր, Կադուսիներ, Ամարդներ, Կիւրտիներ, Անարիակներ, և ուրիշ գանազան ցեղեր, վորոնք ավելի ավազակ և պատերազմիկ են քան յերկրագործ.– հողերի կոշտությունն է արել այսպես: Մակայն այս լեռնոտ ծովափի մեծագույն մասը բռնել են Կադուսիները, համարյա 5000 ստադիոն, ինչպես ասում է Պատրոկլես, վոր և այս ծովը Պոնտականին գրեթե իսկապարտ է համարում: Ամբողջ այս յերկիրը աղքատ է:

(Meineke, II. էջ 713-14, Tardieu, II. էջ 420)

VII 2. Նշաններ *Վրկանաց աշխարհի* փարթամության. խաղողի մի վորթը բերում է մի մետրետ* զինի, մի թզենին 60 մեդիմնոս*. հասկից ընկած ցորենը նոր բերք է տալիս. ծառերի մեջ *մեղուները* փեթակ են շինում և մեղրը հոսում է տերևներից: Նույնը լինում է Մարաստանում՝ Մատիանեի մեջ և Հայաստանում՝ Շակաշենի և Արաքսենի մեջ:

(Meineke, II. էջ 714, Tardieu, II. էջ 421)

VIII 1. *Վրկանաց ծովից առաջանալով դեպի արևելք*, աջ կողմը գտնվում է մի լեռնաշղթա, վոր ձգվում է մինչև Հնդկաց

IV 8. It is said that when Jason, accompanied by Armenus the Thessalian, undertook the voyage to the Colchi, they advanced as far as the Caspian Sea, and traversed Iberia, Albania, a great part of Armenia, and Media, as the Jasoneia and many other monuments testify. Armenus, they say, was a native of Armenium, one of the cities on the lake Beebeis, between Pheræ and Parisa, and that his companions settled in Acilisene, and the Suspiritis, and occupied the country as far as Calachene and Adiabene, and that he gave his own name to Armenia.

V 6. The highest points of the actual Caucasus are the most southerly, and lie near Albania, Iberia, the Colchi, and Heniochi. They are inhabited by the people whom I have mentioned as assembling at Dioscurias. They resort thither chiefly for the purpose of procuring salt. Of these tribes some occupy the heights; others live in wooded valleys, and subsist chiefly on the flesh of wild animals, wild fruits, and milk. The heights are impassable in winter; in summer they are ascended by fastening on the feet shoes as wide as drums, made of raw hide, and furnished with spikes on account of the snow and ice. The natives in descending with their loads slide down seated upon skins, which is the practice in Media, Atropatia, and at Mount Masius in Armenia, but there they fasten circular disks of wood with spikes to the soles of their feet. Such then is the nature of the heights of Caucasus.

V 8. Immediately afterwards follow shepherd tribes, situated between the Mæotis and the Caspian Sea, Nabiani, Pangani,¹ the tribes also of the Siraces and Aorsi.

The Aorsi and Siraces seem to be a fugitive people from parts situated above. The Aorsi lie more to the north.²

Abeacus, king of the Siraces, when Pharnases occupied the Bosphorus, equipped 20,000 horse, and Spadines, king of the Aorsi 200,000, and the Upper Aorsi even a larger body, for they were masters of a greater extent of territory, and nearly the largest part of the coast of the Caspian Sea was under their power. They were thus enabled to transport on camels the merchandise of India and Babylonia, receiving it from Armenians and Medes. They wore gold also in their dress in consequence of their wealth.

The Aorsi live on the banks of the Tanais, and the Siraces on those of Achardeus, which rises in Caucasus, and discharges itself into the Mæotis.

VII 1. Then there intervenes a desert tract, which is followed by Hyrcania; here the Caspian spreads like a deep sea till it approaches the Median and Armenian mountains. The shape of these hills at the foot is lunated. Their extremities terminate at the sea, and form the recess of the bay.

A small part of this country at the foot of the mountains, as far as the heights, if we reckon from the sea, is inhabited by some tribes of Albanians and Armenians, but the greater portion by Gelæ, Cadusii, Amardi, Vitii, and Anariacæ. It is said, that some Parrhasii were settled together with the Anariacæ, who are now called Parrhasii, (Parsii?) and that the SSAEnians built a walled city in the territory of the Vitii, which city is now called Æniana (Ænia). Grecian armour, brazen vessels, and sepulchres are shown there. There also is a city Anariacæ, in which it is said an oracle is shown, where the answer is given to those who consult it, during sleep,

V 8

1. Panxani, Paxani, Penzani.

2. The text is here corrupt.

ծով: Այս լեռնաշղթան Հույները կոչում են Տավրոս, վոր սկսվում է Պանփիլիայից և Կիլիկիայից և արևմուտքից անընդհատ առաջանալով մինչև այստեղ, ստանում է այլ և այլ անուններ: Նրա հյուսիսային մասում բնակվում են նախ Գեղերը, Կադուսիները և Ամարդները, ինչպես ասացինք, և մի քանի Վրկանական *ցեղեր*, հետո Պարթևաց ազգը և Մարգիանացոց և Արեաց: *Այնուհետև* անապատն է, վոր Մարնիոս գետը բաժանում է Վրկանիայից, առաջանալով դեպի արևելք, Ոքոսի ուղղությամբ: Նույն լեռնաշղթայի Հայաստանից մինչև այստեղ ձգված մասը (փոքր մասը չհաշված), կոչվում է Պարաքոսթրաս: Վրկանաց ծովից մինչև Արիները 6000 ստադիոն է. ավելի այն կողմ Բակտրիան է և Սոգդիանիան. վերջանում է Սկիւթացի թափառական *ցեղերով*: Մակեդոնացիք լեռնաշղթայի ամբողջ շարունակությունը՝ սկսած Արիներից, կոչել են Կովկաս. իսկ բարբարոսները *շղթայի* զանազան մասերը *կոչել են* Սափրիա, Պարոպամիսիա, Ոստորոկորրիա, Էմոդ, Իմասու և ուրիշ նման անուններով:

(Meineke, II. էջ 717, Tardieu, II. էջ 425)

VIII 4-5. Սակայն Մակերը կատարեցին *զանազան* արշավանքներ նման Կիմերների և Տրերների՝ թե՛ հեռավոր և թե՛ մերձավոր *յերկրների վրա*. գրավեցին Բակտրիան և նվաճեցին Հայաստանի ամենալավ գավառը, վոր և պահելով իր վրա նրանց մականունը՝ *կոչվեց* Սակասեն [=Շակաշեն], և առաջացան մինչև Կապարովկիա և նույն իսկ Յեվթսինյան *ծովի մոտ*՝ վոր այժմ կոչվում է Պոնտական *Կապարովկիա*: Ավարից հետո խնջույքի հավաքված ժամանակ, այնտեղի պարսիկ զորավարները գիշերանց նրանց վրա հարձակում գործեցին և բնաջինջ կոտորեցին: Հետո նույն դաշտավայրում մի քարածայրի շուրջը հողաթումբ բարձրացնելով՝ բլրած և լցրեցին, պարիսպ կանգնեցրին և մի տաճար կառուցեցին Անահիտի և նրա հետ պաշտվող Ոման և Անադատ պարսկական աստվածների անվան, և կարգեցին Սակյան տարեկան նվիրական տոնը, վոր մինչև այժմ կատարում են Ջելայի բնակիչները. (այդպես է կոչվում այդ վայրը). յերկար ժամանակ հիերոդոլների* փոքր քաղաք էր. Պոմպեոսը կցելով նրան ընդարձակ հողեր և նրանց բնակիչներին տեղավորելով նրա պարիսպներում, ստեղծեց մեկն այն քաղաքներից, վոր վորոշել էր *հիմնել* Միհրդատի անկումից հետո:

5. Այսպես են պատմում վոմանք Սակյան *տոների* մասին. ուրիշներ էլ թե Կյուրոսը արշավելով Սակերի դեմ, հաղթեց պատերազմի մեջ և փախավ. նա բանակ դրավ մի վայրում, ուր պատրաստել և թողել էր մեծաքանակ պաշարեղեն և մանավանդ գինի: Մի քիչ բանակին հանգիստ տալուց հետո, յերեկոյին իբրև փախստական հեռացավ, վրանները ամբողջապես թողած. առաջանալով այնքան, վոր համարեց թե բավական է, կանգ առավ: *Սակերը* արշավելով նրանց յետևից և գրավելով մարդկանցից թափուր, բայց բարիքներով լի բանակատեղին, կերան անհագուրդ: *Կյուրոսը* յետ դարձավ, բռնեց նրանց հարբած ու թնրած, այնպես վոր վոմանք թնրած ընկած և կամ քնի մեջ կոտորվեցին, վոմանք պարելիս և մերկ Բագոսկան գեղխության մեջ շրջապատվեցին զինված թշնամիներից: Գրեթե բոլորը կոտորվեցին: *Կյուրոս* այս հաջողությունը համարելով աստվածային, այդ նույն որը սրբագործեց և հայրենի աստվածուհու անունով կոչեց Սակյան: Ուր վոր այս աստվածուհու անունով տաճար կա, այնտեղ սովորություն է Սակյան տոնն էլ *տոնելու*, վոր Բագոսական մի *տոն է և տևում է* մի որ ու մի գիշեր. հազնվում են սկիւթական ձևով, խմում են միասին և զրգոում են իրար և իրենց խրախճանակից կանանց:

(Meineke, II. էջ 718-20, Tardieu, II. էջ 427-8)

[and some vestiges of Greek colonization, but all these] tribes are predatory, and more disposed to war than husbandry, which arises from the rugged nature of the country. The greater part of the coast at the foot of the mountainous region is occupied by Cadusii, to the extent of nearly 5000 stadia, according to Patrocles, who thinks that this sea equals the Euxine in size. These countries are sterile.

VII 2. Hyrcania is very fertile, and extensive, consisting for the most part of plains, and has considerable cities dispersed throughout it, as Talabroce, Samariane, Carta, and the royal residence, Tape,¹ which is said to be situated a little above the sea, and distant 1400 stadia from the Caspian Gates. The following facts are narrated as indications of the fertility of the country.² The vine produces a metretes³ of wine; the fig-tree sixty medimni⁴ of fruit; the corn grows from the seed which falls out of the stalk; bees make their hives in the trees, and honey drops from among the leaves. This is the case also in the territory of Matiane in Media, and in the Sacasene, and Araxene of Armenia.

VIII 1. IN proceeding from the Hyrcanian Sea towards the east. on the right hand are the mountains which the Greeks call Taurus, extending as far as India. They begin from Pamphylia and Cilicia, and stretch to this part from the west in a continuous line, bearing different names in different places. The northern parts¹ of this range are occupied first by Gelæ, Cadusii, and Amardi, as we have said, and by some tribes of Hyrcanians; then follow, as we proceed towards the east and the Ochus, the nation of the Parthians, then that of the Margiani and Arii, and the desert country which the river Sarnius separates from Hyrcania. The mountain, which extends to this country, or within a small distance of it, from Armenia, is called Parachoathras.

From the Hyrcanian sea to the Arii are about 6000 stadia.² Next follow Bactriana, Sogdiana, and lastly nomade Scythians. The Macedonians gave the name of Caucasus to all the mountains which follow after Ariana,³ but among the barbarians the heights and the northern parts of the Parapomismus were called Emoda, and Mount Imaus;⁴ and other names of this kind were assigned to each portion of this range.

VIII 4-5. The Sacæ had made incursions similar to those of the Cimmericians and Treres, some near their own country, others at a greater distance. They occupied Bactriana, and got possession of the most fertile tract in Armenia, which was called after their own name, Sacasene. They advanced even as far as the Cappadocians, those particularly situated near the Euxine; who are now called Pontici. When they were assembled together and feasting on the division of the booty, they were attacked by night by the Persian generals who were then stationed in that quarter, and were utterly exterminated. The Persians raised a mound of earth in the form of a hill over a rock in the plain, (where this occurred,) and fortified it. They erected there a temple to Anaitis and tile gods Omanus and Anadatus, Persian deities who have a common altar. They also instituted an annual festival, (in memory of the event,) the Sacæa, which the occupiers of Zela, for this is the name of the place, celebrate to this day. It is a small city chiefly appropriated to the sacred attendants. Pompey added to it a considerable tract of territory, the inhabitants of which he collected within the walls. It was one of the cities which he settled after the overthrow of Mithridates.

5. Such is the account which is given of the Sacæ by some writers. Others say, that Cyrus in an expedition against the Sacæ was

VII 2

1. These names have here probably undergone some change. Talabroce may be the Tambrace or Tembrax of Polybius; Samariane, the Soconax of Ptolemy; Carta, Zadra-Carta; and Tape, the Syrix of Polybius.
2. The text is here corrupt.
3. About 7 gallons.
4. About 12 gallons

VIII 1

1. αὐτοῦ in this passage, as Kramer remarks, is singular.
2. From what point our author does not say.
3. There is some confusion in the text, which Groskurd attempts to amend as follows: "But among the barbarians the heights of Ariana, and the northern mountains of India, are separately called Emoda, &c.
4. B. xv. c. i. § 11. The name is derived from the Sanscrit himavat, which is preserved in the Latin hiems, winter, and in the modern name Himalaya. See Smith, art. Imaus.

VIII 6. Պատմում են Մասքութների մասին նաև այն, թե վոմանք բնակվում են լեռներում, վոմանք դաշտավայրերում, վոմանք գետերի ձևացրած ճախճախուտներում, և վոմանք ել այդ ճախճախուտների միջի կղզիներում: Ասում են թե Արաքս գետն է մանավանդ, վոր բազմաթիվ ճյուղերի բաժանված՝ վողողում է յերկիրը, վորոնցից մեկը միայն թափվում է Վրկանաց ծոցը, իսկ մյուսները թափվում են մյուս, այն է հյուսիսային ծովը:

(Meineke, II. էջ 720, Tardieu, II. էջ 429)

XII 1. Արևմուտքում գտնվում է Մարաստանը, ընդարձակ յերկիր և յերբեմնի գորեղ պետություն, վոր գտնվում է Տավրոսի ծոցում, և վորտեղ սկսվում և հետզհետե ճյուղավորվում են լեռնաշղթայի զանազան մասերը և շրջապատում մեծամեծ հովիտները, ինչպես լինում է նաև Հայաստանում:

(Meineke, II. էջ 731, Tardieu, II. էջ 445)

XII 2-5. Տավրոսի լեռնաշղթան ձևացնում է Կիլիկիո հովիտները, հետո նրանից ճյուղավորվում են Ամանոսը և Անտիտավրոսը, ուր շինված է Կոմանան, Վերին կոչված Կապադովկիայում: Անտիտավրոսը վերջանում է Կատանիայում, իսկ Ամանոս լեռնաշղթան առաջանում է մինչև Յեփրատ և Մելիտինե, վորով Կոմմագենը կցվում է Կապադովկիային: Յեփրատի մյուս կողմի լեռները շարունակում են Ամանոսը և առաջ տանում, բացի այն տեղից ուր բաժանվում են յերկուսի, վորպեսզի գետը հոսի նրանց միջով. բայց շատ են աճում բարձրությամբ, լայնությամբ և բազմաթիվ ճյուղերով: Սրանցից ամենահարավայինը պահում է Տավրոս անունը, վոր բաժանում է Հայաստանը Միջագետքից:

3. Այստեղից հոսում են յերկու մեծ գետ, վորոնք շրջապատում են Միջագետքը, մոտենում են իրար Բաբելոնի մոտ, հետո թափվում Պարսից ծովը, սրանք են Յեփրատն ու Տիգրիսը:

Այս յերկուսից մեծագույնն է Յեփրատը, վոր անցնում է յերկրի մեծ մասով՝ վոլորապատույտ հոսանքով, սկիզբ առնելով Տավրոսի հյուսիսային մասում, հոսելով դեպի արևմուտք՝ Մեծ կոչված Հայաստանի միջով՝ մինչև Փոքր Հայք. աջում ունենալով այս յերկիրը, իսկ ձախում Եկեղիքը: Այստեղից դառնում է դեպի հարավ, և այս պտույտի ժամանակ հասնում է Կապադովկիայի սահմանները, աջում թողնելով Կասպադովկիայի և Կոմմագենի սահմանները, ձախում Մեծ Հայաստանի Եկեղիքը. Ծովքը, առաջանում է դեպի Ասորիք և նոր պտույտով հասնում է Բաբելոն և Պարսից ծոց: Իսկ Տիգրիսը նույն լեռնաշղթայի [=Տավրոսի] հարավային կողմերից իջնելով Մելիկա, հասնում է Յեփրատի մոտ և կազմում է նրա հետ Միջագետքը, վորտեղից ինքն ել գնում թափվում է նույն ծոցի մեջ: Յեփրատի և Տիգրիսի ակունքները իրարից հեռու յեն շուրջ 2500 ստադիոն:

4. Տավրոսից դեպի հյուսիս մեկնում են բազմաթիվ ճյուղեր, վորոնցից մեկն է Անտիտավրոս կոչվածը: Այսպես է կոչված նրա համար՝ վոր իր և բուն Տավրոսի միջև գտնված հովտում անջատում է Ծովքը: Յեփրատից այն կողմ, Փոքր-Հայքի մոտ, իբր շարունակություն Անտիտավրոսի, դեպի հյուսիս ձգվում է մի մեծ և բազմաճյուղ լեռնաշղթա:

defeated, and fled. He advanced with his army to the spot where he had left his stores, consisting of large supplies of every kind, particularly of wine; he stopped a short time to refresh his army, and set out in the evening, as though he continued his flight, the tents being left full of provisions. He proceeded as far as he thought requisite, and then halted. The Sacæ pursued, who, finding the camp abandoned and full of the means of gratifying their appetites, indulged themselves without restraint. Cyrus then returned and found them drunk and frantic; some were killed, stretched on the ground drowsy or asleep; others, dancing and maddened with wine, fell defenceless on the weapons of their enemies. Nearly all of them perished. Cyrus ascribed this success to the gods; he consecrated the day to the goddess worshipped in his own country, and called it Sacæ. Wherever there is a temple of this goddess, there the Sacæan festival, a sort of Bacchanalian feast, is celebrated, in which both men and women, dressed in the Scythian habit, pass day and night in drinking and wanton play.

VIII 6. The Massagetæ signalized their bravery in the war with Cyrus, of which many writers have published accounts; we must get our information from them. Such particulars as the following are narrated respecting this nation; some tribes inhabit mountains. some plains, others live among marshes formed by the rivers, others on the islands among the marshes. The Araxes is said to be the river which is the chief cause of inundating the country; it is divided into various branches and discharges itself by many mouths into the other sea¹ towards the north, but by one only into the Hyrcanian Gulf.

XII 1. SINCE the Taurus constitutes the northern parts of Asia, which are called also the parts within the Taurus, I propose to speak first of these.

They are situated either entirely,—or chiefly, among the mountains. Those to the east of the Caspian Gates admit of a shorter description on account of the rude state of the people, nor is there much difference whether they are referred to one climate or the other. All the western countries furnish abundant matter for description. We must therefore proceed to the places situated near the Caspian Gates.

Media lies towards the west, an extensive country, and formerly powerful; it is situated in the middle of Taurus, which here has many branches, and contains large valleys, as is the case in Armenia.

XII 2-5. This mountain has its beginning in Caria and Lycia, but does not exhibit there either considerable breadth or height. It first appears to have a great altitude opposite the Chelidoneæ,¹ which are islands situated in front of the commencement of the Pamphylian coast. It extends towards the east, and includes the long valleys of Cilicia. Then on one side the Amanus² is detached from it, and on the other the Anti-Taurus.³ In the latter is situated Comana,⁴ belonging to the Upper Cappadocia. It terminates in Cataonia, but Mount Amanus is continued as far as the Euphrates, and Melitene,⁵ where Commagene extends along Cappadocia. It receives the mountains beyond the Euphrates, which are continuous with those before mentioned, except the part which is intercepted by the river flowing through the middle of them. Here its height and breadth become greater, and its branches more numerous. The Taurus extends the farthest distance towards the south, where it separates Armenia from Mesopotamia.

VIII 6

1. The Northern Ocean.

Հայաստանի (=Ատրոպատենե) մոտ, արևմուտքից՝ Մեծ Մարաստանի, իսկ հյուսիսից՝ այս յերկու *յերկրների* մոտ, հարավից գտնվում է Վրկանաց ծովի խորքի շուրջը *գտնված յերկրների* և Մատիանեյի [իմա՝ *Կասպիանե*] մոտ: Ջինվորական ուժը փոքր չէ, և, ինչպես ասում է Ապոլլոնիդես, կարող է հանել 10,000 ձիավոր և 40,000 հետևակ: Ունի մի լիճ, *վոր կոչվում է* Սպատան [իմա՝ *Կասպուտան*], վորի մեջ կազմվում են աղի խավեր. սրանք քոր ածող և կսկծեցնող են: Այս ցավերի դարմանը ձեթն է, *ինչպես* քաղցր ջուրը այն շորերի համար, վոր մեկը լվալու նպատակով անգիտությամբ նրա մեջ մխրճելով խանձի: *Ատրոպատենը* ունի յերկու գորավոր հարևան, *սրանք են* Հայերն ու Պարթևները, վորոնք շատ անգամ խլել են նրա հողերը: Այնու ամենայնիվ նա դիմադրում է նրանց և յետ առնում գրաված *հողերը*, ինչպես խլեց Միսրակեն՝ Հռովմայեցոց հպատակած Հայերից, և դիմելով Կեսարի բարեկամության, Պարթևների հետ էլ միաժամանակ հաշտ ապրեցին:

3. *Ատրոպատենի թագավորների* ամառնային պալատը գտնվում է Գազակա [=Գանձակ] *քաղաքում*, վոր շինված է դաշտավայրի մեջ, իսկ ձմեռնայինը՝ Վերա ամուր բերդաքաղաքում, վոր Անտոնիոսը պաշարեց Պարթևաց արշավանքին: Այս *քաղաքը* 2400 ստադիոն հեռու է Արաքս գետից, վոր բաժանում է Հայաստանը Ատրոպատենից, ինչպես ասում է Գեյլիոս՝ Անտոնիոսի բարեկամը, վոր նկարագրեց նրա արշավանքը Պարթևաց դեմ, ուր ներկա յեր նաև ինքը և մասնակցեց իրր գորավար: Այս յերկիրը ուրիշներից ավելի փարթամ է, հյուսիսային *մասը* լեռնային, կոշտ և ցուրտ է, ուր բնակվում են լեռնական Կատուսիները, Ամարդները, Տապիրները, Կիւրտիները և այլն, վորոնք տարաբնակ են և ավազակ: Արդարև Ջագրոսը և Նպատը բռնված են այս ժողովուրդներով, և Պարսկաստանի Կիւրտիները և Մարդերը (սրանք կոչվում են նաև Ամարդներ). ինչպես և Հայաստանիները, վորոնք մինչև այժմ նույն անունով են կոչվում, նույն ցեղից են:

4. Կադուսիները ունին Արիաններից քիչ պակաս հետևակ զորք, վորոնք ընտիր նետաձիգ են, և քարքարոտ վայրերում իրենց ձիավորը հետի է կռվում: Յերբ Անտոնիոսի արշավանքին ձախողություն պատահեց, *դրա պատճառը* յերկրի բնությունը չէր, այլ նրա ճանապարհի ուղեցույց՝ Հայոց թագավոր Արտավազդը, վորին նա հանգեստ իրեն խորհրդատու և պատերազմի ծրագրին հաղորդակից դարձրեց, մինչդեռ նա իր դեմ դավաճանում էր: *Անտոնիոսը* նրանից վրեժ լուծեց, բայց շատ ուշ, յերբ Հռովմայեցիք շատ չարիքներ էյին կրել, վորոնց պատճառն էյին այս *Արտավազդը* և նա, վոր Յեփրատի վրա՝ Չեզմայից մինչև Ատրոպատեն բերելու համար 8000 ստադիոն ճանապարհ անել տվեց, ուղիղ *ճանապարհի* կրկնակից ավելին, լեռներով ու անանցանելի վայրերով ու կեռմաններով:

(Meineke, II. էջ 734–6, Tardieu, II. էջ 449–51)

XIII 6. [Խոսելով Մեծ Մարաստանի մասին, ասում է թե]

... արևմուտքից *սահմանակից է* Ատրոպատենին և Հայաստանի մի մասին:

(Meineke, II. էջ 737, Tardieu, II. էջ 452)

We thus place within the Taurus Armenia and Media, to which belong the Caspian Gates.

5. In our opinion these nations may be considered as situated to the north, since they are within the Taurus. But Eratosthenes, having divided Asia into southern and northern portions, and what he calls seals, (or sections,) designating some as northern, others as southern, makes the Caspian Gates the boundary of both climates. He might without any impropriety have represented the more southern parts of the Caspian Gates as in southern Asia, among which are Media and Armenia, and the parts more to the north than the Caspian Gates in northern Asia, which might be the case according to different descriptions of the country. But perhaps Eratosthenes did not attend to the circumstance, that there is no part of Armenia nor of Media towards the south on the other side of the Taurus.

XIII 1-4. MEDIA is divided into two parts, one of which is called the Greater Media. Its capital is Ecbatana,¹ a large city containing the royal seat of the Median empire. This palace the Parthians continue to occupy even at this time. Here their kings pass the summer, for the air of Media is cool. Their winter residence is at Seleucia, on the Tigris, near Babylon. The other division is Atropatian Media. It had its name from Atropátus, a chief who prevented this country, which is a part of Greater Media, from being subjected to the dominion of the Macedonians. When he was made king he established the independence of this country; his successors continue to the present day, and have at different times contracted marriages with the kings of Armenia, Syria, and Parthia.

2. Atropatian Media borders upon Armenia and Matiane¹ towards the east, towards the west on the Greater Media, and on both towards the north; towards the south it is contiguous to the people living about the recess of the Hyrcanian Sea. and to Matiane.

According to Apollonides its strength is not inconsiderable, since it can furnish 10,000 cavalry and 40,000 infantry.

It contains a lake called Spauta,² (Kapauta,) in which salt effloresces, and is consolidated. The salt occasions itching and pain, but oil is a cure for both, and sweet water restores the colour of clothes, which have the appearance of being burnt,³ when they have been immersed in the lake by ignorant persons for the purpose of washing them. They have powerful neighbours in the Armenians and Parthians, by whom they are frequently plundered; they resist however, and recover what has been taken away, as they recovered Symbace⁴ from the Armenians, who were defeated by the Romans, and they themselves became the friends of Cæsar. They at the same time endeavour to conciliate the Parthians.

3. The summer palace is at Gazaka, situated in a plain; the winter palace¹ is in Vera, a strong fortress which Antony besieged in his expedition against the Parthians. The last is distant from the Araxes, which separates Armenia and Atropatene, 2400 stadia, according to Delliis, the friend of Antony, who wrote an account of the expedition of Antony against the Parthians, which he himself accompanied, and in which he held a command.

XIII. 1-4

1

1. Hamadan.

2

1. An interpolation; probably introduced from Matiane below. Falconer. Kramer. 2. Its ancient name according to Kramer was Kapotan. Kaputan- Dzow. The Blue Lake, now the Lake Urmiah.

3. καθυψωθεΐσιν Kramer observes that the meaning of the word in this passage is not clear. It may possibly mean some colour to which the name of the lake was given.

4. It is uncertain whether this is a place, or a district.

3

1. Adopting Groskurd's emendation χειμάδιαν.

XIV 1-16. Հայաստանի հարավը պաշտպանված է Տավրոսից, վոր բաժանում է այն՝ Յեփրատի և Տիգրիսի միջև գտնված ամբողջ *յերկրից*, վոր կոչվում է Միջագետք. արևելքից կցվում է Մեծ Մարաստանին և Ատրոպատենին. հյուսիսից գտնվում են Կասպից ծովի վերևի՝ Պարաքոթրասի լեռները և Աղվանք ու Վրացիք և Կովկասը, վոր շրջապատում է այդ ժողովուրդները, և հասնելով Հայաստանի, միանում է Մոսքիկյան և Կողքիսի լեռներին, մինչև Տիբարանիների կոչված *յերկիրը*, արևմուտքից գտնվում են այս *Տիբարանի* ժողովուրդը և Պարիադրես *լեռը* և Սկիդիսես *լեռը՝* մինչև Փոքր-Հայք և Յեփրատի հովիտը, վոր բաժանում է Հայաստանը Կապադովկիայից և Կոմմագենից:

2. Յեփրատը սկիզբ առնելով Տավրոսի հյուսիսային կողից, նախ հոսում է արևմուտք՝ Հայաստանի միջով, հետո դառնում է հարավ և կտրելով Տավրոսը՝ Հայաստանի և Կապադովկիայի ու Կոմմագենի միջև, դուրս է գալիս *նրանից* և անցնելով Սիրիայով՝ դառնում է դեպի ձմեռնային արևելք՝ մինչև Բաբելոն և ձևացնում է Միջագետքը՝ Տիգրիսի մոտ: Հետո այս յերկուսը թափվում են Պարսից ծոցը: Այս շրջանը, համարյա ամբողջապես լեռնային ու կորդ է, բացի Մարաստանի մոտ գտնված փոքր մասից: Հիշյալ Տավրոսի հետևը, վոր սկիզբն է առնում Կոմմագենի և Մելիտինեյի մյուս կողմից, վոր Յեփրատն է ձևացնում, կա Մասիոս լեռը, վոր հարավից գտնվում է Միզոդոնիայի վերևը, Միջագետքում, ուր է Մծբինը: Հյուսիսային կողմից գտնվում է Ծոփքը՝ Մասիոսի և Անտիտավրոսի միջև: Այս *լեռնաշղթան* էլ սկիզբ առնելով Յեփրատից և Տավրոսից, վերջանում է Հայաստանի Արևելքում, մեջտեղում ունենալով Ծոփքը, և մյուս կողմից ունենալով Եկեղիքը, վոր գտնվում է Տավրոսի և Յեփրատ գետի միջև, նախ քան սրա թեքվելը դեպի հարավ: Ծոփաց արքայանիստ քաղաքն է Կարկաթոկերտ [*այլ Չ. Կարթասիոկերտ*]: Մասիոսից վերև գտնվում է Նպատը, շատ ավելի արևելք, Գորդիենեյի յերկարությամբ, և հետո Արոսը, վորից հոսում են թե՛ Յեփրատը և թե՛ Արաքսը, առաջինը դեպի արևմուտք, յերկրորդը դեպի արևելք. հետո էլ գտնվում է Նիբարոս *լեռնաշղթան*, վոր ձգվում է մինչև Մարաստան:

3. Արդեն ասել ենք թե Յեփրատը ինչ ուղղությամբ է հոսում: Արաքսը դառնալով դեպի արևելք մինչև Ատրոպատեն, թեքվում է դեպի արևմուտք և դեպի հյուսիս, հոսում է նախ Ագարայի առաջով, հետո Արտաշատի, *յերկուսն էլ* Հայաստանի քաղաքներ. այստեղից էլ Արաքսենի դաշտավայրով *անցնելով՝* թափվում է Կասպից ծովը:

4. Հայաստանի ներսում *կան* շատ լեռներ և շատ լեռնադաշտեր, վորոնց մեջ *խաղողի* այգին հեշտությամբ չի աճում. նաև շատ հովիտներ, վոմանք չափավոր, վոմանք էլ շատ բերրի, ինչպես Արաքսենի դաշտը, վորով Արաքս գետն է հոսում մինչև Աղվանքի ծայրը և թափվում է Կասպից ծովը, և սրա հետ Շակաշենը՝ սահմանակից Աղվանքին և Կուր գետին, հետո Գուգարքը: Ամբողջ այս յերկիրը լիքն է հացահատիկներով, պտղատու և

The Medes however were the first to communicate them to the Armenians, and still before that time to the Persians, who were their masters, and successors in the empire of Asia. The Persian stole, as it is now called, the pursuit of archery and horsemanship, the court paid to their kings, their attire, and veneration fitting for gods paid by the subjects to the prince,—these the Persians derived from the Medes. That this is the fact appears chiefly from their dress. A tiara, a citaris, a hat, tunics with sleeves reaching to the hands, and trowsers, are proper to be worn in cold and northerly places, such as those in Media, but they are not by any means adapted to inhabitants of the south. The Persians had their principal settlements on the Gulf of Persia, being situated more to the south than the Babylonians and the Susii. But after the overthrow of the Medes they gained possession of some tracts of country contiguous to Media. The custom however of the vanquished appeared to the conquerors to be so noble, and appropriate to royal state, that instead of nakedness or scanty clothing, they endured the use of the feminine stole, and were entirely covered with dress to the feet.

10. Some writers say that Medeia, when with Jason she ruled in these countries, introduced this kind of dress, and concealed her countenance as often as she appeared in public in place of the king; that the memorials of Jason are, the Jasonian heroa,¹ held in great reverence by the Barbarians, (besides a great mountain above the Caspian Gates on the left hand, called Jasonium,) and that the memorials of Medeia are the kind of dress, and the name of the country. Medus, her son, is said to have been her successor in the kingdom, and the country to have been called after his name. In agreement with this are the Jasonia in Armenia, the name of the country, and many other circumstances which we shall mention.

XIV 1-16. THE southern parts of Armenia lie in front of the Taurus, which separates Armenia from the whole of the country situated between the Euphrates and the Tigris, and which is called Mesopotamia. The eastern parts are contiguous to the Greater Media, and to Atropatene. To the north are the range of the mountains of Parachoathras lying above the Caspian Sea, the Albanians, Iberians, and the Caucasus. The Caucasus encircles these nations, and approaches close to the Armenians, the Moschic and Colchic mountains, and extends as far as the country of the people called Tibareni. On the west are these nations and the mountains Paryadres and Scydises, extending to the Lesser Armenia, and the country on the side of the Euphrates, which divides Armenia from Cappadocia and Commagene.

2. The Euphrates rises in the northern side of the Taurus, and flows at first towards the west through Armenia, it then makes a bend to the south, and intersects the Taurus between the Armenians, Cappadocians, and Commageni. Then issuing outwards and entering Syria, it turns towards the winter sun-rise as far as Babylon, and forms Mesopotamia with the Tigris. Both these rivers terminate in the Persian Gulf.

Such is the nature of the places around Armenia, almost all of them mountainous and rugged, except a few tracts which verge towards Media. To the above-mentioned Taurus, which commences again in the country on the other side of the Euphrates, occupied by the Commageni, and Meliteni formed by the Euphrates, belongs Mount Masius, which is situated on the south above the Mygdones in Mesopotamia, in whose territory is Nisibis; on the northern parts is Sophene, lying between the Masius and Anti-Taurus. Anti-Taurus begins from the Euphrates and the Taurus, and terminates at the eastern parts of Armenia, enclosing within it Sophene. It has on the

XIII 10

1. Heroic monuments of Jason.

մշտադալար ծառերով. կա նաև ձիթենի: Հայաստանի գավառներից են նաև Փավենեն (*կամ Փավենեն ?*), Կոմիսինեն և Որքիստենեն՝ վոր հայթայթում է մեծաքանակ *պատերազմական* ձի: Խորձյան և Կամբիսենեն՝ Հայաստանի ամենահյուսիսային *գավառներն* են և շատ ծիւնառատ, վորովիետև մոտ են Կովկասյան լեռներին և Վրաստանին ու Կողքիսին: Այնպես վոր ասում են թե հաճախ լեռնանցքներում և կիրճերում ամբողջ կարավաններ ձյունի տակ են մնում բուքի ժամանակ:

Այսիպիսի վտանգների համար նրանք ունենում են ձողեր, վոր բարձրացնում են վերև՝ շունչի *անցք բանալու* և նշան տալու համար անցորդներին, վորպես զի ոգնության հասնելին, *ձյան* տակից հանելին ու ազատելին: Ասում են թե ձյունի մեջ սառչելուց դատարկ գնդեր են *ձևանում*, վորոնք պարունակում են մաքուր ջուր. սրանց պատյանը կոտրում են ու խմում: *Չյունի* մեջ կան նաև անասնիկներ, վոր Ապոլլոնիդեսը կոչում է սկոլեքս (վորդ), իսկ Թեոփանեսը՝ բրիփս (ցեց): Այս անասնիկների ծնունդը նմանեցնում են այն ճանճիկներին, *վորոնք առաջ են գալիս* բովերի բոցից ու գազախից:

5. Պատմությունը ասում է, վոր Հայաստանը, նախապես վորք, աճեց այնուիետև Արտաշեսի և Չարեհի ձեռքով, վորոնք նախապես Անտիոքոս մեծի զորավարներն էլին, և նրա անկումից հետո՝ թագավորեցին, մեկը Ծոփքի, Ակիսենեսի [*ուղղել Անթիսենես*], Ողոմանտիդոսի [*ուղղել՝ Ողոմանդիտիդոսի*] և այլ *գավառների* վրա, իսկ մյուսը Արտաշատի վրա: Յերկուսն էլ մեծացան շրջակա ազգերից գրավելով *գանազան* գավառներ, Մարերից՝ Կասպիանեն, Փավնիտիսը և Բասորոպետան, Վրացիներից՝ Պարիադրոս *լեռան* ստորոտի գավառները և Խորզենեն և Գուգարքը, վոր Կուրի մյուս կողմն է, Խալիբներից և Մոսիմոյկներից՝ Կարենիտին և Դերջանը, վորոնք Փոքր-Հայքի սահմանակից, թեև նրա մասերը չեն, Կատաոններից՝ Եկեղիքը և Անտիտավրոսի *գավառը*, Ասորիներից՝ Տարոնը, այնպես վոր բոլորը միալեզու յեղան [*Ֆր. թարգմ. «Այս միացման շնորհիվ այս յերկիրների բնակիչները այժմ խոսում է միևնույն լեզուն»*]:

6. Հայաստանի քաղաքներն են Արտաշատ (վոր և կոչվում է Արտաշաշատ, հիմնված Աննիբալից՝ Արտաքսիաս թագավորի համար) և Արքսատ, յերկուսն էլ Արաքսի վրա, Արքսատը Ասորոպատենի սահմանների մոտ, իսկ Արտաշատը՝ Արաքսեն դաշտի մոտ, գեղեցիկ քաղաք, վոր և յերկրի մայրաքաղաքն է: Շինված է *գետի* թևի *ձևացրած* թերակղզու վրա, վորի պարիսպները շուրջանակի պատում է գետը՝ բացի պարանոցից, իսկ պարանոցը փակված է փոսով և պատնեշով: Քաղաքից վոչ շատ հեռու գտնվում են Տիգրանի և Արտավազդի գանձատները, անառիկ ամրոցներ՝ Բաբիւրսա և Ուանե: Կային նաև ուրիշ *ամրոցներ* Յեփրատի վրա: Արտագերսը ապստամբեց բերդապահ Արոնի *առաջնորդությամբ*. կայսերական զորավարները յերկար ժամանակ պաշարելուց հետո գրավեցին և պարիսպները քանդեցին:

other side Acilisene, which lies between [Anti-]Taurus and the bed of the Euphrates before it turns to the south. The royal city of Sophene is Carcathiocerta.¹

Above Mount Masius far to the east along Gordyene is the Niphates, then the Abus,² from which flow both the Euphrates and the Araxes, the former to the west, the latter to the east; then the Nibarus, which extends as far as Media.

3. We have described the course of the Euphrates. The Araxes, after running to the east as far as Atropatene, makes a bend towards the west and north. It then first flows beside Azara, then by Artaxata,¹ a city of the Armenians; afterwards it passes through the plain of Araxenus to discharge itself into the Caspian Sea.

4. There are many mountains in Armenia, and many mountain plains, in which not even the vine grows. There are also many valleys, some are moderately fertile, others are very productive, as the Araxenian plain, through which the river Araxes flows to the extremities of Albania, and empties itself into the Caspian Sea. Next is Sacasene, which borders upon Albania, and the river Cyrus; then Gogarene. All this district abounds with products of the soil, cultivated fruit trees and evergreens. It bears also the olive.

There is Phauene, (Phanenæ, Phasiana?) a province of Armenia, Comisene, and Orchistene, which furnishes large bodies of cavalry. Chorzene¹ and Cambysene are the most northerly countries, and particularly subject to falls of snow. They are contiguous to the Caucasian mountains, to Iberia, and Colchis. Here, they say, on the passes over mountains, it frequently happens that whole companies of persons have been overwhelmed in violent snow-storms. Travellers are provided against such dangerous accidents with poles, which they force upwards to the surface of the snow, for the purpose of breathing, and of signifying their situation to other travellers who may come that way, so that they may receive assistance, be extricated, and so escape alive.

They say that hollow masses are consolidated in the snow, which contain good water, enveloped as in a coat; that animals are bred in the snow, which Apollonides call scoleces,² and Theophanes, thripes, and that these hollow masses contain good water, which is obtained by breaking open their coats or coverings. The generation of these animals is supposed to be similar to that of the gnats, (or mosquitos,) from flames, and the sparks in mines.

5. According to historians, Armenia, which was formerly a small country, was enlarged by Artaxias and Zariadris, who had been generals of Antiochus the Great, and at last, after his overthrow, when they became kings, (the former of Sophene, Acisene, (Amphissene?) Odomantis, and some other places, the latter of the country about Artaxata.) they simultaneously aggrandized themselves, by taking away portions of the territory of the surrounding nations: from the Medes they took the Caspiana, Phaunitis, and Basoropeda; from the Iberians, the country at the foot of the Paryadres, the Chorzene, and Gogarene, which is on the other side of the Cyrus; from the Chalybes, and the Mosynæci, Carenitis and Xerxene, which border upon the Lesser Armenia, or are even parts of it; from the Cataones, Acilisene,¹ and the country about the Anti-Taurus; from the Syrians, Taronitis;² hence they all speak the same language.

XIV 1-16

2

1. Kharput.
2. An almost uniform tradition has pointed out an isolated peak of this range as the Ararat of Scripture. It is still called Ararat or Agri-Dagh, and by the Persians Kuh-il-Nuh, mountain of Noah. Smith.

3

1. Formerly the mass of ruins called Takt-Tiridate, (Throne of Tiridates,) near the junction of the Aras and the Zengue, were supposed to represent the ancient Artaxata. Col. Monteith fixes the site at a remarkable bend of the river somewhat lower down than this. See Smith, art. Artaxata.

4

1. Kars is the capital of this country.
2. σκώληκς and θρίπαις, species of worms. See Smith, art. Chorzene.

5

1. Melitene. Groskurd.
2. It corresponds, Kramer observes, with Taron, a province of Armenia, which is called by Tacitus, Ann. xiv. 24, Taraunitium (not Tarantium) region.

7. Շատ գետեր կան այս յերկրում. ամենից նշանավոր են Փասիս և Լիկոս, վորոնք թափվում են Պոնտական ծովը (Երատոսթենեսը Լիկոսի փոխարեն դնում է Թերմոդոնտը, վոր ճիշտ չէ), Կուր և Արաքս՝ Կասպից ծովը, Յեփրատ ու Տիգրիս՝ Երիթրյան ծովը:

8. Հայաստանում կան նաև մեծ լճեր. սրանցից մեկն է Մանտիանե (թարգմանվում է Կապույտ), վոր, ինչպես ասում են, Մայոտիսից հետո մեծագույնն է աղի լճերի մեջ և տարածվում է մինչև Ատրոպատեն, ունի և աղահանքեր: Հետո Արսենե լիճը, վոր կոչվում է և Թոպիտիս [= *Snuay*]. պարունակում է բորակ, վորով շորեր են լվանում ու մաքրում. բայց դրա համար ել ջուրը խմելու չէ: Տիգրիսը Նպատ լեռից իջնելով՝ կտրում անցնում է այս լիճը, առանց խառնվելու ջրերին՝ հոսանքի ուժգնության պատճառով, վորից ել *անել* է իր անունը, ըստ վորում մարերեն Տիգրիս նշանակում է նետածություն: *Տիգրիսը* ունի բազմատեսակ ձկներ, մինչդեռ լիճը միայն մի տեսակ: Լճի ծայրին, գետը խորատուվում է մի վիի մեջ և շատ տեղ անցնելով գետնի տակից, Քալոնիտիսի առաջ դուրս է գալիս. այնտեղից ել գնում է դեպի Ոպիս և Սեմիրամիդոս կոչված պարիսպը, իջնում է դեպի Գորտիեն, աջում թողնելով ամբողջ Միջագետքը, այն յերկիրը, վոր ընդհակառակը Յեփրատն ունի ձախ կողմում: Իրար մոտենալով և ձևացնելով Միջագետքը, մեկը՝ *Տիգրիս* Սելևկիայով թափվում է Պարսից ծոցը, իսկ մյուսը՝ *Յեփրատը* Բաբելոնով, ինչպես ասել ենք Երատոսթենեսի և Հիպարքոսի մասին խոսելիս:

9. Կան վոսկու հանքեր Սիպիրիաիսի մեջ՝ Կաբալայում, ուր ուղարկվեց Մենոնը Ալեքսանդրի կողմից գորքով, բայց խեղդամահ յեղավ բնակիչների կողմից: Կան նաև ուրիշ հանքեր, ինչպես սանդիքս կոչվածը, վոր կոչվում է նաև Հայկական գույն և նման է կալքեյի (= *ծիրանի խեցի*): Յերկիրը շատ հարուստ է ձիաբուծական արոտներով, վորոնք Մարականներից վատ չեն, այնպես վոր Նեսեական ձիերը այնտեղից ել եյին բերում, վոր գործ եյին ածում Պարսից թագավորները և Հայաստանի սատրապը Պարսից թագավորին ուղարկում էր տարեկան 20,000 քուտակ՝ Միհրական տոների համար: Արտավազը Անտոնինոսին՝ բացի մյուս ձիավորներից՝ 6000 զրահապատ ձիավորների զորահանդես արավ, յերբ նրա հետ Մարաստան արշավեց: Այսպիսի հեծելազորք վոչ միայն Մարերն ու Հայերն են սիրում, այլ և Աղվանները. նրանք ել ունին զրահավորված ձիեր:

10. Յերկրի հարստության և զորության փոքր նշան չէ այն, վոր Պոմպեոսը Տիգրանին՝ (Արտավազդի հոր) նշանակած լինելով 6000 տաղանդ արծաթ տուգանք, իսկույն ևեթ հռովմեական զորքին բաշխեց՝ յուրաքանչյուր զինվորին 50 դրախմի, հարյուրապետներին 1000-ական, հեծելազորքի պետերին և հազարապետներին՝ մի մի տաղանդ:

11. Յերկրի մեծությունը Թեոփանես դնում է լայնքը՝ հարյուր սքոյնոս*, իսկ յերկարությունը կրկնակի. դնելով մեկ սքոյնոսը 40 ստադիոն: Սա չափազանցությանը է ասված: Ավելի մոտ է ճշմարտության՝ յերկարությունը դնել ինչ

6. The cities of Armenia are Artaxata, called also Artax-iasata, built by Hannibal for the king Artaxias, and Arxata, both situated on the Araxes; Arxata on the confines of Atropatia, and Artaxata near the Araxenian plain; it is well inhabited, and the seat of the kings of the country. It lies upon a peninsular elbow of land; the river encircles the walls except at the isthmus, which is enclosed by a ditch and rampart.

Not far from the city are the treasure-storehouses of Tigranes and Artavasdes, the strong fortresses Babyrsa, and Olane. There were others also upon the Euphrates. Ador, (Addon?) the governor of the fortress, occasioned the revolt of Artageræ, but the generals of Cæsar retook it after a long siege, and destroyed the walls.

7. There are many rivers in the country. The most celebrated are the Phasis and Lycus; they empty themselves into the Euxine; (Eratosthenes instead of the Lycus mentions the Thermodon, but erroneously;) the Cyrus and the Araxes into the Caspian, and the Euphrates and the Tigris into the Persian Gulf.

8. There are also large lakes in Armenia; one the Mantiane,¹ which word translated signifies Cyane, or Blue, the largest salt-water lake, it is said, after the Palus Mæotis, extending as far as (Media-) Atropatia. It has salt pans for the concretion of salt.

The next is Arsene,² which is also called Thopitis. Its waters contain nitre, and are used for cleaning and fulling clothes. It is unfit by these qualities for drinking. The Tigris passes through this lake³ after issuing from the mountainous country near the Niphates, and by its rapidity keeps its stream unmixed with the water of the lake, whence it has its name, for the Medes call an arrow, Tigris. This river contains fish of various kinds, but the lake one kind only. At the extremity of the lake the river falls into a deep cavity in the earth. After pursuing a long course under-ground, it re-appears in the Chalonitis; thence it goes to Opis, and to the wall of Semiramis, as it is called, leaving the Gordyæi and the whole of Mesopotamia on the right hand. The Euphrates, on the contrary, has the same country on the left. Having approached one another, and formed Mesopotamia, one traverses Seleucia in its course to the Persian Gulf, the other Babylon, as I have said in replying to Eratosthenes and Hipparchus.

9. There are mines of gold in the Hyspiratis,¹ near Caballa. Alexander sent Menon to the mines with a body of soldiers, but he was strangled² by the inhabitants of the country. There are other mines, and also a mine of Sandyx as it is called, to which is given the name of Armenian colour, it resembles the Calche.³

This country is so well adapted, being nothing inferior in this respect to Media, for breeding horses, that the race of Nesean horses, which the kings of Persia used, is found here also; the satrap of Armenia used to send annually to the king of Persia 20,000 foals at the time of the festival of the Mithracina. Artavasdes, when he accompanied Antony in his invasion of Media, exhibited, besides other bodies of cavalry, 6000 horse covered with complete armour drawn up in array.

Not only do the Medes and Armenians, but the Albanians also, admire this kind of cavalry, for the latter use horses covered with armour.

8

1. We should read probably Matiane. The meaning of the word proposed by Strabo may easily be proved to be incorrect, by reference to the Armenian language, in which no such word is to be found bearing this sense. As Kapoit in the Armenian tongue signifies 'blue,' this explanation of Strabo's appears to refer to the lake Spauta or Kapauta, above, c. xiii. § 2. Kramer.

2. The lake Arsissa, Thopitis or Van.

3. This is an error: one of the branches of the Tigris rises among the mountains on the S. W. of the lake Van, and which form part of the range of Nepat-Learn or Niphates.

9

1. Groskurd proposes Syspirtis.

2. ὁ πῆγξθη. Meineke.

3. It is doubtful whether this colour was red, blue, or purple.

վոր ասել է լայնության համար, իսկ լայնությունը նրա կեսը կամ մի քիչ ավելի: Այսքան Հայաստանի բնական դիրքի և նրա արդյունաբերության մասին:

12. Ահա մի հին ավանդություն այս ազգի մասին: Արմենոս, Թեսալիայի Արմենիոն քաղաքից, վոր գտնվում է Ֆերեսի և Լարիսայի միջև, Բոյբեյի վրա, ինչպես ասացինք, Յասոնի հետ արշավեց Հայաստան: Սրա անունով է կոչվում Արմենիա, ինչպես ասում են Փարսալացին Կիրսիլոս և Լարիսացին Մեդիոս, *յերկուսն* էլ զինակից Ալեքսանդրի: Նաև թե Արմենոսի հետ *յեղողները* բնակեցան Եկեդիք, վոր նախապես Տոփաց տակ էր, մյուսները Միսսայիրիտիսում՝ մինչև Կալաքեն և Ադիաքեն, Հայաստանի սահմաններից դուրս: Ասում են թե Հայոց զգեստը Թեսալական է, ինչպես այն յերկար վերարկուները, վոր վողբերգությանց մեջ Թեսալական են կոչում և գոտիով կապում են կրծքի վրա և այն շորերը՝ վոր վողբերգակները որինակել են Թեսալացիներից: Նրանք վերցրել են այս հավելյալ զարդը վոր Թեսալացիք հագնում էյին լայն լայն, և իրավամբ, վորովհետև ամբողջ Հունաստանի ամենից հյուսիսային և ամենից ցուրտ վայրերն էյին բնակվում, դերասանների համար ամենից ավելի վայելուչ էր ներկայացումների մեջ յերևալ այնպիսի դերասանական հարդարանքով: Չիավարության մեջ էլ, ասում են թե Թեսալացիք մեծ սեր ունին, և նրանց նման նաև Մարերը: Յասոնի արշավանքի մասին վկայում են Յասոնականք, վորայիսիները կանգնել են իշխանները մոտավորապես նման Յասոնի տաճարին, *վոր կանգնեցրել է Պարմենիոսը* Արդերում:

13. Համարում են թե Արաքսը այսպես է կոչված Պենեոս (= Սալամբրիա) *գետի* նմանության պատճառով և այս անունը տվել է նրան Արմենոսը: *Այս Պինեոս գետն էլ նախապես* կոչվել է Արաքս, ըստ վորում խլել է Ոսսա *լեռը* Ոլիմպոսից՝ ճեղքելով Տենպե *հովիտը*: Ասում են թե հնապես Արաքոն էլ Հայաստանում լեռներից իջնելով փռվում և ծովանում էր ստորադիր դաշտերում, վորովհետև յեյք շուներ: Յասոնը նմանությամբ Տենպեյի շինել է մի բացվածք, վորով այժմ ջուրը հոսում է Կասպից ծով: Սրանով մերկացավ Արաքսենի դաշտավայրը, վորով հոսելով գետը՝ հասնում է ջրվեժին: Արաքս գետի մասին պատմված այս ավանդությունը ունի վորոշ հավանականություն, իսկ Հերոդոտոսի *պատմածը հավանական* չե՛ շատ: Նա ասում է թե այս *գետը* Մատիենի *երկրից դուրս* հոսելով՝ ճյուղավորվում է 40 գետի, վորոնք բաժանում են Սկիթիան և Բակտրիան, Կալիսթենեսը հետևում է *Հերոդոտոսին*:

14. Պատմում են նաև թե Ենիանները հաստատվել են Ուիտիա և Հայաստանից վերև՝ Արոսից և Նիպարոսից (սրանք Տավրոսի ճյուղեր են) այն կողմ. սրանցից Արոսը մոտիկ է այն ճանապարհին՝ վոր տանում է Եկրատան՝ Բարիսի տաճարի առաջով: Ասում են նաև թե ինչ վոր Թրակացիք (կոչված Սարաբարաս, այն է գլուխ կտրող) բնակվել են Հայաստանից վերև՝ Գուրանացոց և Մարաց մոտ: Դրանք գազանաբարո լեռնական անհնազանդ մարդիկ էյին, մորթ մաշկող և գլուխ կտրող (այս է նշանակում Սարաբարաս): Մարաստանի մասին *խոսելիս*,

10. Of the riches and power of this country, this is no slight proof, that when Pompey imposed upon Tigranes, the father of Artavasdes, the payment of 6000 talents of silver, he immediately distributed the money among the Roman army, to each soldier 50 drachmæ, 1000 to a centurion, and a talent to a Hipparch and a Chiliarch.

11. Theophanes represents this as the size of the country; its breadth to be 100 schœni, and its length double this number, reckoning the schœnus at 40 stadia; but this computation exceeds the truth. It is nearer the truth to take the length as he has given it, and the breadth at one half, or a little more.

Such then is the nature of the country of Armenia, and its power.

12. There exists an ancient account of the origin of this nation to the following effect. Armenus of Armenium, a Thessalian city, which lies between Pheræ and Larisa on the lake Bœbe, accompanied Jason, as we have already said, in his expedition into Armenia, and from Armenus the country had its name, according to Cysilus the Pharsalian and Medius the Larisæan, persons who had accompanied the army of Alexander. Some of the followers of Armenus settled in Acilisene, which was formerly subject to the Sopheni: others in the Syspiritis, and spread as far as Calachene and Adiabene, beyond the borders of Armenia.

The dress of the Armenian people is said to be of Thessalian origin; such are the long tunics, which in tragedies are called Thessalian; they are fastened about the body with a girdle, and with a clasp on the shoulder. The tragedians, for they required some additional decoration of this kind, imitate the Thessalians in their attire. The Thessalians in particular, from wearing a long dress, (probably because they inhabit the most northerly and the coldest country in all Greece,) afforded the most appropriate subject of imitation to actors for their theatrical representations. The passion for riding and the care of horses characterize the Thessalians, and are common to Armenians and Medes.

The Jasonia are evidence of the expedition of Jason: some of these memorials the sovereigns of the country restored, as Parmenio restored the temple of Jason at Abdera.

13. It is supposed that Armenus and his companions called the Araxes by this name on account of its resemblance to the Peneius, for the Peneius had the name of Araxes from bursting through Tempe, and rending (ἀπαράξαι) Ossa from Olympus. The Araxes also in Armenia, descending from the mountains, is said to have spread itself in ancient times, and to have overflowed the plains, like a sea, having no outlet; that Jason, in imitation of what is to be seen at Tempe, made the opening through which the water at present precipitates itself into the Caspian Sea; that upon this the Araxenian plain, through which the river flows to the cataract, became uncovered. This story which is told of the river Araxes contains some probability; that of Herodotus none whatever. For he says that, after flowing out of the country of the Matiani, it is divided into forty rivers, and separates the Scythians from the Bactrians. Callisthenes has followed Herodotus.

մենք խոսել ենք նաև Մեդեայի մասին. այս բոլորից յերևում է վոր Մարերը և Հայերը ցեղակից են Թեսալացոց՝ Յասոնի և Մեդեայի գծով:

15. Այս է Հայաստանի մասին հնագույն ավանդությունը. այժմ հարկ է պատմել նորագույն պատմությունը՝ սկսած Պարսկական շրջանից հաջորդաբար, մինչև մեր որերը, գլխավոր գծերով: Պարսիկները և Մակեդոնացիք տիրեցին Հայաստանին, սրանցից հետո Մելևկյանները, վոր նվաճել էյին Ասորիքը և Մարաստանը: Վերջին իշխողն էր Որոնտես, շառավիղ Հիդարնեսի, վոր մեկն էր յոթը պարսիկներից: Դրանից հետո Արտաշես և Չարեհ, Հռովմեյացոց հակառակորդ Անտիոքոս մեծի զորավարները, յերկուսի բաժանեցին *յերկիրը*. առաջ իշխում էյին թագավորի հրամանի տակ. սրա պարտությամբ հարելով Հռովմեյացոց՝ նրանց կողմն անցան և իրենց թագավոր հայտարարեցին: Արտաշեսի շառավիղն էր Տիգրան, վոր ուներ այսպես կոչված բուն Հայաստանը (այն վոր հարակից է Մարաստանի, Աղվանից և Վրաց՝ մինչև Կողքիս և Յեվքսիմյան Կապադովկիա), իսկ Չարեհի շառավիղն էր Արտանես Ծոփացին, վոր ուներ հարավային և մանավանդ հարավ-արևմտյան մասը: Վոչնչացվելով Տիգրանի ձեռքով, այս *վերջինը* ամբողջ *յերկրին* տեր դարձավ: Մակայն ինքն էլ շատ փոփոխական բախտ ունեցավ. սկզբում պատանդ էր Պարթևների մոտ, հետո նրանցից ձեռք բերավ *գահը*, իբր գրավ տալով Հայաստանից 70 հովիտ. ավելի զորանալով՝ հետ առավ այդ *ամբողջ* գավառները և ավերեց նրանց *յերկիրը*, *հատկապես* Նինվեյի և Արբելայի շուրջը: Հնազանդեցրեց նաև Ատրոպատենը և Գորդիենեն, նրանց հետ նաև մնացյալ Միջագետքը: Բացի սրանից, անցնելով Յեփրատը, գեների ուժով գրավեց Ասորիքը և Փիւնիկեն: Այս բոլորով հզորացած՝ Ոլիբերիայի մոտ կառուցեց մի քաղաք՝ այս *տեղի* և Յեփրատի կամուրջի միջև, վոր կոչեց Տիգրանակերտ, և ավերելով 12 հունական քաղաքներ, նրանց բնակիչներին այնտեղ հավաքեց: Ընդհատվեց Լուկուլլոսի հարձակմամբ, վոր հաղթեց Միհրդատին, *Տիգրանակերտի* վերաբնակիչներին իրենց տեղերն արձակեց, կիսավարտ քաղաքը հարձակմամբ կործանեց և մի փոքր գյուղ թողեց, և նրան՝ *Տիգրանին* Ասորիքից ու Փիւնիկեյից վտարեց: Նրան հաջորդեց Արտավազդ, վոր հաջողություն ունեցավ ցորչափ բարեկամ էր Հռովմեյացոց. դավաճանելով Անտոնիոսին, Պարթևաց ի նպաստ, սրանց դեմ պատերազմի ժամանակ, կրեց իր պատիժը. վորովհետև Ալեքսանդրիա տարվելով նրա՝ *Անտոնիոսի* ձեռքով, շոթայի զարնվեց, իբրև հաղթանակի նշան քաղաքի մեջ ման ածվեց [*Անտոնիոսի կառքի հետևից*], նետվեց բանտ, ուր և սպանվեց Ակտիոնի պատերազմի ժամանակ: Սրանից հետո շատերը թագավորեցին *Հայաստանում* Կեսարի և Հռովմեյացոց *գերիշխանության* տակ. և այժմ էլ նույնը շարունակվում է:

16. Պարսից բոլոր աստվածությունները պաշտվում են նաև Մարաց և Հայոց կողմից. բայց Անահիտի պաշտամունքը Հայոց մեջ գերազանցում է *բոլորից*. զանազան տեղեր *նրա անվան տաճարներ* են կանգնեցրած և հատկապես Եկեղիքում: Նշանակել են այդ տեղերում ստրուկներ և ստրկուհիներ. այս բոլորը զարմանալի չեն. այլ

14. Some tribes of Ænians are mentioned, some of whom settled in Vitia, others above the Armenians beyond the Abus and the Nibarus. These latter are branches of Taurus; the Abus is near the road which leads to Ecbatana by the temple of Baris (Zaris?).

Some tribes of Thracians, surnamed Saraparæ, or decapitators, are said to live above Armenia, near the Gouranii and Medes. They are a savage people, intractable mountaineers, and scalp and decapitate strangers; for such is the meaning of the term Saraparæ.

I have spoken of Medeia in the account of Media, and it is conjectured from all the circumstances that the Medes and Armenians are allied in some way to the Thessalians, descended from Jason and Medeia.

15. This is the ancient account, but the more recent, anc extending from the time of the Persians to our own age, may be given summarily, and in part only (as follows); Persians and Macedonians gained possession of Armenia, next those who were masters of Syria and Media. The last was Orontes, a descendant of Hydarnes, one of the seven Persians: it was then divided into two portions by Artaxias and Zariadris, generals of Antiochus the Great, who made war against the Romans. These were governors by permission of the king, but upon his overthrow they attached themselves to the Romans, were declared independent, and had the title of kings. Tigranes was a descendant of Artaxias, and had Armenia, properly so called. This country was contiguous to Media, to the Albani, and to the Iberes, and extended as far as Colchis, and Cappadocia upon the Euxine.

Artanes the Sopenian was the descendant of Zariadris, and had the southern parts of Armenia, which verge rather to the west. He was defeated by Tigranes, who became master of the whole country. He had experienced many vicissitudes of fortune. At first he had served as a hostage among the Parthians; then by their means he returned to his country, in compensation for which service they obtained seventy valleys in Armenia. When he acquired power, he recovered these valleys, and devastated the country of the Parthians, the territory about Ninus, and that about Arbela.¹ He subjected to his authority the Atropatenians, and the Gordyæans: by force of arms he obtained possession also of the rest of Mesopotamia, and, after crossing the Euphrates, of Syria and Phœnicia. Having attained this height of prosperity, he even founded near Iberia,² between this country and the Zeugma on the Euphrates, a city, which he named Tigranocerta, and collected inhabitants out of twelve Grecian cities, which he had depopulated. But Lucullus, who had commanded in the war against Mithridates, surprised him, thus engaged, and dismissed the inhabitants to their respective homes. The buildings which were half finished he demolished, and left a small village remaining. He drove Tigranes both out of Syria and Phœnicia.

Artavasdes, his successor, prospered as long as he continued a friend of the Romans. But having betrayed Antony to the Parthians in the war with that people, he suffered punishment for his treachery. He was carried in chains to Alexandria, by order of Antony, led in procession through the city, and kept in prison for a time. On the breaking out of the Actiac war he was then put to death. Many kings reigned after Artavasdes, who were dependent upon Cæsar and the Romans. The country is still governed in the same manner.

16. Both the Medes and Armenians have adopted all the sacred rites of the Persians, but the Armenians pay particular reverence

15

1. Arbil.

2. That this is an error is manifest. Falconer proposes Armenia; Groskurd, Assyria; but what name is to be supplied is altogether uncertain. The name of the city is also wanting, according to Kramer, who proposes Nisibis.

այն վոր ժողովուրդի ամենանշանավոր մարդիկը իրենց կույս աղջիկներին նվիրաբերում են աստվածուհուն և նրանք ըստ որինի յերկար ժամանակ պոռնկում են աստվածուհու համար, վորից հետո ամուսնանում են, և վոչ ոք անվայել չի համարում կենակցել նրանց հետ: Գրեթե նույնը պատմում է Հերոդոտը Լիդիացոց մասին. բոլորն էլ պոռնկում էին: Այնքան բարեհաճ են վերաբերվում այն հայ կույսերը իրենց սիրահարներին, վոր վոչ միայն հյուրընկալություն են ցույց տալիս, այլև տալիս են նրանց նվերներ, հաճախ ավելի շատ քան թե իրենք են ստանում, ըստ վորում մեծահարուստ տներից են և լավ հասույթ ունին: Բայց ամեն մի պատահական անձի հյուրասիրություն չեն ցույց տալիս, այլ հատկաես իրենց աստիճանի մարդկանց:

(Meineke, II. էջ 740-9, Tardieu, II. էջ 456-68)

to Anaitis, and have built temples to her honour in several places, especially in Acilisene. They dedicate there to her service male and female slaves; in this there is nothing remarkable, but it is surprising that persons of the highest rank in the nation consecrate their virgin daughters to the goddess. It is customary for these women, after being prostituted a long period at the temple of Anaitis, to be disposed of in marriage, no one disdaining a connexion with such persons. Herodotus mentions something similar respecting the Lydian women, all of whom prostitute themselves. But they treat their paramours with much kindness, they entertain them hospitably, and frequently make a return of more presents than they receive, being amply supplied with means derived from their wealthy connexions. They do not admit into their dwellings accidental strangers, but prefer those of a rank equal to their own.

I 1. [Կապադովկիան սահմանագծված է՝]

...հարավից Կիլիկյան կոչված Տավրոսով, արևելքից Հայաստանով ու Կողքիսով և սրանց միջև գտնված այլալեզու ժողովուրդներով...

(Meineke, II. էջ 749, Tardieu, II. էջ 469)

I 2. Հները Կատաոնացիներին առանձնացնում էին համալեզու Կապադովկացիներից՝ իբրև այլացեղներից. և ազգերի հաշվարկության մեջ Կապադովկացիների հետ դնում էին Կատաոնացիներին և Յեփրատից այն կողմ գտնված ազգերին, այնպես վոր Կատաոնիայի տակ էին դնում նաև Մելիտինեն, վոր գտնվում է սրա և Յեփրատի միջև՝ սահմանակից Կոմմագենի, և կազմում է Կապադովկիայի տասներորդ մասը, ըստ արդի բաժանման, վորով յերկիրը բաժանված են 10 ստրատեգիաների:

[Հաջորդ տողերով շեշտում է վոր Կատաոնացիք Կապադովկացիներից տարբեր մի ազգ են. նախապես նրանք միշտ անկախ ժողովուրդ էին. Արիարաթ՝ Կապադովկիայի թագավորը բռնի միացրեց Կապադովկիո. և այժմ, ասում է Ստրաբոն, յերբ մարդ տեսնում է, վոր Կատաոնացիք թե՛ լեզվով և թե՛ կենցաղով ամենևին չեն տարբերվում Կապադովկիայի մյուս բնակիչներից, ինչքան է զարմանում թե՛ ինչպես անհետանում են այդպես մի ոտար ազգի բոլոր հատկանիշները]:

(Meineke, II. էջ 749, Tardieu, II. էջ 470)

II 1. Մելիտինեն շատ նման է Կոմմագենին. ամբողջ ծածկված է ընտանի ծառերով, միակը ամբողջ Կապադովկիայի մեջ, վոր բերում է նաև ձեթ և մոնարիտ կոչված գինին՝ մրցակից Հունական գինիներին. գտնվում է Ծոփաց դեմ, մեջտեղն ունենալով Յեփրատ գետը և նրան ու Կոմմագենի սահմանակից է: Կա նաև նշանավոր մի բերդ, վոր պատկանում է Կապադովկիային և գտնվում է Յեփրատի մյուս կողմը, Տոմիսա անունով. Ծոփացիք գնել էին այն՝ 100 տաղանդով. իսկ հետո Լուկուլլոս նվիրեց Կապադովկիային՝ իբր վարձ այն ոգնության, վոր արին նրան Միհրդատի դեմ պատերազմում:

(Meineke, II. էջ 751, Tardieu, II. էջ 472)

II 9-10. Մաժակը՝ [մայրաքաղաք Կապադովկիայի] Պոնտոսից մոտ 800 ստադիոն հեռու յն դեպի հարավ, իսկ Յեփրատից սրա կրկնից քիչ պակաս... Տիգրան՝ թագավոր Հայոց, շատ նեղեց Մաժակը իր բազմադիմի արշավանքների միջոցին դեպի Կապադովկիա.

I 1. CAPPADOCIA¹ consists of many parts, and has experienced frequent changes.

The nations speaking the same language are chiefly those who are bounded on the south by the Cilician Taurus,² as it is called; on the east by Armenia, Colchis, and by the intervening nations who speak different languages; on the north by the Euxine, as far as the mouth of the Halys;³ on the west by the Paphlagonians, and by the Galatians, who migrated into Phrygia, and spread themselves as far as Lycaonia, and the Cilicians, who occupy Cilicia Tracheia (Cilicia the mountainous).⁴

I 2. Among the nations that speak the same language, the ancients placed the Cataonians by themselves, contra-distinguishing them from the Cappadocians, whom they considered as a different people. In the enumeration of the nations they placed Cataonia after Cappadocia, then the Euphrates, and the nations on the other side of that river, so as to include even Melitene in Cataonia, although Melitene lies between Cataonia and the Euphrates, approaches close to Commagene, and constitutes a tenth portion of Cappadocia, according to the division of the country into ten provinces. For the kings in our times who preceded Archelaus¹ usually divided the kingdom of Cappadocia in this manner.

Cataonia is a tenth portion of Cappadocia. In our time each province had its own governor, and since no difference appears in the language of the Cataonians compared with that of the other Cappadocians, nor any difference in their customs, it is surprising how entirely the characteristic marks of a foreign nation have disappeared, yet they were distinct nations; Ariarathes, the first who bore the title of king of the Cappadocians, annexed the Cataonians to Cappadocia.

II 1. MELITENE resembles Commagene, for the whole of it is planted with fruit-trees, and is the only part of all Cappadocia which is planted in this manner. It produces oil, and the wine Monarites, which vies with the wines of Greece. It is situated opposite to Sophene, having the river Euphrates flowing between it and Commagene, which borders upon it. n the country on the other side of the river is Tomisa, a considerable fortress of the Cappadocians. It was sold to the prince of Sophene for a hundred talents. Lucullus presented it afterwards as a reward of valour to the Cappadocian prince for his services in the war against Mithridates.

II 9-10. Although the territory of the Mazaceni is destitute in many respects of natural advantages, it seems to have been preferred by the kings as a place of residence, because it was nearest the centre of those districts which supplied timber, stone for building, and fodder, of which a very large quantity was required for the subsistence of their cattle. Their city was almost a camp. The security of their persons and treasure¹ depended upon the protection afforded by numerous fortresses, some of which belonged to the king, others to their friends.

Mazaca is distant from Pontus² about 800 stadia to the south, and from the Euphrates a little less than double that distance; from the Cilician Gates and the camp of Cyrus, a journey of six days by way of Tyana,³ which is situated about the middle of the route, and is distant from Cybistra 300 stadia. The Mazaceni adopt the laws of Charondas, and elect a Nomodist, (or Chanter of the Laws,) who,

I 1

- 1. The beginning is wanting, according to the opinion of critics, Xylander, Casaubon, and others.
- 2. The range of mountains to the S. of Caramania.
- 3 Kizil-Irmak.
- 4 Itsch-lli.

I 2

- 1. Archaeus received from Augustus (B. C. 20) some parts of Cilicia on the coast and the Lesser Armenia. In A. D. 15 Tiberius treacherously invited him to Rome, and kept him there. He died, probably about A. D. 17, and his kingdom was made a Roman province.

II 9

- 1. ἀρημότων, the reading proposed by Kramer.
- 2. i. e. the kingdom of Pontus.
- 3. Kara-Hissar.

բոլորը տեղահանվելով փոխադրվեցին Միջագետք, և Տիգրանակերտը մեծ մասամբ նրանցով շենացավ. ապա, Տիգրանակերտի առումից հետո, վորոնք վոր կարող էին յետ վերադարձան:

10. Յերկրի տարածությունն է՝ ըստ լայնության՝ Պոնտոսից մինչև Տավրոս շուրջ 1800 ստադիոն, իսկ ըստ յերկարության՝ Լիկայոնիայից և Փոնտոսից մինչև Յեփրատ, դեպի արևելք և Հայաստան՝ շուրջ 3000:

(Meineke, II. էջ 757-8, Tardieu, II. էջ 480)

III 1. Պոնտոսի վրա թագավորեց Միհրդատ Յեփրատը: *Յերկրի* սահմաններն էին Ալիսից այն կողմ մինչև Տիբարանացիք և Հայաստան, Ալիսից այս կողմ մինչև Ամաստրիս և նույն իսկ Պափլագոնիա: *Միհրդատ* գրավեց մինչև Հերակլեյա՝ արևմտյան ծովափը, Հերակլիտոս Պլատոնականի հայրենիքը, իսկ արևելքից՝ մինչև Կողքիս և Փոքր Հայք, վոր միացրեց Պոնտոսի: Պոնտոս վերջ տվեց *Միհրդատի պետության* և յերկիրը իր այն սահմանների մեջ գրավեց: Հայաստանի և Կողքիսի մոտ յեղած մասը բաժանեց այն իշխաններին՝ վոր ոգնել էին իրեն պատերազմի մեջ, իսկ մնացյալը բաժանեց 11 պոլիտեա, և միացրեց Բիթանիոյ, այնպես վոր բոլորից ձևացրեց մեկ եպարխիա:

(Meineke, II. էջ 759, Tardieu, II. էջ 483)

III 13. *Յերկրի* [Գագելոնիտիս] այս մասը պատկանում է Ամիսոսի. մյուս մասը Պոնտոսը տվեց Դեիոտարոսին, ինչպես և Փառնակիան և Տրապիզոնը՝ մինչև Կողքիս և Փոքր Հայք. այս բոլորը կազմեց մի թագավորություն, ունենալով նաև իբր հայրենի *ժառանգություն*՝ Գաղատացոց շորորդապետությունը...

(Meineke, II. էջ 768, Tardieu, II. էջ 494)

II 15. *Իրիս գետը* սկիզբ է առնում Պոնտոսից, հոսում է Պոնտական Կոմանա քաղաքի մեջտեղով, և Գագի-մոնիտիս բարեբեր դաշտի միջով՝ դեպի արևմուտք, այդտեղից դառնում է դեպի հյուսիս, Գագիուրայի մոտով, հին մայրաքաղաք, այժմ ավերակ, նորից ծովում է դեպի արևելք, իր մեջ է առնում Սկիլաքսը և ուրիշ գետեր, թրջում է Ամասիայի պարիսպները, (իմ հայրենիքը, շատ ամրապատ քաղաք), և մտնում է Ֆանարեա. այդտեղ իր մեջ է թափվում Լիկոս [=Գալլ գետը], վոր սկսվում է Հայաստանից և ձյացնում է Իրիսը:

(Meineke, II. էջ 769, Tardieu, II. էջ 495)

III 18. Տրապիզոնից և Փառնակիայից վերև բնակվում են Տիբարանիք, Խաղտիք և Սաննիք (վորոնք նախապես Մակրոն էին կոչվում) և Փոքր Հայք. Ապաիտներն էլ, վոր նախկին Կերկիտներն են, մոտիկ են այս յերկիրներին: Նրանց միջով անցնում է Սկիլոփեսե ժայռոտ լեռնաշղթան, վոր միանում է Մոսքիկյան լեռներին՝ Կողքիսի վերևում, վորոնց *գլխավոր* գագաթները բռնում են Հեպտակոմենտները. նաև Պարիատրես *լեռը*, վոր Միդենի և

like the Jurisconsults of the Romans, is the interpreter of their laws. Tigranes the Armenian, when he overran Cappadocia, treated them with great severity. He forced them to abandon their settlements, and go into Mesopotamia; they peopled Tigranocerta, chiefly by their numbers. Afterwards, upon the capture of Tigranocerta, those who were able returned to their own country.

10. The breadth of the country from Pontus to the Taurus is about 1800 stadia; the length from Lycaonia and Phrygia, as far as the Euphrates to the east, and Armenia, is about 3000 stadia.

III 1. MITHRIDATES Eupator was appointed King of Pontus. His kingdom consisted of the country bounded by the Halys, extending to the Tibareni, to Armenia, to the territory within the Halys, extending as far as Amastris, and to some parts of Paphlagonia. He annexed to (the kingdom of) Pontus the sea-coast towards the west as far as Heracleia, the birthplace of Heracleides the Platonic philosopher, and towards the east, the country extending to Colchis, and the Lesser Armenia. Pompey, after the overthrow of Mithridates, found the kingdom comprised within these boundaries. He distributed the country towards Armenia and towards Colchis among the princes who had assisted him in the war; the remainder he divided into eleven governments, and annexed them to Bithynia, so that out of both there was formed one province. Some people in the inland parts he subjected to the kings descended from Pylæmenes, in the same manner as he delivered over the Galatians to be governed by tetrarchs of that nation.

III 13. Next to the mouth of the Halys is Gadilónitis, extending as far as the Saramene; it is a fertile country, wholly consisting of plains, and produces every kind of fruit. It affords also pasture for flocks of sheep which are covered with skins, and produce a soft wool: very little of this wool is to be found throughout Cappadocia and Pontus. There are also deer, which are rare in other parts. The Amiseni possess one part of this country. Pompey gave another to Deiotarus, as well as the tract about Pharnacia and Trapezus as far as Colchis and the Lesser Armenia. Pompey appointed him king of these people and countries: he had already inherited the tetrarchy of the Galatians, called the Tolistobogii. Upon his death various persons succeeded to the different parts of his kingdom.

III 15. Themiscyra is a plain; on one side it is washed by the sea and is about sixty stadia distant from the city, and on the other side it lies at the foot of the mountainous country, which is well wooded and coursed by streams that have their sources therein. So one river, called the Thermodon, being supplied by all these streams, flows out through the plain; and another river similar to this, which flows out of Phanaroea, as it is called, flows out through the same plain, and is called the Iris. It has its sources in Pontus itself, and, after flowing through the middle of the city Comana in Pontus and through Dazimonitis, a fertile plain, towards the west, then turns towards the north past Gaziura itself an ancient royal residence, though now deserted, and then bends back again towards the east, after receiving the waters of the Scylax and other rivers, and after flowing past the very wall of Amaseia, my fatherland, a very strongly fortified city, flows on into Phanaroea. Here the Lycus River, which has its beginnings in Armenia, joins it, and itself also becomes the Iris.

III 18. Above Trapezus and Pharnacia are situated Tibareni, Chaldæi, Sanni, (who were formerly called Macrones,¹) and the Lesser Armenia. The Appaitæ also, formerly called Cercitæ, are not far from these places. Through the country belonging to these people stretches the Scydises,² a very rugged mountain, contiguous to the Moschic mountains³ above Colchis. The heights of the Scydises are occupied by the Heptacomætæ.⁴ This country is likewise traversed by the Paryadres,⁵ which extends from the neighbourhood of Sidene and Themis-

Թեմիսկիրայի դաշտերից ձգվում է մինչև Փոքր Հայք և ձևացնում է Պոնտոսի արևելյան կողը: Այս բոլոր լեռնաբնակները բոլորովին վայրենի յեն, բայց Հեպտակոմենները գերազանցում են բոլորից. վոմանք ել բնակվում են ծառերի կամ աշտարակների վրա, վորի համար ել հները կոչում էյին նրանց Մոսիսոյկներ, ըստ վորում աշտարակը կոչվում է մոսիս:

(Meineke, II. էջ 770, Tardieu, II. էջ 497)

III 28. Փառնակիայի ու Տրապիզոնի գավառներից վերև մինչև Փոքր Հայք գտնվում են Տիբարենացիք և Խաղտիք: Փոքր Հայքը բավական բերրի յերկիր է: Ծովաց նման, սա ել ունեցել է միշտ իր *բնիկ* իշխանները, վորոնք մերք *Մեծ Հայոց* բարեկամ էյին և մերթ ինքնագլուխ: Իրենց հնազանդ էյին Խաղտիք և Տիբարենները, այնպես վոր իրենց իշխանությունը տարածվում էր մինչև Տրապիզոն և Փառնակիա: Յերբ Միհրդատ Յեվպատորը գորացավ, տիրեց իշխանությունը տարածվում էր մինչև Տրապիզոն և Փառնակիա: Յերբ Միհրդատ Յեվպատորը գորացավ, տիրեց իշխանությունը Սիսիդի վորդի Անտիպատորը հանձնեց նրան: Կողբիսին և այս բոլոր *յերկիրների*, վորոնց իշխանությունը Սիսիդի վորդի Անտիպատորը հանձնեց նրան: Միհրդատ հոգ տարավ այս յերկիրների մասին և շինեց նրանց մեջ 75 ամրոց, պահելու համար իր գանձերի մեծագույն մասը: Սրանցից ամենից ավելի արժանի յեն հիշատակության՝ Հիդարա, Բասգոյդարիզա և Սինորիա, վոր գտնվում է Մեծ Հայաստանի սահմանում. սրա համար ել Թեոփանեսը վերակոչել է այն՝ Սինորիա: Պարիսպերուսի ամբողջ այս լեռնոտ շրջանը հարմարավոր էր՝ լինելով ջրառատ, անտառաշատ և անդունդներով սեպացած ու վիհերով բաժանված ամեն կողմից. ուստի այնտեղ կառուցեց մեծագույն մասն իր գանձատների, և վերջումն ել Միհրդատը՝ Պոմպեոսի արշավանքին ապաստանեց այստեղ, Պոնտական թագավորության այս ծայրամասը, և Եկեղիքում Դաստեյրայի մոտ գրավելով մի ջրաշատ լեռ (սրան մոտիկ է Յեվրատը՝ վոր բաժանում է Եկեղիքը Փոքր Հայքից), մնաց այնտեղ. մինչև վոր պաշարվելով ստիպվեց փախչել լեռներով Կողբիս և այնտեղից ել Վոսփոր: Պոմպեոս նույն տեղի մոտ՝ շինեց Փոքր Հայքում Նիկոպոլիս քաղաքը. վոր այժմ ել կա և լավ բնակված է:

III 29. Փոքր Հայքի վրա՝ Հոովմայեցոց կամքով յերբեմն այս, յերբեմն այն իշխելուց հետո, վերջին իշխողն յեղավ Արքեդայոս: Իսկ Տիբարենների և Խաղտյաց վրա մինչև Կողբիս, Փառնակիա և Տրապիզոն այժմ իշխում է Պիթոդորիս, վոր իմաստուն և վարչական կարողությամբ գերազանց մի կին է: Նա Պիթոդորոս Տրապիզոնի դուստրն է, յեղել է Պոլեմոնի կինը և մի ժամանակ թագավորել է նրա հետ, հետո ժառանգեց իշխանությունը, յերբ Պոլեմոն մեռավ Սինդիկե *յերկրի* Ասպուրգիան կոչված բարբարոսների մոտ: Պոլեմոնից նա ուներ յերկու վորդի և մի աղջիկ, վորին տվեց Սապեացի Կոտիսին, սա սպանվեց դավադրությամբ և *կինը* այրիացավ՝ ունենալով նրանից վորդիներ, վորոնցից անդրանիկը իշխում է այժմ. Պիթոդորիսի յերկու վորդիներից մին սոսկական անհատ է և ոգնում է մորը՝ իշխանության մեջ, իսկ մյուսը նորերս յեղավ Մեծ Հայաստանի թագավոր: Ինքը [*Պիթոդորիս՝ յերկրորդ անգամ*] ամուսնացավ Արքեդայոսի հետ, ապրեց նրա հետ մինչև վերջը, այժմ *դարձյալ* այրիացավ, և իշխում է վո՛չ միայն հիշյալ յերկիրների, այլ և ուրիշ լավագույն *յերկիրների* վրա, վորոնց մասին պիտի խոսենք այժմ:

(Meineke, II. էջ 779-80, Tardieu, II. էջ 509-11)

cyra to the Lesser Armenia, and forms the eastern side of the Pontus. All the inhabitants of these mountains are quite savage, but the Hep-tacometae are more so than all the others. Some of them live among trees, or in small towers, whence the ancients called them Mosynceci,⁶ because the towers were called mosynes. Their food consists of the flesh of wild animals and the fruits of trees. They attack travellers, leaping down from the floors of their dwellings among the trees. The Heptacometae cut off three of Pompey's cohorts, as they were passing through the mountains, by placing on their road vessels filled with maddening honey, which is procured from the branches of trees. The men who had tasted the honey and lost their senses were attacked and easily despatched. Some of these barbarians were called Byzeres.

III 28. Above the places about Pharmacia and Trapezus are the Tibareni, and Chaldæi, extending as far as the Lesser Armenia. The Lesser Armenia is sufficiently fertile. Like Sophene it was always governed by princes who were sometimes in alliance with the other Armenians, and sometimes acting independently. They held in subjection the Chaldæi and Tibareni. Their dominion extended as far as Trapezus and Pharmacia. When Mithridates Eupator became powerful, he made himself master of Colchis, and of all those places which were ceded to him by Antipater the son of Sisis. He bestowed however so much care upon them, that he built seventy-five strongholds, in which he deposited the greatest part of his treasure. The most considerable of these were Hydara, Basgedariza, and Synoria, a fortress situated on the borders of the Greater Armenia, whence Theophanes parodied the name, and called it Synoria.

All the mountainous range of the Paryadres has many such convenient situations for fortresses, being well supplied with water and timber, it is intersected in many places by abrupt ravines and precipices. Here he built most of the strongholds for keeping his treasure. At last on the invasion of the country by Pompey he took refuge in these extreme parts of the kingdom of Pontus, and occupied a mountain near Dasteira in Acilisene, which was well supplied with water. The Euphrates also was near, which is the boundary between Acilisene and the Lesser Armenia. Mithridates remained there till he was besieged and compelled to fly across the mountains into Colchis, and thence to Bosporus. Pompey built near this same place in the Lesser Armenia Nicopolis, a city which yet subsists, and is well inhabited.

III 29. The Lesser Armenia, which was in the possession of different persons at different times, according to the pleasure of the Romans, was at last subject to Archelaus. The Tibareni, however, and Chaldæi, extending as far as Colchis, Pharmacia, and Trapezus, are under the government of Pythodorus, a prudent woman, and capable of presiding over the management of public affairs. She is the daughter of Pythodorus of Tralles. She was the wife of Polemo, and reigned conjointly with him for some time. She succeeded, after his death, to the throne. He died in the country of the Aspurgiani, a tribe of barbarians living about Sindica. She had two sons by Polemo, and a daughter who was married to Cotys the Sapæan. He was treacherously murdered, and she became a widow. She had children by him, the eldest of whom is now king. Of the sons of Pythodorus, one as a private person, administers, together with his mother, the affairs of the kingdom, the other has been lately made king of the Greater Armenia. Pythodorus however married Archelaus, and remained with him till his death. At present she is a widow, and in possession of the countries before mentioned, and of others still more beautiful, of which we shall next speak.

III 30. Sidene, and Themiseyra are contiguous to Pharmacia. Above these countries is situated Phanarœa, containing the best portion of the Pontus, for it produces excellent oil and wine, and possesses every other property of a good soil. On the eastern side it lies in front of the Paryadres which runs parallel to it; on the western side it has the Lithrus, and the Ophlimus. It forms a valley of considerable length and breadth. The Lycus, coming out of Armenia, flows through this valley, and the Iris, which issues from the

III. 18

1. Probably the same as the Macropogones and Macrocephali.
2. Aggi-dagh.
3. The mountains above Erzeroum.
4. The inhabitants of the Seven Villages.
5. Iidiz-dagh.
6. Dwellers in towers.

III 30. [Խոսում է Ֆանարեա գավառի մասին, վոր Պոնտոսի ամենագեղեցիկ գավառն է.]
Նրա միջով հոսում են Լիկոս գետը՝ վոր քղիում է Հայաստանից և Իրիսը՝ վոր դուրս է գալիս Ամասիայի կիրճերից. յերկուսը միանում են իրար՝ հովտի համարյա մեջտեղում. գետախառնուրդի վրա շինված է մի քաղաք, վոր առաջին հիմնարկողի անունով կոչվեց Եվպատորիա, իսկ Պոմպեոս գտնելով քաղաքը կիսավարտ, մեծացրեց հողերն ու բնակիչները և վերակոչեց Մագնոպոլիս:

(Meineke, II. էջ 781, Tardieu, II. էջ 511)

III 36. Կոմանան բազմամարդ քաղաք է և Հայաստանից յեկած ապրանքների նշանավոր վաճառատեղին: Աստվածուհու դուրս գալու ժամանակ՝ գալիս հավաքվում են ամեն կողմից՝ քաղաքներից և գյուղերից, մարդիկ և կանայք այս տոնի համար. ուրիշներ ուխտի համար պանդխտում են միշտ այստեղ աստվածուհուն զոհ մատուցանելու համար: Բնակիչները մեղկ մարդիկ են. իրենց բոլոր հողերում այգիներ են տնկված և բազմաթիվ կանայք վաճառում են իրենց մարմինը, ըստ որում մեծ մասամբ հիերոդոսն է: Այնպես վոր քաղաքը մի փոքրիկ Կորնթոս է:

(Meineke, II. էջ 785, Tardieu, II. էջ 516)

III 37. Ամբողջ այս շրջապատը պատկանում է Պիթոդորիսին, վոր տեր է նաև Ֆանարեայի, Չելիտիսի և Մեգալոպոլիտիսի. Ֆանարեայի մասին արդեն խոսել ենք: Չելիտիսը ունի Չելա քաղաքը, վոր շինված է Շամիրամի բարձունքի վրա և ունի Անահիտի մեհեանը, աստվածուհի՝ վորին պաշտում են նաև Հայերը: Այստեղ սրբագործությունները կատարվում են ավելի հանդիսավոր ծեսով: Բոլոր Պոնտացիք իրենց մեծագույն ուխտերը այստեղ են կատարում. իսկ հիերոդոսների՝ քանակությունը և բուրմերը վայելած հարգանքը թագավորների մոտ՝ այնպիսի յե, ինչպես նախապես խոսել ենք Հայոց Անահիտի նկարագրության մեջ: Այժմ այս մեհեանը ամբողջապես Պիթոդորիսի իշխանության տակ է:

...Պարսից հին թագավորները Չելան համարել են վոչ թե սոսկական քաղաք, այլ Պարսկական աստվածների գերագույն տաճարը. քահանան բոլորի տերն էր. նա բնակվում էր իրեն պատկանող հիերոդոսների՝ բազմության մեջ՝ մեծ ճոխությամբ. նրա շուրջը վոչ սակավ նվիրական հողամասեր կային, վորոնք քահանային էլին պատկանում: Պոմպեոսը Կապադոկիայի շատ եպարխիաներ միացրեց այս յերկրին և քաղաք անվանեց թե՛ այս Չելան և թե՛ Մեգալոպոլիսը, վորին կցեց Կուլուպենն և Կամիսենն եպարխիաները, վորոնք սահմանակից են Փոքր Հայքի և Լավիանսենի, և վորոնց մեջ կան աղահանքեր և Կամիսայի հին բերդը՝ այժմ ավերակ:

(Meineke, II. էջ 785-6, Tardieu, II. էջ 516-7)

passes near Amaseia. Both these rivers unite about the middle of the valley. A city stands at their confluence which the first founder called Eupatoria, after his own name. Pompey found it half-finished, and added to it a territory, furnished it with inhabitants, and called it Magnopolis. It lies in the middle of the plain. Close to the foot of the Paryadres is situated Cabeira, about 150 stadia further to the south than Magnopolis, about which distance likewise, but towards the west, is Amaseia. At Cabeira was the palace of Mithridates, the water-mill, the park for keeping wild animals, the hunting-ground in the neighbourhood, and the mines.

III 36. Comana is populous, and is a considerable mart, frequented by persons coming from Armenia. Men and women assemble there from all quarters from the cities and the country to celebrate the festival at the time of the exodi or processions of the goddess. Some persons under the obligation of a vow are always residing there, and perform sacrifices in honour of the goddess. The inhabitants are voluptuous in their mode of life. All their property is planted with vines, and there is a multitude of women, who make a gain of their persons, most of whom are dedicated to the goddess. The city is almost a little Corinth. On account of the multitude of harlots at Corinth, who are dedicated to Venus, and attracted by the festivities of the place, strangers resorted thither in great numbers. Merchants and soldiers were quite ruined, so that hence the proverb originated, 'every man cannot go to Corinth.' Such is the character of Comana.

III 37. All the country around is subject to Pythodoris, and she possesses also Phanarœa, the Zelitis, and the Megalopolitis.

We have already spoken of Phanarœa.

In the district Zelitis is the city Zela, built upon the mound of Semiramis. It contains the temple of Anaitis, whom the Armenians also worship. Sacrifices are performed with more pomp than in other places, and all the people of Pontus take oaths here in affairs of highest concern. The multitude of the sacred menials, and the honours conferred upon the priests, were in the time of the kings, upon the plan which I have before described. At present, however, everything is under the power of Pythodoris, but many persons had previously reduced the number of the sacred attendants, injured the property and diminished the revenue belonging to the temple. The adjacent district of Zelitis, (in which is the city Zela, on the mound of Semiramis.) was reduced by being divided into several governments. Anciently, the kings did not govern Zela as a city, but regarded it as a temple of the Persian gods; the priest was the director of everything relating to its administration. It was inhabited by a multitude of sacred menials, by the priest, who possessed great wealth, and by his numerous attendants; the sacred territory was under the authority of the priest, and it was his own property. Pompey added many provinces to Zelitis, and gave the name of city to Zela, as well as to Megalopolis. He formed Zelitis, Culupene, and Camisene, into one district. The two latter bordered upon the Lesser Armenia, and upon Laviansene. Fossile salt was found in them, and there was an ancient fortress called Camisa, at present in ruins. The Roman governors who next succeeded assigned one portion of these two governments to the priests of Comana, another to the priest of Zela, and another to Ateporix, a chief of the family of the tetrarchs of Galatia; upon his death, this portion, which was not large, became subject to the Romans under the name of a province. This little state is a political body of itself, Carana being united with it as a colony, and hence the district has the name of Caranitis. The other parts are in the possession of Pythodoris, and Dyteutus.

[Խոսում է Միսիայի Սկեփսիս քաղաքի մասին և պատմում է՝ թե այնտեղ է ծնվել՝]

Մետրոդորոսը, մարդ՝ վոր փիլիսոփայությունից անցավ քաղաքական կյանքի և իր բոլոր գործերը գրեց հռետորական վոճով: Իր ճառերի մեջ գործ դրեց մի այնպիսի նորություն, վոր հիացրեց բոլորին: Թեև աղքատ, բայց իր հռչակի շնորհիվ հաջողվեց իրեն կնքել մի փայլուն ամուսնություն Քաղկեդոնում և վերցրեց Քաղկեդոնացի *անունը*: Միհրդատ Եվպատորի ծառայության մտնելով՝ ընկերացավ նրան Պոնտոսում իր կնոջ հետ և առանձին պատվի արժանացավ.— ստացավ դատավարական այնպիսի մի աստիճան, վոր նրա դատավճիռները չեր կարելի բողոքարկել թագավորի մոտ: Սակայն այս յերջանկությունը յերկար չտևեց. այլ առարկա դառնալով անարդար մարդկանց ատելության, լքեց արքային իր դեսպանության ժամանակ Հայոց Տիգրան թագավորի մոտ: Բայց նա մերժելով՝ յետ ուղարկեց նրան Եվպատորին, այն միջոցին, յերբ նա փախչում էր հայրենիքից: Ճանապարհին մեռավ *Մետրոդորոս* կամ թագավորի [=Միհրդատի] *հրամանով* և կամ հիվանդությունից. յերկու ձևով էլ պատմում են:

(Meineke, III. էջ 853, Tardieu, III. էջ 55)

I 55. Demetrius the grammarian, whom we have frequently mentioned, was a native of Scepsis. He composed a comment on the catalogue of the Trojan forces. He was contemporary with Crates and Aristarchus. He was succeeded by Metrodorus,¹ who changed from being a philosopher to engage in public affairs. His writings are for the most part in the style of the rhetoricians. He employed a new and striking kind of phraseology. Although he was poor, yet, in consequence of the reputation which he had acquired, he married a rich wife at Chalcedon, and acquired the surname of the Chalcedonian. He paid great court to Mithridates Eupator, whom he accompanied with his wife on a voyage to Pontus, and received from him distinguished honours. He was appointed to preside over a tribunal where the party condemned by the judge had no power of appeal to the king. His prosperity however was not lasting, for he incurred the enmity of some very unjust persons, and deserted from the king at the very time that he was despatched on an embassy to Tigranes the Armenian. Tigranes sent him back much against his inclination to Eupator, who was then flying from his hereditary kingdom. Metrodorus died on the road, either in consequence of orders from the king, or by natural disease, for both causes of his death are stated.

So much then respecting Scepsis.

I 55.

1. Metrodorus was not only a fellow-countryman of Demetrius, who was one of the richest and most distinguished citizens of Scepsis, but also his contemporary and protégé. A small treatise of Metrodorus is cited, entitled *περὶ ἀλειπτικῆς*, which may mean 'on anointing with oil,' or 'on oil used in the public exercises.' It seems however very probable that the treatise on the Troad, (*τρωϊκῶν*), which Athenæus attributes to another Metrodorus of Chios, was the work of this Metrodorus of Scepsis. The place of his birth, which was in the Troad, might have suggested, as it did to his patron, the idea of treating a subject liable to discussion, and to endeavour to throw light upon it by the words of Homer. Add to this that Strabo quotes also Metrodorus on the subject of the Amazons, whose history appears so closely connected with the Trojan war that all who have touched on the one, have also treated of the other. Pliny quotes also a Metrodorus on the subject of the serpents of the river Rhyndacus, near the Troad. It is also a question whether Metrodorus was one of those who occupied themselves with mnemonics, or the art of increasing and strengthening the memory. According to Plutarch, Metrodorus was the victim of Mithridates. Tigranes, who had placed the philosopher in his power, more from inadvertence than intentionally, so much regretted his death that he celebrated magnificent obsequies to his memory.

II 29. Վորովհետև կա և մի հասարակաց ճանապարհ, վոր հաճախում են բոլոր դեպի արևելք ուղեվորողները Յեփեսոսից, Արտեմիդորոսը այդ էլ է նկարագրել: Մինչև Կարուրա, Կարիայի սահմանը՝ Փոնդիայի կողմից, Մագնեսիո, Տրալլեյի, Նիսայի և Անտիոքի վրայով՝ 740 ստադիոն ճանապարհ. այնտեղից Լավոդիկեյի, Ապամեայի, Մետրոպոլիսի և Քելիդոնիայի վրայով՝ Փոնդիա, իսկ Կարուրայից մինչև Հոլմի, Պարորեայի սկիզբը, մոտ 920 ստադիոն է. հետո Լիկայոնիայի կողմից, Պարորեայի ծայրը՝ Տիրիեոն, Ֆիլոմելիոնի վրայով, 500-ից մի քիչ ավելի. հետո Լիկայոնիա մինչև Կորոպասոս՝ Ալրեցեալ Լավոդիկեյի վրայով՝ 840 ստադիոն: Լիկայոնիայի Կորոպասոսից մինչև Գարսաուրա, վոր Կապադովկիայի սահմանի վրա շինված մի փոքրիկ քաղաք է, 120 ստադիոն. այդտեղից մինչև Մաժակ՝ Կապադովկիայի մայրաքաղաքը, Սոանոբուսի և Սադակորայի վրայով, 680 ստադիոն. այնտեղից Յեփրատի վրայով մինչև Ծոփաց Տոմիսա կոչված վայրը, Հերփե փոքր քաղաքի միջով, 1440 ստադիոն: Այստեղից ուղղակի մինչև Հնդկաստան, ուր դարձարում է ճանապարհը, միևնույն է թե ըստ Արտեմիդորոսի և թե ըստ Երատոսթենեսի: Պոլիբիոսն էլ ասում է թե այս մասին ավելի վստահելի յե նա՝ Երատոսթենեսը: Ծանապարհը սկսվում է Կոմմագենի Սամոսատից, վոր գտնվում է Յեփրատի անցքի և Չեզմայի մոտ. իսկ մինչև Սամոսատ՝ Կապադովկիայի սահմանից, Տոմիսայի մոտ, Տավրոսի վրայով՝ Երատոսթենեսը դնում է 450 ստադիոն: (Meineke, III. էջ 925, Tardieu, III. էջ 157)

V 2. [Խոսելով Սելևկյաց ներքին կռիվների մասին.]
 Այս բոլորի հետևանքն յեղավ այն, վոր յերկիրը մատնեցին Պարթևներին, վորոնք արդեն Յեփրատի մյուս կողմը գրաված էին. ի վերջո Հայոց. վորոնք Տավրոսից դուրս էլ գրավեցին մինչև Փիւնիկե, և Սելևկյան թագավորների գործընթացը խորտակեցին, նրանց սերունդը ամբողջ ջնջեցին և ծովը Կիլիկեցոց հանձնեցին: Սրանց գորացումը ստիպեց Հռովմայեցիներին պատերազմով ու զինու գործընթացը հարվածել նրանց, վորոնց զարգացման առաջը չեյին առել: Դժվար է սակայն դատապարտել Հռովմայեցիներին՝ անփութության մեջ. քանի վոր ավելի մոտիկ և մերձակա թշնամիների հետ զբաղված լինելով՝ կարող չեյին հեռավորների մասին մտածել: (Meineke, III. էջ 933, Tardieu, III. էջ 168)

V 24. [Դատապարտում է Եփորոսի մի սխալը, վորով նա Խալիբներին դնում է իբր Փոքր Ասիայի թերակղզում ներսում բնակվող մի ժողովուրդ, մինչդեռ նրանք Սինոպից և Ամիսոսից էլ ավելի արևելք են:]
 Ովքեր այս թերակղզու պարանոցը համարում են իբր Իսսոսից Եվքսին գնացող մի գիծ, յենթադրում են այդ գիծը իբր մի միջորեական, վոր վոմանք հասցնում են մինչև Սինոպ և վոմանք էլ մինչև Ամիսոս. բայց վոչ վոք չի հասցնում մինչև Խալիբները, վոր բոլորովին ծուռ պիտի լիներ: Վորովհետև Խալիբների միջորեականը գրավորապես անցնում է Փոքր Հայքից և Յեփրատից, այս կողմ թողնելով ամբողջ Կապադովկիան, Կոմմագենը, Ամանոսը և Իսսոսի ծոցը: (Meineke, III. էջ 946, Tardieu, III. էջ 186)

II 29. But as there is a public frequented road by which all travellers pass on their way from Ephesus to the east, Artemidorus thus describes it. [From Ephesus] to Carura, the boundary of Caria towards Phrygia, through Magnesia and Tralles, Nysa, Antioch, is a journey of 740 stadia. From Carura, the first town in Phrygia, through Laodiceia, Apameia, Metropolis, and Chelidoniae,¹ to Holmi, the beginning of the Paroreius, a country lying at the foot of the mountains, about 920 stadia; to Tyriæum,² the termination towards Lycaonia of the Paroreius,³ through Philomelium⁴ is little more than 500 stadia. Next is Lycaonia as far as Coropassus,⁵ through Laodiceia in the Catacecaumene, 840 stadia; from Coropassus in Lycaonia to Garsaïra,⁶ a small city of Cappadocia, situated on its borders, 120 stadia; thence to Mazaca,⁷ the metropolis of the Cappadocians, through Soandus and Sadacora, 680 stadia; thence to the Euphrates, as far as Tomisa, a stronghold in Sophene, through Herphæ, a small town, 1440 stadia.

The places in a straight line with these, as far as India, are described in the same manner by Artemidorus and Eratosthenes. Polybius says, that with respect to those places we ought chiefly to depend upon Artemidorus. He begins from Samosata in Commagene, which is situated at the passage, and the Zeugma of the Euphrates, to Samosata across the Taurus, from the mountains of Cappadocia about Tomisa, he says is a distance of 450 stadia.

V. 2. For the same reason the Parthians, who occupied the parts beyond the Euphrates, became masters of the country; and lastly the Armenians, who also gained possession of the country without the Taurus as far as Phoenicia. They used their utmost to extirpate the power of the kings and all their descendants, but surrendered the command of the sea to the Cilicians.

The Romans were subsequently compelled to reduce the Cilicians, after their aggrandizement, by war and expeditions, whose progress, however, and advancement they had not obstructed; yet it would be improper to accuse the Romans of neglect, because, being engaged with concerns nearer at hand, they were unable to direct their attention to more distant objects.

I thought proper to make these remarks in a short digression from my subject.

V. 24. But Apollodorus does not seem to have carefully examined the statements of Ephorus, for he confounds and misrepresents the words of Homer. He ought first to have inquired of Ephorus why he placed the Chalybes within the peninsula, who were situated at a great distance from Sinope, and Amisus towards the east. Those who describe the isthmus of this peninsula to be on the line drawn from Issus to the Euxine, lay down this line as a sort of meridian line, which some suppose to pass through Sinope, others through Amisus; but no one through the Chalybes, for such a line would be altogether an oblique line. For the meridian passing through the Chalybes, drawn through the Lesser Armenia, and the Euphrates, would comprise (on the east) the whole of Cappadocia, Commagene, Mount Amanus, and the Bay of Issus.

II 29
 1. Chelidoniae, in this passage, is probably an error. Groskurd adopts the name Philomelium.
 2. Ilgun.
 3. At the base of Sultan-dagh.
 4. Ak-Schehr.
 5. Sultan Chan.
 6. Ak-Sera.
 7. Kaiserieh.

I 58. [Հակառակում է Մեգասթենոսին, վոր ասում է թե Յեփրատից այն կողմ խաղող և այլն չի աճում:]

Վորովհետև Յեփրատից այն կողմ *գտնվում են* Հայաստանի մի մեծ մասը, ամբողջ Միջագետքը, նրա յետևից Մարաստանը մինչև Պարսկաստան և Կարմանիա: Հայտնի յե, վոր այս յերկիրներից յուրաքանչյուրը մեծավ մասամբ այգեշատ և զինեվետ է:

(Meineke, III. էջ 991, Tardieu, III. էջ 248)

I 58. Speaking of the philosophers, he says, that those who inhabit the mountains are worshippers of Bacchus, and show as a proof (of the god having come among them) the wild vine, which grows in their country only; the ivy, the laurel, the myrtle, the box-tree, and other evergreens, none of which are found beyond the Euphrates, except a few in parks, which are only preserved with great care. To wear robes and turbans, to use perfumes, and to be dressed in dyed and flowered garments, for their kings to be preceded when they leave their palaces, and appear abroad, by gongs and drums, are Bacchanalian customs. But the philosophers who live in the plains worship Hercules.

These are fabulous stories, contradicted by many writers, particularly what is said of the vine and wine, for a great part of Armenia, the whole of Mesopotamia and Media, as far as Persia and Carmania, is beyond the Euphrates, the greater part of which countries is said to have excellent vines, and to produce good wine.

1 8–9. Բաբելացոց յերկիրը շրջապատված է արևելքից Շոշով, Ելամով և Պարտակենով, հարավից Պարսից ծոցով և Քաղդեաստանով, մինչև Մեսենական Արաբները, արևմուտքից՝ վրանաբնակ Արաբներով, մինչև Ադիաբեն և Գորդյայք, հյուսիսից Հայաստանով և Մարաստանով մինչև Չագրոս և շրջակա յերկիրները:

9. Յերկիրը վոռոգված է բազմաթիվ գետերով, բայց հատկապես Յեփրատով և Տիգրիսով. վորովհետև Ասիայի հյուսիսային մասի համար Հնդկաստանից հետո այս գետերը [=Յեփրատ և Տիգրիս] յերկրորդ տեղն են դնում: Այս գետերը նավարկելի յեն՝ Յեփրատը մինչև Ուպիս և արդի Սելևկիա (Ուպիսը շրջակա յերկիրների վաճառատեղին է), իսկ Տիգրիսը մինչև Բաբելոն՝ ավելի քան 3000 ստադիոն: Բայց Պարսիկները արտաքին հարձակումների յերկյուղով՝ ուզենալով արգելել հեշտին նավարկությունը՝ արհեստական ջրվեժներ պատրաստեցին. իսկ Ալեքսանդր հենց վոր յեկավ, իսկույն ինչ վոր կարելի յեր քանդեց և հատկապես Ուպիսի վրայինները, և հոգ տարավ ջրանցքների մասին: Յեփրատը *ամեն տարի* ամռան սկիզբը հեղեղում է՝ սկսած գարունից, յերբ հալվում են ձյուները Հայաստանից. այնպես վոր դաշտերը ի հարկե լճանալու և վողողվելու էլին, յեթե փոսերով և ջրանցքներով գետի հեղեղը և հորդած ջրերը չջրվեյին, ինչպես *ամում են* Յեգիպտոսում՝ Նեղոսի համար: Այս պատճառով է, վոր շինել են *Բաբելոնի* ջրանցքները:

(Meineke, III. էջ 1030-1, Tardieu, III. էջ 304)

1 13. [Դեն է խոսում Պոլիկլիտոսին, վոր պնդում է թե Բաբելոնը հեղեղում է վո՛չ թե Յեփրատը, այլ Տիգրիսը: Այս առթիվ Ստրաբոն հիշեցնում է վոր հյուսիսային լեռները ավելի շատ ձյուն են ստանում՝ քան հարավայինները. ուստի՝]

Տիգրիսը Հայաստանի ամենահարավային մասերից *աննելով իր սկիզբը* և մոտիկ լինելով Բաբելոնին, ստանում է հարավային կողերից վո՛չ մեծ քանակությամբ ձյունաջուր, և նվազ յենթակա յե հեղեղման: Իսկ Յեփրատը ստանում է *իր ջրերը* յերկու կողմերից, և վո՛չ թե միայն մի լեռնաշղթայից, այլ շատերից, ինչպես ցույց տվինք Հայաստանի նկարագրության մեջ: Ավելացնենք նաև գետի յերկարությունը, թե՛ Մեծ Հայաստանով և թե Փոքր Հայքից անցնելիս, ինչպես և Փոքր Հայքից և Կապադովկիայից՝ Տավրոսով անցնելով մինչև Թափսակոս հասնելը, Ստորին Ասորիքի և Միջագետքի սահմանը գծելը, այսպես նաև մնացյալ *տարածությունը* մինչև Բաբելոն և մինչև *ծով* թափվելը՝ վոր միասին լինում է 36,000 ստադիոն:

(Meineke, III. էջ 1034-5, Tardieu, III. էջ 309-10)

1 8–9. The country of the Babylonians is surrounded on the east by the Susans, Elymæi, and Parætaceni; on the south by the Persian Gulf, and the Chaldæans as far as the Arabian Meseni; on the west by the Arabian Scenitæ as far as Adiabene and Gordyæa; on the north by the Armenians and Medes as far as the Zagrus, and the nations about that river.

9. The country is intersected by many rivers, the largest of which are the Euphrates and the Tigris: next to the Indian rivers, the rivers in the southern parts of Asia are said to hold the second place. The Tigris is navigable upwards from its mouth to Opis,¹ and to the present Seleuceia. Opis is a village and a mart for the surrounding places. The Euphrates also is navigable up to Babylon, a distance of more than 3000 stadia. The Persians, through fear of incursions from without, and for the purpose of preventing vessels from ascending these rivers, constructed artificial cataracts. Alexander, on arriving there, destroyed as many of them as he could, those particularly [on the Tigris from the sea] to Opis. But he bestowed great care upon the canals; for the Euphrates, at the commencement of summer, overflows; It begins to fill in the spring, when the snow in Armenia melts: the ploughed land, therefore, would be covered with water and be submerged, unless the overflow of the superabundant water were diverted by trenches and canals, as in Egypt the water of the Nile is diverted. Hence the origin of canals. Great labour is requisite for their maintenance, for the soil is deep, soft, and yielding, so that it would easily be swept away by the stream: the fields would be laid bare, the canals filled, and the accumulation of mud would soon obstruct their mouths. Then, again, the excess of water discharging itself into the plains near the sea, forms lakes, and marshes, and reed-grounds, supplying the reeds with which all kinds of platted vessels are woven: some of these vessels are capable of holding water, when covered over with asphaltus; others are used with the material in its natural state. Sails are also made of reeds; these resemble mats or hurdles.

1 13. The last assertion is evidently absurd, because the Tigris descends into the same plains (as the Euphrates); and the above-mentioned mountains are not of the same height, the northern being more elevated, the southern extending in breadth, but are of a lower altitude. The quantity of snow is not, however, to be estimated by altitude only, but by aspect. The same mountain has more snow on the northern than on the southern side, and the snow continues longer on the former than on the latter. As the Tigris therefore receives from the most southern parts of Armenia, which are near Babylon, the water of the melted snow, of which there is no great quantity, since it comes from the southern side, it should overflow in a less degree than the Euphrates, which receives the water from

1 9

¹. Some extensive ruins near the angle formed by the Adhem (the ancient Phycus) and the Tigris, and the remains of the Nahr-awan canal, are said to mark the site of Opis.

I 18–19. Ահա այն ժողովուրդները, վորոնք գտնվում են արևելքում՝ Բաբելոնից վերև. հյուսիսից, ինչպես ասացինք, Մարաստանն ու Հայաստանն է. իսկ արևմուտքից՝ Ադիաբենն ու Միջագետքը:

19. Ադիաբենը մեծավ մասամբ դաշտավայր է, և իբր Բաբելոնի մաս է համարվում, թեև ունի իր սեփական իշխանը, ինչպես և կցվել է Հայաստանին: Մարերը, Հայերը և յերրորդ՝ Բաբելացիք, այս կողմերի ազգերից մեծագույնները, սկզբից հարաբերության մեջ էյին իրար հետ, պատեհ առթիվ հարձակվում էյին իրար վրա, հետո բանակցում և նորից հաշտվում: Այս վիճակը տևեց մինչև Պարթևաց տիրապետությունը: Այժմ Պարթևները տիրում են Մարաց և Բաբելացոց, իսկ Հայերին վոչ մի անգամ: Նրանք (*Պարթևները*) քանիցս անգամ արշավանքներ գործեցին, սակայն չկարողացան հաղթություն ձեռք բերել. ընդհակառակը Տիգրանը հզորապես տիրապետեց, ինչպես խոսվեց Հայոց բաժնում:

(Meineke, III. էջ 1038-9, Tardieu, III. էջ 315)

I 21. Միջագետքը կոչված է իր անվան համաձայն: Արդեն ասել ենք, վոր նա գտնվում է Յեփրատի և Տիգրիսի միջև և թե Տիգրիսը թրջում է նրա միայն արևելյան կողմը, իսկ Յեփրատը արևմտյան և հյուսիսային կողմերը: Հյուսիսից Տավրոսն է, վոր Հայաստանը բաժանում է Միջագետքից: *Յերկու գետերի* իրարից ունեցած մեծագույն հեռավորությունը լեռների մոտ է: Այս հեռավորությունն է, ինչպես ասում է Երատոսթենեսը, Թափասկոսից՝ ուր եր հնապես Յեփրատի անցքը, մինչև Տիգրիսի անցքը, վորով անցավ Ալեքսանդր, 2400 ստադիոն, իսկ փոքրագույն հեռավորությունը գրեթե Սելևկիայի և Բաբելոնի գծով՝ 200 ստադիոնից քիչ ավելի: Տիգրիսը հոսում է Թոպիտիս կոչված լճի լայնքի մեջտեղով: Անցնելով մյուս ակը՝ սուզվում է գետնի տակ՝ մեծ աղմուկով և փչյունով, յերկար ժամանակ մնալով ծածուկ՝ դուրս է գալիս նորից, վոչ շատ հեռու Գորդիեյից. քայց այնպես արագ անցնում է լճով, ինչպես ասում է Երատոսթենեսը, վոր լճի ջուրը լինելով աղի և առանց ձկների, դառնում է այն մասում քաղցր. հոսանուտ և լիովին ձկնավետ:

(Meineke, III. էջ 1040, Tardieu, III. էջ 317)

I 23–25. Միջագետքի լեռնային մասը բավական բարեբեր է. Յեփրատի և Չևգմայի մոտակայքը (թե՛ Կոնմագենի արդի Չևգմայի և թե Թափասկոսի հին Չևգմայի) բնակվում են Միզոդոնացիք (այսպես են կոչել սրանց Մակեդոնացիք). այդտեղ են Մծբին, (վոր կոչվել է նաև Միզոդոնիո Անտիոք, գտնվում է Մասիոս լեռան ստորոտը). Տիգրանակերտ, Կարբեսի շրջակայքը, Նիկեփորի յերկիրը, Քորդիրազա և Սիննակա, ուր կորավ Կրաստը՝ Պարթևաց զորավար Սուրենի թակարդի մեջ բռնվելով:

both parts (northern and southern); and not from a single mountain only, but from many, as I have mentioned in the description of Armenia. To this we must add the length of the river, the large tract of country which it traverses in the Greater and in the Lesser Armenia, the large space it takes in its course in passing out of the Lesser Armenia and Cappadocia, after issuing out of the Taurus in its way to Thapsacus (forming the boundary between Syria below and Mesopotamia), and the large remaining portion of country as far as Babylon and to its mouth, a course in all of 36,000 stadia.

I 18–19. We have said that Media and Armenia lie to the north, and Adiabene and Mesopotamia to the west of Babylonia.

19. The greatest part of Adiabene consists of plains, and, although it is a portion of Babylon, has its own prince. In some places it is contiguous to Armenia.¹ For the Medes, Armenians, and Babylonians, the three greatest nations in these parts, were from the first in the practice, on convenient opportunities, of waging continual war with each other, and then making peace, which state of things continued till the establishment of the Parthian empire.

The Parthians subdued the Medes and Babylonians, but never at any time conquered the Armenians. They made frequent inroads into their country, but the people were not subdued, and Tigranes, as I have mentioned in the description of Armenia, opposed them with great vigour and success.

I 21. Mesopotamia has its name from an accidental circumstance. We have said that it is situated between the Euphrates and the Tigris, that the Tigris washes its eastern side only, and the Euphrates its western and southern sides. To the north is the Taurus, which separates Armenia from Mesopotamia. The greatest distance by which they are separated from each other is that towards the mountains. This distance may be the same which Eratosthenes mentions, and is reckoned from Thapsacus, where there was the (Zeugma) old bridge of the Euphrates, to the (Zeugma) passage over the Tigris, where Alexander crossed it, a distance, that is, of 2400 stadia. The least distance between them is somewhere about Seleuceia and Babylon, and is a little more than 200 stadia.

The Tigris flows through the middle of the lake called Thopitis in the direction of its breadth, and after traversing it to the opposite bank, sinks under ground with a loud noise and rushing of air. Its course is for a long space invisible, but it rises again to the surface not far from Gordyæa. According to Eratosthenes, it traverses the lake with such rapidity, that although the lake is saline and without fish, yet in this part it is fresh, has a current, and abounds with fish.

I 18-19
19

1. On comparing this passage with others. (b. xi. c. xiv. § 12. and b. xvi. c. i. § 1. and c. i. § 8.) in which Strabo speaks of Adiabene, we perceive that he understood it to be a part of the country below the mountains of Armenia, and to the north of Nineveh, on both banks of the Tigris. Other authors have given a more extended meaning to the name, and applied it to the country on the north of the two rivers Zab, from whence (Amm. Marcel. xxiii. 5, 6) the name Adiabene appears to be derived. In this sense Adiabene may be considered the same as Assyria Proper.

24. Տիգրիսի մոտ են Գորդիացոց յերկիրները, վորոնք հները Կորդուք էյին կոչում. նրանց քաղաքներն են Սարիսա, Սատալկա և Պինակա, ամրագույն բերդ, վոր ունի յերեք ամրոց, յուրաքանչյուրը սեփական պարիսպով պատած. այնպես վոր յերեք քաղաքի յերևույթ է ստանում: Սակայն այնու ամենայնիվ, *հակառակ իր ամրության*, Հայոց *թագավորը* նվաճեց այն և Հռովմայեցիներն էլ բռնաբար գրավեցին, թեև Գորդիացիք համարվում էյին իբր նշանավոր ճարտարապետ և պաշարողական գործերի մեջ փորձառու: Դրա համար էլ Տիգրանը գործածում էր նրանց այս *գործերում*: Միջագետքի մնացյալ մասը ընկնելով Հռովմայեցիների *իշխանության* տակ, Պոմպեոսը նրա մեծագույն և լավագույն *մասը* Տիգրանին պահեց: Յերկիրը արոտավետ է և այնպես բարեբեր, վոր սնուցանում է նաև մշտադալար *ծառեր* և համեմունք, ինչպես՝ ամոնոն. կան նաև առյուծներ. գտնվում է նաև նավթ և Գանգեսյան *կոչված* քարը, վոր հալածում է ոճերին:

25. Ասում են թե Գորդիս *վորդի* Տրիպտոլեմոսի՝ բնակվել է *նախ* Գորդիենե, ավելի ուշ Երեսրիացիք, վորոնց տեղահանել են Պարսիկները: Տրիպտոլեմոսի մասին կայտնենք Ասորիքի վրա խոսելիս:

(Meineke, III. էջ 1041, Tardieu, III. էջ 318-9)

I 26-27. [Խոսում է վրանաբնակ Արաքների մասին, վորոնք ավազակաբարո ժողովուրդ են. բնակվում են հարավային Միջագետքում և իրենց ասպատակություններով նեղում են լեռնաբնակ Միջագետքոց:] Այսպիսով լեռնաբնակները տառապում են սրանցից. (=Արաքներից), գտնվելով միաժամանակ Հայոց *ասպատակության* տակ, վորոնք գերազանցելով նրանց՝ իրենց ուժով ճնշում են. վերջապես ավելի սրանց են հպատակ քան Պարթևաց, վորոնք գտնվում են իրենց կողքին և տիրում են նաև Մարաց և Բաբելացոց:

27. Յեփրատի և Տիգրիսի միջև հոսում է և մի ուրիշ գետ, վոր կոչվում է Բասիլեոս, իսկ Անթեմուսիայում *գտնվում* է Արորաս *գետը*:

(Meineke, III. էջ 1042, Tardieu, III. էջ 319-20)

I 28. Պարթևներն էլ նախապես փնտրում էյին Հռովմայեցիների բարեկամությունը. իսկ յերբ Կրասոս սկսեց պատերազմը, նրանք էլ սկսեցին պատերազմին պատասխանել և այն ժամանակ ուղարկեցին Բակուրին Ասիայի վրա... Անտոնիոս վստահելով իր Հայ խորհրդակցի խորհուրդներին՝ խաբվեց և պարտվեց: Յերբ Հրահատ ժառանգեց *գահը*, այնպես ջանաց ձեռք բերել Սեբաստոս Կայսեր բարեկամությունը, վոր վո՛չ միայն յետ ուղարկեց այն տրոֆեաները (=հաղթական *ավար*), վոր Պարթևները խլել էյին Հռովմայեցիներից, այլ և խորհրդակցության կանչելով Ասորիքի այն ժամանակվա կուսակալ Տիտիոսին, իր չորս հարազատ վորդիներին պատանդ տվեց նրան, այն է Սերասպադանես, Ռոդասպես, Հրահատ և Բոնոնես, և նրանցից յերկուսի կանանց

I 23-25. The country lying at the foot of the mountains is very fertile. The people, called by the Macedonians Mygdones, occupy the parts towards the Euphrates, and both Zeugmata, that is, the Zeugma in Commagene, and the ancient Zeugma at Thapsacus. In their territory is Nisibis,¹ which they called also Antioch in Mygdonia, situated below Mount Masius,² and Tigranocerta,³ and the places about Carrhæ, Nicephorium,⁴ Chordiraza,⁵ and Sinnaca, where Crassus was taken prisoner by stratagem, and put to death by Surena, the Parthian general.

24. Near the Tigris are the places belonging to the Gordyæi, whom the ancients called Carduchi; their cities are Sareisa, Satalca, and Pinaca, a very strong fortress with three citadels, each enclosed by its own wall, so that it is as it were a triple city. It was, however, subject to the king of Armenia; the Romans also took it by storm, although the Gordyæi had the reputation of excelling in the art of building, and to be skilful in the construction of siege engines. It was for this reason Tigranes took them into his service. The rest of Mesopotamia (Gordyæa?) was subject to the Romans. Pompey assigned to Tigranes the largest and best portion of the country; for it has fine pastures, is rich in plants, and produces ever-greens and an aromatic, the amomum. It breeds lions also. It furnishes naphtha. and the stone called Gangitis, which drives away reptiles.

25. Gordys, the son of Triptolemus, is related to have colonized Gordyene. The Eretrians afterwards, who were carried away by force by the Persians, settled here. We shall soon speak of Triptolemus in our description of Syria.

I 26-27. The parts of Mesopotamia inclining to the south, and at a distance from the mountains, are an arid and barren district, occupied by the Arabian Scenitæ, a tribe of robbers and shepherds, who readily move from place to place, whenever pasture or booty begin to be exhausted. The country lying at the foot of the mountains is harassed both by these people and by the Armenians. They are situated above, and keep them in subjection by force. It is at last subject for the most part to these people, or to the Parthians, who are situated at their side, and possess both Media and Babylonia.

27. Between the Tigris and the Euphrates flows a river, called Basileios (or the Royal river), and about Anthemusia another called the Aborrhas.

I 28. The Euphrates and its eastern banks are the boundaries of the Parthian empire. The Romans and the chiefs of the Arabian tribes occupy the parts on this side the Euphrates as far as Babylonia. Some of the chiefs attach themselves in preference to the Parthians, others to the Romans, to whom they adjoin. The Scenitæ nomades, who live near the river, are less friendly to the Romans than those tribes who are situated at a distance near Arabia Felix. The Parthians were once solicitous of conciliating the friendship of the Romans, but having repulsed Crassus, who began the war with them, they suffered reprisals, when they themselves commenced

I 23-25
23
1. Nisibin.
2. Kara-dagh.
3. Sered.
4. Haran.
5. Racca.

և չորս վորդոց: Նա վախենում էր ընդվզումից և ապստամբությունից իր դեմ և գիտենալով վոր նրանք յերբեք ուժեղ չախտի լինեյին, յեթե Արշակի ցեղից մեկին չդնեյին նրա փոխարեն, քանի վոր Պարթևները չափազանց սիրում էյին Արշակի սերունդը, ուստի հեռացրեց իր վորդիներին, վերացնելու համար չարագործների կենդանի հույսը: Այժմ էլ Հրահատի մի քանի վորդիքը շարունակում են մնալ Հռովմում և պետական ծախսով ապրում են արքայավայել ձևով: Պարթևաց մնացյալ թագավորները շարունակեցին դեսպաններ ուղարկել Հռոմ և խորհուրդի կանչել Ասորոց կուսակալներին:

(Meineke, III. էջ 1043, Tardieu, III. էջ 321)

II 3. Այնտեղ՝ Կոմմագենում է նաև այժմ Յեփրատի անցքը. նրա դեմն է գտնվում Միջագետքի Սելևկիա բերդը, վոր Պոմպեոս դարձրեց Կոմմագենին. այս բերդումն է, վոր Տիգրան սպանեց Սելենն թագուհուն, վերակոչված Կլեոպատրա, Ասորիքից վոնդելուց և մի ժամանակ բանտարկելուց հետո:

(Meineke, III. էջ 1045, Tardieu, III. էջ 323)

II 8. Անտիոքի ծովամերձ մասումն են Սելևկիա քաղաքը, Պիերիա, վոր Ամանոսին հարակից մի լեռ է, և Հռոսոս քաղաքը, վոր զետեղված է Իսսոսի և Սելևկիայի միջև: Սելևկիան նախապես կոչվում էր Հիդատոպոտամի. սա մի նշանավոր բերդ է և շատ ամուր քաղաք. դրա համար էլ Պոմպեոսը՝ Տիգրանին վանելուց հետո, կոչեց ազատ քաղաք:

(Meineke, III. էջ 1048, Tardieu, III. էջ 327)

II 27. [Խոսում է Հոմերոսի (Ոդիսական Գ. 84) հատվածի մասին. Եթովպացոց մոտ գնացի և Սիդոնացոց և Երրենթացոց. այստեղ վերջին բառը բացատրելու համար զանազան հեղինակներ տվել են զանազան մեկնություններ. որինակ՝ Պոսիդոնիոսը ուղղում է Արամբուս և սրանով հասկանում է «արարներ»: Ստրաբոնն նկատում է այս առթիվ հետևյալը.]

Ակներև է, վոր Պոսիդոնիոսը ասելով այս՝ ի նկատի ունի այն յերեք մոտիկ հարևան ցեղակից ազգերը, վորոնք դրա համար էլ կոչվել են նման անուններով՝ Հայ, Արամայեցի և Արաբ. ինչպես վոր հասկանալի յե թե մի ցեղ կլիմայի տարբերության պատճառով հետզհետե ավելի փոփոխվելով, յերեքի յե բաժանվել, նույնպես և գործածվել են մեկի փոխարեն զանազան անուններ:

hostilities, and sent Pacorus into Asia.¹ But Antony, following the advice of the Armenian,² was betrayed, and was unsuccessful (against them). Phraates, his³ successor, was so anxious to obtain the friendship of Augustus Cæsar, that he even sent the trophies, which the Parthians had set up as memorials of the defeat of the Romans. He also invited Titius to a conference, who was at that time prefect of Syria, and delivered into his hands, as hostages, four of his legitimate sons, Seraspades, Rhodaspes, Phraates, and Bonones, with two of their wives and four of their sons; for he was apprehensive of conspiracy and attempts on his life.⁴ He knew that no one could prevail against him, unless he was opposed by one of the Arsacian family, to which race the Parthians were strongly attached. He therefore removed the sons out of his way, with a view of annihilating the hopes of the disaffected.

II 3. In describing it in detail, we say that Commagene is rather a small district. It contains a strong city, Samosata, in which was the seat of the kings. At present it is a (Roman) province. A very fertile but small territory lies around it. Here is now the Zeugma, or bridge, of the Euphrates, and near it is situated Seleuceia, a fortress of Mesopotamia, assigned by Pompey to the Commagenians. Here Tigranes confined in prison for some time and put to death Selene, surnamed Cleopatra, after she was dispossessed of Syria.

II 8. After these places, near the sea, are Seleuceia⁸ and Pieria, a mountain continuous with the Amanus and Rhodus, situated between Issus and Seleuceia.

Seleuceia formerly had the name of Hydatopotami (rivers of water). It is a considerable fortress, and may defy all attacks; wherefore Pompey, having excluded from it Tigranes, declared it a free city.

II 27. When the poet says, "I went to the country of the Ethiopians, Sidonians, and Erembi, it is doubtful, what people he means by Sidonians, whether those who lived near the Persian Gulf. a colony from which nation are the Sidonians in our quarter (in the same manner as historians relate, that some Tyrian islanders are found there, and Aradii, from whom the Aradii in our country derive their origin), or whether the poet means actually the Sidonians themselves.

But there is more doubt about the Erembi, whether we are to suppose that he means the Troglodytæ, according to the opinion of those who, by a forced etymology, derive the word Erembi from ἔραν ἔμ<*>αίειν, that is, 'entering into the earth,' or whether he means the Arabians. Zeno the philosopher of our sect alters the reading in this manner, "And Sidonii, and Arabes;" but Poseidonius alters it with a small variation, "And Sidonii, and Arambi," as if the poet gave the name Arambi to the present Arabians, from their being so called by others in his time. He says also, that the situation of these three nations close to one another indicates a descent from some common stock, and that on this account they are called by names having a resemblance to one another, as Armenii, Aramæi, Arambi. For as we may suppose one nation to have been divided into three (according to the differences of latitude [in which they lived], which successively became more marked [in proceeding from one to the other]), so in like manner we may suppose that several names were adopted in place of one.

I 28

1. The Parthians became masters of Syria under Pacorus, and of Asia Minor under Labienus. B. C. 38.

2. Artavasdes, king of the Armenians. B. xi. c. xiii. § 4.

3. The text would lead us to suppose that Phraates succeeded Pacorus, whereas below, § 8, Pacorus, the eldest son of the Parthian king, died before his father. Orodes. Letronne, therefore, and Groskurd suppose that the words, 'the son of Orodes,' are omitted after 'Pacorus' above, and 'his' in the translation would then refer to Orodes.

4. See b. vi. c. iv. § 2, in which the motives for getting rid of these members of his family are not mentioned.

I 54. [Խոսում է Եթովպացոց պատերազմի և նրանց պարտության մասին. Եթովպացիք պատգամավորություն են ուղարկում Կեսարի մոտ.]

Յեկան Սամոս, ուր էր Կեսարը և պատրաստվում էր այնտեղից Սիրիա գնալ, Տիբերիոսին ել Հայաստան էր ուղարկել: Ստացան այն բոլորը, ինչ վոր ցանկանում էին. ներեց նրանց նաև այն հարկերը, վոր ինքն էր դրել:

I 54. In the mean time Candace⁵ attacked the garrison with an army of many thousand men. Petronius came to its assistance, and entering the fortress before the approach of the enemy, secured the place by many expedients. The enemy sent ambassadors, but he ordered them to repair to Cæsar: on their replying, that they did not know who Cæsar was, nor where they were to find him, Petronius appointed persons to conduct them to his presence. They arrived at Samos, where Cæsar was at that time, and from whence he was on the point of proceeding into Syria, having already despatched Tiberius into Armenia. The ambassadors obtained all that they desired, and Cæsar even remitted the tribute which he had imposed.

Страбон. ГЕОГРАФИЯ

Перевод Г. А. Стратановского

Цитаты из Гомера даны в переводах Н. И. Гнедича и В. А. Жуковского, из трагиков — в переводах Ф. Ф. Зелинского, И. Ф. Анненского и А. И. Пиотровского, из Гесиода — в переводе В. В. Вересаева.

Ближайшие преемники Страбона Плиний и Птолемей не упоминают его «Географии». Иосиф Флавий, Плутарх и Афиней уже пользуются Страбоном. Для лексикографа Стефана Византийского (VI в.) он уже главный авторитет в вопросах географии, так же как и для Евстафия (XII в. н. э.).

На Западе в средние века Страбон не был известен. Одну рукопись «Географии» в 1423 г. привез в Венецию Джованни Ауриспа (ее купил знаменитый Чириако д'Анкона). Ученый византиец Георгий Гемистий Плифон в 1438 г. привез другие рукописи Страбона (Marcianus 379, 406, 517). Плифон обратил внимание гуманистов на Страбона и нанес удар влиянию Птолемея.

«География» появилась в печати в 1472 г. сначала в латинском переводе¹, сделанном по плохой рукописи.

В 1480 г. по побуждению папы Николая V (основателя Ватиканской библиотеки) вышел новый латинский перевод Гуарино. Первое издание греческого текста появилось в 1516 г. у Альда Мануция (на основании плохой рукописи). В 1587 г. в Париже вышло критическое издание «Географии», подготовленное и комментированное знаменитым филологом Казобоном (с переводом Ксиландера) (по страницам этого издания обычно цитируют Страбона). В 1815 г. (по инициативе Наполеона I) в Париже появилось критическое издание Корэ (в 4 томах); затем Г. Крамера (Берлин, 1844–1852, в 3 томах), А. Мейнеке (1866, в «Bibliotheca Teubneriana»), К. Мюллера - Ф. Дюбнера (Париж, 1853–1858, в 2 частях).

1. Знакомство с латинским переводом Страбона, возможно, внушило Колумбу мысль о существовании обитаемой земли в Атлантическом океане на широте Родоса и о западном пути в Индию.

II 34. Много было высказано мнений об эрембах; скорее всего правы те, кто считает, что Гомер имеет здесь в виду арабов. Наш Зенон¹ даже пишет, соответственно исправляя текст:

К черным проник эфиопам, гостил у сидонян, арабов.
(Од. IV, 84)

Изменять текст нет необходимости, так как чтение очень древнее. Лучше признать причиной затруднения перемену имени народа (ведь такая перемена часто встречается у всех народов), чем изменять чтение (как действительно и поступают некоторые, исправляя стих за счет изменения нескольких букв). Но самым лучшим нам представляется взгляд Посидония², так как он выводит и здесь этимологию слов из родства народов и общих черт их характера. Ведь армяне, сирийцы и арабы обнаруживают тесное родство не только в отношении языка, но и в образе жизни, сходства телосложения особенно потому, что они живут в ближайшем соседстве. Месопотамия, населенная этими тремя народами, подтверждает это; так как у этих народов сходство особенно заметно. И если в зависимости от долгот здесь существует несколько большее различие между северным и южным народами, чем между этими двумя народами и сирийцами, занимающими центральное положение, тем не менее у них преобладают общие черты. Ассирийцы, ариане и арамеи обнаруживают некоторое сходство как с упомянутыми народами, так и между собой. Действительно, Посидоний предполагает, что имена этих народов родственны; ведь те народы, говорит он, которых мы называем сирийцами, сами по-сирийски называются аримеями и арамеями; и существует сходство в имени последнего народа с именем армян, арабов и эрембов, так как этим именем древние греки, возможно, называли арабов, тем более что этимология слова подтверждает это. Большинство ученых действительно производит имя эрембов от ?ran embainein³; это имя впоследствии люди изменили для большей ясности в «троглодитов»⁴. Это — арабское племя, живущее на другой стороне Аравийского залива, что возле Египта и Эфиопии. Естественно было, продолжает Посидоний, чтобы поэт упомянул этих эрембов, что возле Египта и Эфиопии. Естественно было, продолжает Посидоний, чтобы поэт упомянул этих эрембов, сказав, что Менелай «прибыл» к ним в том же смысле, как он говорит, что Менелай «прибыл» к эфиопам (ведь они живут вблизи Фиванской области). Впрочем, они были упомянуты не за их род занятий или выгоду, которую Менелай получил от них (ведь выгода не могла быть велика), но из-за продолжительности пребывания [у них] и связанной с этим славы. Ведь столь далекое путешествие приносило славу. Об этом говорит следующий стих: Многих людей города посетил и обычаи видел;

II 34

1. Т. е. представитель «нашей» стоической школы.
2. Высказывание Посидония взято из его сочинения «Об Океане и о родственном комплексе проблем». Посидоний подчеркивал здесь недостаточность для целей этнографии разграничения ойкумены по «климатам» (в зависимости от географических долгот): «климаты» более интенсивно влияют на флору, фауну и климат (в нашем смысле слова) и менее интенсивно на языковые и этнические отношения. Последние определяются главным образом соседством и сходством этнографических признаков (ср. RE. Strabon, стлб. 122).
3. Т. е. «идти в землю».
4. Т. е. «пещерных жителей».
5. Имеется в виду произведение Гесиода «Каталог женщин», бывших в связи с богами (сохранились только фрагменты).

(Од. I, 3)

и

...претерпевши немало, немало скитавшись, добра я

Много привез...

(Од. IV, 81)

А Гесиод в своем «Каталоге»⁵ говорит:

И дочь Араба, сына кроткого Гермаона и Фронии,

Дщери владыки Бела.

[Фрг. 23 (45)]

И Стесихор говорит то же самое. Поэтому можно предположить, что во времена Гесиода и Стесихора страна уже называлась Аравией от этого Араба, хотя в героическую эпоху она, может быть, еще не носила этого имени.

II 39. Ведь, как все согласны, первоначальное плавание в Фасис по приказанию Пелия, возвращение и занятие островов (как бы продолжительно оно ни было) во время плавания вдоль берегов содержат какой-то элемент правдоподобия. Я утверждаю, что и еще более далекое странствование Иасона (как и странствование Одиссея и Менелая) также в какой-то степени правдоподобно, как это доказывается существующими до сих пор и заслуживающими доверия памятниками, а к тому же и словами Гомера. Так, например, около Фасиса показывают город Эю и признается достоверным, что Эет царствовал в Колхиде, а имя Эета¹ часто встречается среди местных жителей той страны. Далее, волшебница Медея является исторической личностью, и богатства тамошней страны, состоящие из золотых, серебряных, железных и медных рудников внушают мысль об истинном мотиве похода, что заставило и Фрикса еще раньше предпринять такое путешествие. Кроме того, существуют памятники обоих походов: святилище Фрикса², расположенное на границах Колхиды и Иберии, и святилища Иасона, которые показывают во многих местах в Армении и Мидии и в соседних с ними странах. И, кроме того, как говорят, есть много доказательств похода Иасона и Фрикса в области Синопы и примыкающего к ней побережья, а также в районе Пропонтиды и Геллеспонта, вплоть до Лемносской области. Существуют следы похода Иасона и преследовавших его колхов в обширной области вплоть до Крита, Италии и Адриатического моря; на некоторые из них указывает Каллимах:

Видел Эглета³, Анафу, соседнюю с Ферой Лаконской,

в элегии, которая начинается словами:

Я воспою, как герои из царства Китейца Эета

Плыли, назад возвращаясь в древнюю Гемонию.

В другом месте Каллимах говорит о колхах:

Весла они опустили у Иллирийского моря,

Где златокудрой Гармонии камень могильный лежит.

Там городок основали, что назвал бы «изгнанников градом»

Грек, а на их языке Пола ведь имя ему.

Некоторые утверждают, что Иасон и его спутники даже поднялись вверх по Истру на значительное расстояние; другие же говорят, что они достигли Адриатического моря. Первые высказывают такое мнение по незнанию этих местностей, а по утверждению последних, река Истр берет начало из большого Истра и впадает в Адриатическое море, впрочем, в их высказываниях нет ничего невероятного и невозможного.

III 2. Эратосфена можно упрекнуть не только за подобные рассказы; он утверждает, что в его время точных и подробных сведений о морях еще не было, и в то же время призывает нас не принимать необдуманно на веру сообщения из случайных источников и пространно излагает причины, почему мы не должны верить никому из тех, кто пишет мифические рассказы о странах, расположенных вдоль Евксинского Понта и Адриатического моря: сам он, однако, верит рассказам первого встречного. Так, например, он принял на веру сообщение, что Исский залив является самым восточным пунктом Средиземного моря, между тем как залив у Диоскуриады в самом отдаленном углу Евксинского Понта находится почти на 3000 стадий восточнее, даже если следовать исчислению стадий самого Эратосфена, о котором он говорит. При описании северной и самой отдаленной частей Адриатического моря он не оставляет в стороне ни одной басни. Он верит множеству фантастических рассказов о странах за Геракловыми Столпами, упоминая остров по имени Керну и другие страны, которые теперь нигде нельзя обнаружить; об этом я упомяну далее. И хотя Эратосфен сказал, что древнейшие греки совершали плавание ради грабежа и торговли, правда не в открытом море, а вдоль берегов, как например Иасон, который даже оставил корабли и из страны колхов предпринял поход вплоть до Армении и Мидии, но позднее он говорит, что в древнее время никто не решался плавать ни по Евксинскому Понту, ни вдоль берегов Ливии, Сирии и Киликии.

II 39

1. Имя Эета было родовым именем колхидских царей (ср.: Ксенофонт. Анабасис V, 6, 37).

2. См. об этом XI, II, 18.

3. Эглет — лучезарный», эпитет Аполлона.

III 2

1. Во II главе Страбон, основываясь на Посидонии, разбирает вопросы толкования Гомера, которые дискутировались александрийскими и пергамскими филологами: например, перенесение странствований Одиссея и Менелая в океан, направление и продолжительность этих странствований, локализация эфиопов и других мифических народов и т. д. Страбон возражает Эратосфену и полемизирует с Аристархом и Кратетом — светилами гомеровской критики (I, II, 24).

Эратосфен писал под свежим впечатлением великих достижений Александрова похода и массы доставленного им нового материала и отказывался заниматься такими «болтунами», как Гомер и его толкователи (RE. Strabon, стлб. 93). Большинство гомеровских цитат у Страбона восходит к Посидонии (ср. RE, Strabon, стлб. 145).

2. Полемон написал специальное сочинение «О пребывании Эратосфена в Афинах» (см.: Christ-Schmid. Geschichte s. 795 der griechischen Literatur 5. II. München, 1909, стр. 190).

1. По Аристотелю (Метеорология I, 14, 352b), Ливийская впадина с оазисом Аммона была занята огромными озерами в виде морей, которые пересохли, отрезанные от океана барьером отложений (недавно было высказано предположение, что этот барьер был прорван и моря вытекли в океан) (ср.: Дж. О. Томсон. История древней географии. М., 1953, стр. 137).

2. Теория Стратона носит нептунический характер. Критикуя ее, Страбон ставит вопрос так, как будто при объяснении данных явлений следует выбирать между двумя возможностями — нептунической теорией Стратона и вулканической — Посидония (см.: K. Reihardt. Poseidonios. München, 1921, стр. 100).

3. По современным данным, Гибралтар (Герակловы Столпы) был перешейком и море когда-то покрывало районы теперешней суши. Испарения уносили больше воды, чем ее приносили дожди и реки (теперь уровень Средиземного моря поддерживается менее соленым верхним течением из Атлантического океана). Что касается Черного моря (Понтийского), то Стратон ближе к истине: количество поступающей в Черное море

Если под словом «древние» он понимает тех людей, которые жили в незапамятные времена, то нам вовсе не нужно говорить о них, совершали ли они плавания или нет. Если же Эратосфен говорит о людях, упоминаемых в предании, то можно сказать не задумываясь, что древние, по-видимому, совершали более далекие путешествия по суше и по морю, чем люди позднейшего времени, если только следует принимать во внимание такое предание. Например, Дионис, Геракл и сам Иасон, кроме того, Одиссей и Менелай, о которых рассказывает Гомер. Вероятно, что Фесей и Пирифой тоже решились на долгие путешествия и оставили о себе славу, будто совершили нисхождение в Аид, а Диоскуры потому же получили имя «хранителей на море» и «спасителей моряков». Кроме того, сказание о господстве Миноса на море¹ и слухи о путешествиях финикийцев² (которые немного спустя после Троянской войны объехали страны за Геракловыми Столпами и основали там города, так же как и в середине Ливийского побережья) получили широкую известность. А Энея, Антенора, энетов и вообще всех обреченных на скитание из-за Троянской войны по всему обитаемому миру разве не следует считать людьми древнего времени? Ведь тогдашним грекам, как и варварам, из-за долгой войны приходилось терять и свое домашнее имущество, и приобретенное войной. Поэтому после гибели Трои не только победители стали заниматься морским разбоем из-за бедности, но еще больше того побежденные, уцелевшие после войны. Последние, по преданию, основали множество городов по всему побережью за пределами Эллады и в некоторых местах внутри страны.

III 4. Далее, по словам Эратосфена, особенно требует изучения вопрос, отчего во многих местах внутри материка на расстоянии 2 или 3 тысяч стадий от моря находят большое количество двустворчатых раковин, раковин устриц, гребенчатых раковин, а также встречаются лиманы, например, говорит он, в окрестностях храма Аммона и вдоль дороги, ведущей к нему на протяжении 3000 стадий¹. В этой местности существуют, по его словам, большие отложения устричных раковин; и теперь еще можно обнаружить там пласты соли и струи морской воды, поднимающиеся на известную высоту; кроме того, там показывают обломки морских кораблей, которые выброшены, по словам туземцев, через какую-то расселину, и дельфинов, изображенных на маленьких столбиках с почитательной надписью: священных послов Кирены. Рассказав об этом, Эратосфен с одобрением цитирует мнение физика Стратона² и Ксанфа из Лидии. По словам Ксанфа, в царствование Артаксеркса была столь сильная засуха, что высохли реки, озера и колодцы, а самому ему приходилось во многих местах вдали от моря — в Армении, в Матиене и в Нижней Фригии — видеть камни в форме двустворчатой раковины, раковины гребенчатого типа, отпечатки гребенчатых раковин и лиман, поэтому он высказал убеждение, что эти равнины когда-то были морем. Далее, Эратосфен одобряет мнение Стратона, который еще ближе подходит к исследованию причин. Стратон высказывает мнение, что Евксинский Понт прежде не имел выхода у Византия, но реки, впадающие в Понт, прорвали и открыли проход и вода устремилась в Пропонтиду и Геллеспонт. То же самое явление, по

Стратону, произошло и в Средиземном море. Ведь в этом случае пролив у Столпов был размыт после того, как море наполнилось водой рек, и во время отлива воды обнаружались мели. По мнению Стратона, причина этого, во-первых, в том, что уровень дна Атлантического океана и Средиземного моря различен, во-вторых, что у Столпов еще и теперь тянется поперек подводная гряда от Европы к Ливии, указывающая на то, что Средиземное море и Атлантический океан прежде не могли быть одним морем. Моря бассейна Понта, продолжает Стратон, очень мелки, тогда как Критское, Сицилийское и Сардинское моря весьма глубоки, но так как рек, текущих с севера и с востока, очень много и они весьма большие, то моря бассейна Понта наполняются илом, другие остаются глубокими. В этом причина того явления, почему Понтийское море самое пресноводное и его течение направлено в сторону наклона дна³. Далее, по мнению Стратона, весь Понт целиком впоследствии будет занесен илом, если такие наносы будут продолжаться. Ведь даже теперь уже обмелели области на левой стороне Понта, например Сальмидесс и область в устье Истра, называемая моряками «Груды» и Скифская пустыня. Может быть, и храм Аммона, прежде находившийся на берегу моря, теперь лежит в центре страны вследствие того, что произошел отлив морских вод. Стратон предполагает, что оракул Аммона, по всей вероятности, получил такую широкую известность и славу оттого, что был расположен на море; теперешнее местоположение оракула, столь удаленное от моря, не дает разумного объяснения его известности и славы; и Египет в древности был покрыт морем вплоть до болот в Пелусийской области, горы Касия и Сирбонийского озера. Действительно, даже еще теперь в Египте при добыче соли находят углубления, наполненные песком и ископаемыми раковинами, как если бы страна прежде была затоплена морем и вся область около горы Касия и так называемая Герра представляли собой болото, соединявшееся с заливом Красного моря; после того как море отступило, в этих местностях обнажилась суша, но Сирбонийское озеро осталось; затем и оно прорвалось к морю и превратилось в болото. Таким образом, берега так называемого озера Мериды имеют больше сходства с морскими берегами, чем с берегами реки. Можно допустить поэтому, что значительная часть материка некогда была покрыта водой в течение определенного периода, а затем снова обнажилась; равным образом можно допустить, что вся поверхность земли, находящаяся теперь под водой, представляет неровности на дне моря, подобно тому, разумеется, как часть земли над поверхностью моря, на которой мы живем, подвержена многочисленным изменениям, как утверждает сам Эратосфен. Таким образом, что касается аргументации Ксанфа, то в ней нельзя обнаружить ничего нелепого.

III 21. Историки присоединяют к этим рассказам об изменениях сообщения о переменах, происшедших в результате переселений, чтобы отучить нас излишне «изумляться». Это свойство [не изумляться] восхваляют Демокрит¹ и все другие философы; он ставит эту доблесть наряду с неустрашимостью, невозмутимостью и душевной твердостью. Так, например, переселение западных иберийцев в области за Понтом и Колхидой (области, которые,

пресной воды превышает количество испаряющейся; в Боспоре есть верхнее, менее соленое, и нижнее, более соленое, течения (ср.: Дж. О. Томсон. История древней географии. М., 1953, стр. 227).

III 21

1. Ср.: H. Diels. Die Fragmente der Vorsokratiker. 3 Berlin, 1912, стр. 58.

2. Бычья кровь у греков считалась сильнодействующим ядом. По распространному преданию, ею отравился знаменитый афинский государственный деятель Фемистокл (ср.: Аристофан. Всадники 84).

по Аполлодору, отделены от Армении Араксом, но скорее рекой Киром и Мосхийскими горами), переселение египтян в Эфиопию и Колхиду и этетов из Пафлагонии в Адриатику. То же самое произошло и с греческими племенами — ионийцами, дорийцами, ахейцами и эолийцами; и энианцы, теперешние соседи этолийцев, некогда жили около Дотия и горы Оссы, среди перребов; но и сами перребы также являются пришельцами откуда-то. Настоящий труд полон примерами подобного рода, некоторые из них общеизвестны. Однако переселения карийцев, треров, тевкров и галатов, точно так же как большая часть походов вождей в отдаленные страны (например, Мадия Скифского, Теаркона Эфиопского, Коба Трерского, Сесостриса и Псаммитиха египетских, а также персов от Кира до Ксеркса), не всем одинаково известны. И киммерийцы, которых называют трерами (или какое-то племя киммерийцев), часто вторгались в страны, расположенные на правой стороне Понта, и в прилегающие к ним области, нападая иногда на Пафлагонию, иногда даже на Фригию, когда Мидас, по рассказам, напившись бычьей крови², пошел навстречу своему року. Лигдамид тем не менее дошел во главе своих воинов до Лидии и Ионии и взял Сарды, но погиб в Киликкии. Такие вторжения часто совершали киммерийцы и треры. Как говорят, треры и Коб были в конце концов изгнаны Мадием, царем скифов. Пусть эти примеры будут даны здесь, так как они содержат подходящие факты для всякой науки, описывающей мир в целом.

I 14. Перейдем к области, которая возвышается против Страны корицы и лежит к востоку на той же параллели. Это — область около Тапробаны. Тапробана, как мы хорошо знаем, является большим островом в открытом море к югу от Индии. Он простирается в длину по направлению к Эфиопии (как говорят) более чем на 5000 стадий; с этого острова привозят много слоновой кости, черепахи и других товаров на рынки Индии. Если мы определим ширину этого острова соответственно его длине и прибавим, кроме того, морское пространство между ним и Индией, то получим расстояние не менее 3000 стадий, т. е. не более расстояния, установленного нами от пределов обитаемого мира до Мерое (если только конечности Индии возвышаются прямо против Мерое); однако правдоподобнее считать это расстояние большим 3000 стадий. Если прибавить эти 3000 стадий к 30 000 стадий, которые, по расчетам Деимаха, составляют расстояние до горного прохода в Бактрию и Согдиану, тогда все эти народы окажутся за пределами обитаемого мира и умеренного пояса. Кто же решится утверждать это, зная от древних и от людей нового времени¹ о мягком климате и плодородии северной Индии, о Гиркании и Арии, затем о Маргиане и Бактриане? Ведь все эти страны расположены по соседству с северной стороной цепи Тавра, а Бактриана даже находится поблизости от горного прохода в Индию; тем не менее они достигли такого процветания, что их должно отделять какое-то очень большое расстояние от необитаемой части земли. Во всяком случае в Гиркании, как говорят, виноградная лоза приносит метрет² вина, а смоковница дает 60 медимнов³ плодов; пшеница же вырастает снова из зерен, выпавших колосьев на жнивье, пчелы строят ульи на деревьях, и мед течет с листьев: так случается в Матпене, провинции Мидии, в Сакасене и Араксене, областях Армении. В последних двух областях это не так удивительно, если верно, что они лежат южнее Гиркании и отличаются от остальных земель мягкостью климата. Но в отношении Гиркании это гораздо удивительнее; и в Маргиане, говорят, часто встречаются стволы виноградных лоз толщиной в два обхвата, а виноградные грозди 2 локтей⁴ длины. Подобные же истории рассказывают и об Арии, но эта страна даже превосходит другие качеством вина, так как там сохраняют вино в несмоленных сосудах по крайней мере в течение трех поколений. Также и Бактриана, лежащая на границе с Арией, производит все, кроме оливкового масла.

I 17. Но если Деимах и его последователи прибавляют к 30 000 стадий расстояние до Тапробаны и границы жаркого пояса (а это расстояние приходится считать не менее 4000 стадий), то они помещают Бактры и Арию за пределами обитаемого мира, в областях, удаленных от жаркого пояса на 34 000 стадий — на число стадий, которое, по Гиппарху, составляет расстояние от экватора до Борисфена. Таким образом, Бактры и Ария будут помещены

I 14

1. Под «древними» Страбон подразумевает Эратосфена, а под «людьми нового времени» — Посидония. Таким образом, климатологические возражения Гиппарху по поводу установленных им широт Индии восходят к Посидонию (ср. RE, Strabon, стлб. 131).
2. Метрет = 39,39 л.
3. Медимн = 52,53 л.
4. Локоть = 0,492 м.

I 17

1. По представлению Страбона, Каспийское море имеет проход в северный океан.
2. Т. е. за устье Каспийского моря в пределы необитаемого мира. Страбон применяет для опровержения Деимаха способ «приведения к нелепости» (reductio ad absurdum).
3. Скифы, таким образом, по Страбону, обитают не дальше устья Каспийского моря.
4. Это цифра Деимаха. Страбон продолжает свой метод опровержения — «приведение к нелепости» (reductio ad absurdum).
5. Т. е. упомянутые выше 3800 стадий.
6. Имеются в виду горы Арианы, также называвшиеся Кавказом.

в области на 8800 стадий севернее Борисфена и Кельтики — на столько стадий, на сколько экватор южнее круга, отделяющего жаркий пояс от умеренного, и этот круг проходит, как мы утверждаем, главным образом через Страну корицы. Я показал, однако, что области, лежащие за Кельтикой вплоть до Иерны (на расстоянии не более 5000 стадий), едва ли обитаемы. Но по этому расчету Деимаха выходит, что существует какая-то обитаемая параллель широты севернее Иерны еще на 3800 стадий. Таким образом, Бактры будут даже гораздо севернее устья Каспийского (или Гирканского) моря и это устье¹ отстоит от наиболее удаленной части Каспийского моря и Армянских и Мидийских гор приблизительно на 6000 стадий. Этот пункт, по-видимому, еще севернее самой береговой линии, идущей оттуда до Индии, и, по словам Патрокла, который прежде был правителем этих областей, туда можно совершить плавание из Индии. Таким образом, Бактриана простирается еще дальше к северу² на 1000 стадий. Скифские же племена населяют гораздо более обширную страну, чем Бактриана, лежащую за ней и граничащую с Северным морем³; будучи кочевниками, скифы все же находят там средства к жизни. Но если даже сама Бактрия уже выходит за пределы обитаемого мира, то как же возможно, чтобы расстояние от Кавказа до Северного моря по меридиану через Бактры было несколько больше 4000 стадий?⁴ Итак, если это число стадий⁵ прибавить к числу стадий от Иерны к северным областям, то полное расстояние через необитаемую область при исчислении через Иерну составит 7800 стадий. Если же исключить 4000 стадий, то по крайней мере части Бактрианы, примыкающие к Кавказу⁶, окажутся севернее Иерны на 3800 стадий и севернее Кельтики и Борисфена на 8800 стадий.

I 21. В дальнейшем изложении Гиппарх, возвращаясь к тем же самым вопросам, опять высказывает уже опровергнутые нами утверждения, при этом он опирается еще и на ложные послышки или делает ложные выводы. Во-первых, из того, что, по утверждению Эратосфена, расстояние от Вавилона до Фапсака составляет 4800 стадий, а оттуда на север до Армянских гор 2100, вовсе не следует, что расстояние от Вавилона по проходящему через него меридиану до северных гор больше 6000 стадий. Во-вторых, Эратосфен не говорит, что расстояние от Фапсака до гор равно 2100 стадиям, но что остается еще какая-то неизмеренная часть этого расстояния, поэтому последующий вывод из недоказанной послышки не имеет силы. В-третьих, Эратосфен нигде не высказывался о том, что Фапсак лежит севернее Вавилона более чем на 4500 стадий.

I 23. Таким образом, если вторую сфрагиду он изображает до некоторой степени в общих чертах, то третью дает еще более грубо-приблизительно — и в силу многих причин. Первая причина уже упомянута: сторона, начинающаяся от Каспийских Ворот и простирающаяся до Кармании, определена неясно; во-вторых, потому что Персидский залив врезается в южную сторону, как говорит сам Эратосфен; поэтому он был вынужден принять линию,

начинающуюся в Вавилоне и проходящую через Сусы и Персеполь до границ Кармании и Персиды, за прямую, где можно было найти точно вымеренную проезжую дорогу протяжением немногим больше 9000 стадий. Эту сторону Эратосфен называет «южной», но не параллельной северной стороне. Далее, ясно, что и Евфрат, который у него является границей западной стороны, нигде не образует прямой линии; он течет сначала с гор на юг, а затем поворачивает на восток, а потом опять на юг вплоть до места впадения в море. Сам Эратосфен указывает на не прямое течение реки, когда говорит о фигуре Месопотамии, образуемой от слияния Тигра и Евфрата и, по его словам, похожей на галеру. Кроме того, что касается расстояния от Фапсака до Армении, то Эратосфен даже не знает, что оно — западная сторона, ограниченная Евфратом, — целиком измерено, но утверждает, что не может определить, как велика часть, сопредельная с Арменией и северными горами, оттого, что она не измерена. Итак, на основании всего этого Эратосфен и изобразил эту третью часть грубо, в общих чертах. Ведь, по его словам, даже данные о расстояниях собраны им из многих авторов путевых дневников (некоторые из них были, как он говорит, даже без заглавий). Таким образом, Гиппарх, пожалуй, оказывается несправедливым, возражая с геометрической точки зрения против такого рода общего очерка, за который мы должны быть благодарны всем тем, кто так или иначе ознакомил нас с природой этих стран. Но когда Гиппарх выставляет свои геометрические гипотезы, не основываясь даже на словах Эратосфена, а выдумывая их на свой страх и риск, то этим он еще более явно выдает свое тщеславие.

I 25. Описав таким образом северную сторону, Эратосфен говорит, что нельзя представить южную сторону идущей вдоль моря, потому что Персидский залив врезается в нее; но он утверждает, что расстояние от Вавилона через Сусы и Персеполь до границ Персиды и Кармании составляет 9200 стадий. Эту сторону он называет «южной», но не параллельной северной стороне. Что же касается разницы в установленной длине северной и южной сторон, то она, по его словам, возникает оттого, что Евфрат до определенного пункта течет на юг, а затем делает крутой поворот на восток.

I 26. Из двух поперечных сторон Эратосфен сначала говорит о западной; но какова эта сторона, состоит ли она из одной или двух линий, остается неясным. Ибо от перехода у Фапсака вдоль по течению Евфрата до Вавилона он считает 4800 стадий, а оттуда до устья Евфрата и города Тередона 3000. Что же касается расстояния от Фапсака на север, то оно измерено вплоть до Армянских Ворот и составляет около 1100 стадий; расстояние же через Гордиею и Армению еще не измерено, поэтому Эратосфен оставляет его без рассмотрения. Но одна часть восточной стороны, которая идет через Персиду от Красного моря¹ к Мидии и на север, представляется Эратосфену протяжением не меньше 8000 стадий. Однако если считать от некоторых мысов, то даже свыше 9000 стадий;

I 26

1. Т. е. от Индийского океана.
2. О положении Паретакены см. XV, III, 12.
3. Т. е. на юго-восток.

остальная же часть [идущая] через Паретакену² и Мидию до Каспийских Ворот составляет около 3000 стадий. Реки Тигр и Евфрат, по его словам, текущие из Армении на юг, минуя горы Гордиеи и описав большую дугу с охватом значительной территории — Месопотамии, поворачивают к зимнему восходу солнца³ и на юг, особенно Евфрат. И Евфрат, все время сближаясь с Тигром по соседству со стеной Семирамиды и селением под названием Опис (в 200 стадиях от Евфрата), протекает через Вавилон и впадает в Персидский залив. «Таким образом, — говорит он, — фигура Месопотамии и Вавилона становится похожей на галеру». Таковы слова Эратосфена.

I 29. Но Гиппарх, сразу же приняв эти положения как доказанные и (как он полагает) показав, что Вавилон, согласно Эратосфену, лежит восточнее Фапсака немногим более чем на 1000 стадий, снова придумывает положение для дальнейшей аргументации; он говорит, что если представить себе прямую линию, проведенную от Фапсака на юг, и перпендикулярную к ней линию от Вавилона, то мы получим прямоугольный треугольник, составленный из стороны, простирающейся от Фапсака до Вавилона, из перпендикуляра, проведенного от Вавилона до меридиана, проходящего через Фапсак, и из самого меридиана, идущего через Фапсак. Сторону этого треугольника от Фапсака до Вавилона он делает гипотенузой, считая ее равной 4800 стадий; и перпендикуляр от Вавилона до меридианной линии через Фапсак он полагает несколько меньше 1000 стадий, т. е. на то расстояние, насколько линия к Фапсаку¹ превышает по протяжению линию к Вавилону². Отсюда он рассчитывает, что и другая из двух сторон, образующая прямой угол, во много раз длиннее упомянутого перпендикуляра. К этой линии он добавляет линию, продолженную от Фапсака на север до Армянских гор, одна часть которой, по словам Эратосфена, измерена и составляет 1100 стадий, другую же часть он рассматривает как ненамеренную. Гиппарх принимает протяжение последней стороны равным по крайней мере 1000 стадий, так что обе стороны составляют вместе 2100 стадий; прибавив эту цифру к протяжению стороны³ у прямого угла треугольника, которая тянется вплоть до перпендикуляра, опущенного из Вавилона, Гиппарх считает расстояние в несколько тысяч стадий от Армянских гор и параллели, проходящей через Афины, до перпендикуляра из Вавилона (этот перпендикуляр он полагает на параллели, проходящей через Вавилон). Он указывает по крайней мере, что расстояние от параллели через Афины до параллели, проходящей через Вавилон, не больше 2400 стадий, если принять, что весь меридиан имеет в длину столько стадий, сколько считает Эратосфен. Если это так, тогда Армянские горы и горы Тавра не могут лежать на параллели, проходящей через Афины (как это утверждает Эратосфен), но на много тысяч стадий севернее, согласно утверждению самого Эратосфена. В этом пункте, помимо того, что он пользуется уже опровергнутыми положениями для построения своего прямоугольного треугольника, он принимает также и следующее ничем не подтвержденное положение; гипотенуза его — прямая линия от Фапсака до Вавилона — составляет 4800 стадий. Эратосфен не только утверждает, что тот путь проходит вдоль течения Евфрата, но когда

I 29.

1. От Каспийских Ворот.
2. От границ Кармании.
3. В § 26 Страбон указывает, что Эратосфен не говорил, что западная сторона была прямой линией. Однако Гиппарх допустил это.

он сообщает, что Месопотамия вместе с Вавилонией охвачены большим кругом, образуемым Евфратом и Тигром, то он говорит, что большая часть окружности образована Евфратом. Поэтому прямая линия от Фапсака до Вавилона не может проходить вдоль течения Евфрата и иметь в длину даже приблизительно такого большого числа стадий. Таким образом, расчеты Гиппарха опрокинуты. Однако, как я уже сказал раньше, если допустить, что проведены две линии от Каспийских Ворот, одна на Фапсак, другая к той части Армянских гор, которая соответствует по положению Фапсаку (она, согласно самому Гиппарху, отстоит от Фапсака по крайней мере на 2100 стадий), то невозможно, чтобы эти линии были параллельны линии, проходящей через Вавилон, которую Эратосфен назвал «южной стороной». Но так как Эратосфен не мог считать путь вдоль горной цепи измеренным, то он утверждал только, что путь от Фапсака до Каспийских Ворот измерен и добавлял слова — «говоря в общих чертах». Кроме того, поскольку Эратосфен хотел определить только длину страны между Арианой и Евфратом, то не будет большой разницы, измерял ли он один путь или другой. Но когда Гиппарх принимает, что Эратосфен считает эти линии параллельными, то он, по-видимому, обвиняет человека в совершенно детском неведении. Поэтому следует пренебречь этими его доказательствами как наивными.

I 36. Более удачно Гиппарх рассуждает относительно четвертой сфрагиды Эратосфена, хотя и здесь выказывает свою склонность порицать других и упорно отстаивать одни и те же или схожие допущения. Он справедливо критикует Эратосфена именно за то, что тот считает длиной этой сфрагиды линию от Фапсака до Египта, как будто желая назвать диагональ параллелограмма его длиной. Ведь Фапсак и побережье Египта лежат не на одной параллели широт, а на параллелях, далеко отстоящих друг от друга; и между этими двумя параллелями линия от Фапсака до Египта проведена вроде диагонали и вкось. Когда Гиппарх удивляется, как Эратосфен отважился определить расстояние от Пелусия до Фапсака в 6000 стадий, тогда как оно более 8000 стадий, то он неправ. Ведь приняв как доказанное, что параллель, проходящая через Пелусий, идет более чем 2500 стадий южнее параллели, проходящей через Вавилон¹, и утверждая (на основании Эратосфена, как он думает), что параллель через Фапсак на 4800 стадий севернее параллели через Вавилон, он говорит, что расстояние между Пелусием и Фапсаком не более 8000 стадий². Как же объяснить, согласно Эратосфену, что расстояние параллели, идущей через Вавилон, от параллели через Фапсак столь велико? Ведь Эратосфен утверждал, что расстояние от Фапсака до Вавилона 4800 стадий, но не говорил, что это расстояние измерено от параллели через один пункт до параллели через другой; ведь он не говорил также, что Фапсак и Вавилон находятся на одном меридиане. Напротив, сам Гиппарх указал, что, согласно Эратосфену, Вавилон находится более чем на 2000 стадий к востоку от Фапсака³. Я уже привел утверждение Эратосфена, что Тигр и Евфрат опоясывают кольцом Месопотамию и Вавилонию и что большую часть этого кольца образует Евфрат, ибо в своем течении с севера на юг Евфрат поворачивает

I 36

1. По Эратосфену и Страбону, Пелусий лежит на более высокой широте, чем Вавилон.
2. По Гиппарху, Эратосфенов Фапсак лежит на 7300 стадий севернее Пелусия. Поэтому, считая расстояние между этими пунктами гипотенузой прямоугольного треугольника, получим для него цифру приблизительно 8500 стадий. Ошибка Гиппарха, опять применяющего «приведение к нелепости», по мнению Страбона, в том, что он относит расчеты Эратосфена к параллелям широты и меридианам.
3. Выше (§§ 27—29) Гиппарх помещает эратосфеновский Вавилон на 1000 стадий севернее.

1. Страбон понимает принципиальный характер критики Гиппарха, направленной не только против Эратосфена, но и против всех, кто не пользуется точными методами исследования. Он упрекает Гиппарха за то, что тот, ограничиваясь разрушительной критикой, не предлагает ничего конструктивного, и самодовольно прибавляет: «как это делаю я» (II, I, 38).

2. Гиппархово «приведение к нелепости» снова не достигает цели, по мнению Страбона. Во-первых, Гиппарх приписывает Эратосфену результат (1000 стадий), не основанный на его утверждениях; во-вторых, Гиппарх сделал ложный вывод из расчета Эратосфена (2400 стадий), как это видно из

затем на восток, а при впадении [в море] течет на юг. Итак, его течение с севера на юг является как бы частью некоторого меридиана, а поворот на восток и к Вавилону — не только отклонение от меридиана, он и не лежит на прямой линии вследствие упомянутого кругового охвата. Путь от Фапсака до Вавилона Эратосфен определил в 4800 стадий, хотя добавляет слова «вдоль по течению Евфрата» как бы нарочно для того, чтобы никто не считал этот путь прямой линией или мерой расстояния между двумя параллелями. Если отвергнуть это предположение Гиппарха, то и следующее его положение, которое только кажется доказанным, будет недействительным, а именно: если построить прямоугольный треугольник с вершинами в Пелусии, Фапсаке и в точке пересечения параллели Фапсака с меридианом Пелусия, тогда одна из сторон прямого угла — та, что лежит на меридиане, будет больше гипотенузы, т. е. линии от Фапсака до Пелусия. Недействительным будет и связанное с этим положением следствие, потому что оно построено на непризнанных предпосылках. Ведь Эратосфен не допустил, конечно, предположения, что расстояние от Вавилона до меридиана, проходящего через Каспийские Ворота, составляет 4800 стадий. Я доказал, что Гиппарх построил это предположение на предпосылках, которых Эратосфен не допускал; но чтобы подорвать силу допущений Эратосфена, Гиппарх принял, что расстояние от Вавилона до линии, проведенной от Каспийских Ворот до границ Кармании (так, как предлагал провести Эратосфен), более 9000 стадий, и затем продолжал доказывать то же самое.

I 38. Гиппарха также можно упрекнуть в том, что, подобно тому как он критиковал высказывания Эратосфена, он должен был бы сам предложить (но не предложил) какое-нибудь исправление ошибок Эратосфена, как это делаю я¹. Гиппарх предлагает нам (если он, конечно, когда-либо об этом думал) обратиться к древним картам, хотя они требуют гораздо больших исправлений, чем карта Эратосфена. И его последующее заключение страдает тем же недостатком. Он принимает как допущенное, как я уже доказал, предположение, основанное на предпосылках, которых Эратосфен не принимал: Вавилон находится восточнее Фапсака не более чем на 1000 стадий; следовательно, если даже Гиппарх вывел правильное заключение, что Вавилон лежит не более чем на 2400 стадий восточнее Фапсака, из сообщения Эратосфена о существовании короткого пути в 2400 стадий от Фапсака до реки Тигра, в том месте, где Александр совершил переправу, и если Эратосфен утверждает также, что Тигр и Евфрат, обогнув кругом Месопотамию, некоторое время текут на восток, затем поворачивают к югу и в конце концов приближаются друг к другу и к Вавилону, то он показал, что в утверждении Эратосфена нет ничего нелепого².

V II. Таким образом, в последующем изложении я приму, как будто чертеж сделан на плоской карте. Далее я скажу, какую часть земли и моря мне случилось самому посетить и относительно какой части я положился на рассказы или писания других людей. Я сам совершил путешествия к западу от Армении вплоть до областей Тиррении, лежащих

против Сардинии, и на юг — от Евксинского Понта до границ Эфиопии. Среди других географов, пожалуй, не найдется никого, кто бы объехал намного больше земель из упомянутых пространств, чем я; но те, кто проник дальше меня в западные области, не достигли в восточных областях столь многих земель, как я; а те, кто объездил больше земель в восточных странах, уступают мне в западных; так же дело обстоит с южными и северными областями. Тем не менее большую часть сведений, как они, так и я, получаем по слухам и затем составляем наши представления о форме, величине и других характерных особенностях — качественных и количественных, — так как ум образует свои представления из чувственных впечатлений. Ибо наши чувственные восприятия сообщают впечатления о форме, цвете и величине яблока, а также о его запахе, наконец, впечатления от осязания и вкуса; из всего этого ум составляет представление о яблоке. Когда мы имеем дело с большими фигурами, наши чувства воспринимают только части их, ум же составляет представление о целом на основании восприятия чувств. И люди любознательные поступают таким же образом: они полагаются как на органы чувств, так и на тех лиц, кто видел или объездил какую-нибудь страну, куда бы их ни привел случай (одни в одной, другие — в другой части земли), и они объединяют в одну картину свой мысленный образ целого обитаемого мира. Полководцы, хотя и делают все сами, но не везде присутствуют, а большинство своих дел проводят через других, полагаясь на сообщения вестников и рассылая надлежащим образом приказания в соответствии с услышанными донесениями. И тот, кто считает знающими о каком-либо явлении только тех, кто действительно видел его, уничтожает критерий чувства слуха, хотя для научных целей это чувство гораздо важнее, чем зрение.

V 31. От Танаиса и Меотиды простираются уже азиатские области по ту сторону Тавра, смежные с Танаисом и Меотидой, а за ними следуют области за Тавром. Горная цепь Тавра делит Азию на две части (а Тавр тянется от оконечности Пафлагонии к восточному морю у Индии и у живущих там скифов); греки назвали ту часть материка, которая обращена к северу, лежащей «внутри» Тавра, а часть, обращенную к югу, лежащей «вне» Тавра; соответственно земли, прилегающие к Меотиде и к Танаису, относятся к областям внутри Тавра. Первые из этих частей расположены между Каспийским морем и Евксинским Понтом и оканчиваются в одном направлении у Танаиса и Океана, т. е. как у Внешнего океана, так и у части его, образующей Гирканское море; в другом направлении они оканчиваются у перешейка, там, где расстояние от впадины Понта до Каспийского моря наименьшее. Затем идут области внутри Тавра к северу от Гиркании, до моря у Индии, до живущих там скифов и горы Имей. В этих областях частью обитают меотийские савроматы и савроматы, живущие между Гирканским морем и Понтом, вплоть до Кавказа и области иберийцев и албанцев, а также скифы, ахейцы, зиги и гениохи; частью же за Гирканским морем живут скифы, гирканцы, парфяне, бактрийцы, согдийцы и остальные обитатели областей, лежащих на север от Индии. К югу от части Гирканского моря и от всего перешейка между этим морем и Понтом

простираются большая часть Армении, Колхида, вся Каппадокия до Евксинского Понта и до тибаранских племен; далее идет так называемая «Страна по эту сторону Галиса», которая охватывает, во-первых, около Понта и Пропонтиды Пафлагонию, Вифинию, Мисию и так называемую Фригию на Геллеспонт (часть которой составляет Троада); во-вторых, около Эгейского моря и моря, образующего его продолжение, — Эолиду, Ионию, Карию, Ликий; в-третьих, во внутренних областях — Фригию (часть которой составляет так называемая Галатия галло-греков и Фригия Эпиктет¹), Ликаонию и Лидию.

32. К народностям внутри Тавра непосредственно примыкают жители самих гор: паропамисады и парфянские, мидийские, армянские, киликийские племена, катаонцы и писидийцы. За [областями] этих горных племен идут земли по ту сторону Тавра. Первая из них — это Индия, которую населяет самый великий и богатый из всех народов; она простирается до Восточного моря и южной части Атлантического океана. В Южном море перед Индией лежит остров Тапробана, по величине не меньше Бреттании. Если повернуть от Индии в сторону западных областей, оставляя горы справа, то откроется обширная страна, редко населенная из-за скудости почвы и притом совершенно варварскими и разноплеменными народностями. Последние называются арианами, и страна их простирается от гор вплоть до Гедросии и Кармании. Далее у моря идут персы, сусийцы, вавилоняне, простирающиеся до Персидского моря, и маленькие племена около них; народности же, живущие у подножья гор или в самих горах, это парфяне, мидийцы, армяне и соседние племена и жители Месопотамии. За Месопотамией следуют страны по эту сторону Евфрата. Это — вся Счастливая Аравия (ограниченная всем Аравийским и Персидским заливами) и все страны, занимаемые «обитателями палаток» и племенами, живущими под главенством родовых вождей, области, простирающиеся до Евфрата и Сирии. Далее идут народности, живущие на другой стороне Аравийского залива до Нила: эфиопы, арабы и за ними и египтяне; затем сирийцы, киликийцы (включая так называемых трахеотов) и, наконец, памфилийцы.

VI 2. Если вдобавок к описанию Италии надо дать еще общий очерк о римлянах, которые, владея этой страной, превратили ее в опорный пункт для владычества над всем миром, то можно сказать следующее: после основания Рима в течение многих поколений римлянами продолжали мудро управлять цари. Затем, когда последний Тарквиний оказался плохим правителем, они изгнали его и установили форму правления, состоявшую из смешения начал монархии и аристократии; участниками их государственного союза были сабины и латиняне. Но так как эти племена, а равно и прочие соседние народности не всегда были дружески расположены к римлянам, последние оказались до некоторой степени вынужденными расширить пределы своей страны за счет покорения соседних областей. Когда римляне продвигались таким путем понемногу к преуспеванию, вопреки всеобщему ожиданию,

они внезапно потеряли свой город, хотя также против ожидания отвоевали его вновь¹. Это событие произошло, по словам Полибия, на девятнадцатом году после морской битвы при Эгоспотамах во время Анталкидова мира. Отразив этих врагов, римляне прежде всего подчинили всех латинян, затем они покончили с великим и необузданным своеволием тирренцев и кельтов, живших около Пада; потом они победили самнитов, а после них тарантинцев, Пирра и [захватили] также остальную часть теперешней Италии, за исключением области около Пада. Пока эта область еще оказывала сопротивление силой оружия, римляне переправились в Сицилию и, отвоевав остров у карфагенян, снова обратились против народностей, живших около Пада. Когда эта война еще продолжалась, Ганнибал явился в Италию и началась вторая война с карфагенянами, а немного спустя — третья, во время которой Карфаген был разрушен². Так римляне одновременно захватили Ливию и ту часть Иберии, которую отняли от карфагенян. Вместе с карфагенянами восстали греки, македоняне и народности Азии, живущие по эту сторону Галиса и хребта Тавра. Таким образом, римляне были вынуждены вместе с тем завоевать и те народности, царями которых были Антиох, Филипп и Персей. Иллирийцы и фракийцы, соседние с греками и македонянами, начали войну против римлян; упорная борьба продолжалась вплоть до покорения всех племен по эту сторону Истра и Галиса. Та же участь постигла иберов, кельтов и все остальные народности, которые теперь в подчинении у римлян. Что же касается Иберии, то римляне не переставали действовать против нее силой оружия, пока не покорили всей страны, причем сначала изгнали нумантинцев³, затем Вириафа и Сертория и, наконец, кантабров, которых покорил Август Цезарь. Всю Кельтику, как по эту сторону Альп, так и заальпийскую, вместе с Лигурией они сначала присоединяли частично и постепенно, впоследствии же Божественный Цезарь, а после него Август покорили раз и навсегда в общей войне. Теперь римляне ведут войну против германцев, выступая из этих [кельтских] областей как наиболее удобных операционных баз, и уже успели возвеличить свое отечество несколькими триумфами над врагами. Что касается Ливии, то ту часть ее, которая не была подвластна карфагенянам, римляне предоставляли зависимым царям; если эти цари восставали, то их лишали власти. Теперь под господством Юбы находятся Маврусия и много частей остальной Ливии [данных ему] ради его «верности и дружбы»⁴ с римлянами. Подобная участь постигла и Азию. Сначала ею управляли зависимые цари; впоследствии же, когда их династии прекратились (как это случилось с атталидами, сирийскими, пафлагонскими, капдокийскими и египетскими царями) или если цари поднимали восстание и их потом устраняли (как это произошло с Митридатом Евпатором и египетской Клеопатрой), все области по эту сторону Фасиса и Евфрата, кроме некоторых частей Аравии, перешли под власть римлян и назначенных ими властителей. Что касается армян и народностей, которые обитают над Колхидой (албанцев и иберов), то для тех достаточно только присутствия назначенных наместников, так как они превосходно подчиняются власти римлян. Впрочем, когда римляне заняты другими делами, они поднимают восстания, как это сделали племена, обитающие за Истром около Евксинского

VI 2

1. В 387 г. до н. э. Рим подвергся нашествию галлов и был взят.
2. 146 г. до н. э.
3. В 134—133 гг. до н. э.
4. Термины римского государственного права (*fides et amicitia*); ср.: Пап. Оху. 705, 31
5. Термин римского государственного права — *amicitia*.

Понта, за исключением жителей Боспора и кочевников. Действительно, боспорские племена подвластны римлянам, а кочевники из-за отсутствия у них согласия с другими племенами совершенно ни на что не пригодны и требуют только охраны. Остальные области Азии принадлежат главным образом обитателям палаток и кочевникам, которые живут весьма далеко. Что касается парфян, то хотя они живут по соседству с римлянами и весьма могущественны, тем не менее настолько склонились перед превосходством римлян и их современных правителей, что не только отослали в Рим трофеи, некогда поставленные ими в знак победы над римлянами, но — больше того — Фраат даже вверил Августу Цезарю своих детей и детей своих детей, почтительно обеспечив выдачей заложников «дружбу» с Августом⁵. Теперь парфяне даже часто приходят в Рим просить себе царя и почти что готовы уступить все свое могущество римлянам. Что касается самой Италии (хотя ее нередко раздирала борьба партий, по крайней мере со времени установления власти римлян) и что до самого Рима, то совершенное государственное устройство и доблесть властителей помешали им дальше идти гибельным путем заблуждения. Трудное дело, впрочем, управлять такой обширной империей иначе, чем вверив ее попечению одному лицу как отцу. Во всяком случае никогда раньше римляне и их союзники не наслаждались столь продолжительным миром и таким изобилием благ, как при Цезаре Августе, с того времени как он получил неограниченную власть. И теперь его сын и наследник Тиберий дарует им [такие же блага], так как он подражает Августу в своем управлении и распоряжениях; это же делают и его дети — Германик и Друз, помогающие отцу.

I 4. Она делится на много частей с различными названиями, причем эти части в свою очередь отделены друг от друга более или менее четкими границами. Но так как в пределах горы такой огромной ширины обитает несколько народностей, отчасти мало известных, отчасти же безусловно хорошо известных (как Парфия, Мидия, Армения, некоторые каппадокийцы, киликийцы и писидийцы), то тех, которые в большой массе находятся в северных ее частях, приходится помещать здесь¹, а тех, что в южных частях, — там²; тех же, что расположены посреди гор, по сходству их климатов надо отнести приблизительно к северу, потому что в середине климат холодный, а в южных частях — теплый. Почти что все реки, берущие начало с Тавра, текут в противоположном направлении — одни в северные области, а другие — в южные (по крайней мере сначала, хотя потом некоторые поворачивают на восток и запад); они представляют известные естественные удобства, когда мы при делении Азии на две части пользуемся этими горами в качестве границ. Подобно этому и море, что по эту сторону Столпов³, находящееся по большей части приблизительно на прямой линии с этими горами, является удобным для разделения Европы и Ливии на два материка, так как оно служит важной границей для обеих частей света.

I 5. Те, кто переходит в географическом описании от Европы к Азии, при разделении на две части встречаются сначала с северными областями. Поэтому приходится начинать с них. Из самих северных стран первыми [я буду описывать] области на Танаисе, который принят мною за границу Европы и Азии. Эти области до некоторой степени похожи на полуостров, так как с запада омываются рекой Танаисом и Меотидой вплоть до Боспора и до части побережья Евксинского Понта, оканчивающейся у Колхиды; с севера их омывает океан до устья Каспийского моря; далее с востока — то же самое море вплоть до границы Албании и Армении, где впадают в море реки Кир и Аракс; Аракс протекает через Армению, а Кир — через Иберию и Албанию; наконец, с южной стороны эти области ограничены пространством от устья Кира до Колхиды на расстоянии около 3000 стадий от моря до моря через Албанию и Иберию, так что они имеют вид перешейка. Однако есть писатели, которые настолько же суживают перешеек, как это делает Клитарх, полагающий, что этот перешеек затапливается обоими морями, но о них не стоит, пожалуй, даже и упоминать. Посидоний определяет ширину перешейка в 1500 стадий, одинаково с шириной перешейка от Пелусия до Красного моря. «Я полагаю, — говорит он, — что перешеек от Меотиды до океана немногим отличается [по ширине] от него».

I 4
1. В Азии по эту сторону Тавра.
2. За Тавром.
3. Средиземное море

I 6. Я не представляю себе, как можно доверять Посидонию в отношении неизвестного (о чем он не может сказать ничего правдоподобного), если он и об известном-то говорит так неразумно; тем более, что он был другом Помпея, который совершил поход на иберийцев и албанцев до морей по обеим сторонам — Каспийского и Колхского. Во всяком случае, говорят, что во время своего пребывания на Родосе, когда Помпей начал войну с пиратами (он собирался затем тотчас двинуться на Митридата и на племена, живущие в областях до Каспийского моря), ему пришлось побывать на одной из бесед Посидония. При отъезде Помпей спросил Посидония, не хочет ли тот дать ему какое-нибудь поручение. На что Посидоний ответил:

Тщиться других превзойти, непрестанно пылать отличиться.
(Ил. VI, 208)

К этому рассказу следует еще добавить, что Посидоний написал также историю Помпея. Уже поэтому ему следовало бы в несколько большей степени заботиться об истине.

I 7. Второй частью могла бы быть область выше Гирканского моря, называемого нами Каспийским, до скифов, что живут вблизи Индии. Затем третья часть — это область, примыкающая к упомянутому перешейку, а также области, непосредственно следующие за перешейком и Каспийскими Воротами, состоящие из стран по эту сторону Тавра и ближайшие к Европе. Эти области — Мидия, Армения, Каппадокия и промежуточные страны. Наконец, четвертая часть — это земли по эту сторону Галисаб и на самом Тавре, так же как и по ту сторону его, поскольку они входят в пределы полуострова, образованного перешейком, который отделяет Понтийское и Киликийское моря. Что касается до прочих стран, именно земель за Тавром, то к ним я причисляю Индию и Ариану вплоть до народностей, простирающихся к Персидскому морю, Аравийскому заливу, к Нилу и к Египетскому и Исскому морям.

II 15. Эта гора возвышается над обоими морями — Понтийским и Каспийским, перегораживая как бы стеной разделяющий их перешеек. Гора отделяет с юга Албанию и Иберию, а с севера — сарматские равнины. Она покрыта лесами из всевозможных пород и в особенности корабельным лесом. По словам Эратосфена, местные жители называют Кавказ Каспием, может быть от имени [племени] каспиев. Некоторые отроги горы выдаются по направлению на юг; они охватывают середину Иберии, соприкасаются с Армянскими и так называемыми Мосхийскими горами, а также со Скидисом и Париадром. Все эти горы являются частями Тавра, образующего

южную сторону Армении; они как бы оторваны от Тавра на север и выступают вплоть до Кавказа и части Евксинского побережья от Колхиды до Фемискиры.

II 17. Что касается остальной Колхиды, то большая часть ее расположена на море. Через Колхиду протекает Фасис — большая река, берущая начало в Армении; она принимает притоки — воды Главка и Гиппа, текущие с соседних гор. Фасис судоходен до Сарапан — крепости, в которой может поместиться даже население целого города. Отсюда сухим путем по проезжей дороге доходят до Кира в 4 дня. На реке Фасис лежит одноименный город — торговый центр колхов, огражденный, с одной стороны, рекой, с другой — озером, а с третьей — морем. Плавание отсюда до Амиса и Синопы занимает 2 или 3 дня из-за того, что земля на морских берегах топкая и в устьях рек болотистая. Страна замечательна не только своими плодами (за исключением меда, который большей частью рек болотистая. Страна замечательна не только своими плодами (за исключением меда, который большей частью жители выделывают много льняного полотна, пеньки, добывают воск и смолу. Льняные ткани местного производства пользуются даже широкой известностью. Действительно, они вывозили льняные ткани в чужие страны, и некоторые, желая показать некое родство колхов с египтянами, находят в этом факте подтверждение своего взгляда. В стране мосхов над вышеупомянутыми реками находятся основанное Фриксом святилище Левкофеи и оракул Фрикса, где не приносят в жертву барана. Некогда богатый, в наше время оракул был ограблен Фарнаком и несколько позднее Митридатом Пергамским. Ибо, по словам Еврипида, после разорения страны.

Страдает божество, не жаждет поклонения.
(Троянки, 26)

II 18. Насколько эта страна в древности была знаменита, показывают мифы, которые говорят, хотя и в туманной форме, о походе Иасона, достигшего Мидии, и о еще более раннем походе Фрикса. Последующие царские преемники владели страной, разделенной на «скептухии»¹, но благополучие их было невелико. Когда власть Митридата Евпатора значительно усилилась, страна подчинилась его господству. Царь постоянно посылал туда «наместникового-нибудь из «друзей» [приближенных] в качестве «наместника» или «правителя»². В числе этих «наместников» был Моаферн — дядя моей матери с отцовской стороны. Из этой страны царь получал больше всего мощи для оснащения своего флота. После крушения могущества Митридата вся его держава распалась и была разделена между многими правителями. В конце концов Колхидой завладел Полемон, а после смерти последнего правила супруга его Пифодорида, которая была царицей колхов, городов Трапезунта и Фарнакии и лежащих выше варварских областей, о которых речь пойдет дальше. Страна мосхов, в которой находится святилище,

II 18
1. Территориальные деления, во главе которых стояли «скептухи».
2. Эллинистические придворные титулы.

делится на 3 части: одна часть под властью колхов, другая — иберийцев, а третьей владеют армяне. В Иберии есть также городок (городок Фрикса) — современная Идеесса, хорошо укрепленный пункт на границе Колхиды. Около Диоскуриады протекает река Харес.

III 2. Часть этой страны окружают Кавказские горы. Как я указал выше, отроги гор выдаются в южном направлении; они плодородны, охватывают всю Иберию, примыкая к Армении и Колхиде. В центре Иберии находится равнина, по которой протекают реки. Самая большая из них Кир. Он берет начало в Армении и, тотчас вступая в вышеупомянутую равнину, принимает Араг (текущий с Кавказа) и другие притоки, а затем через узкую долину течет в Албанию; между этой долиной и Арменией река мощно проносится по равнинам, весьма богатым пастбищами, принимает еще больше рек, в том числе Алазоний, Сандобан, Ретак и Хан (все судоходные), и, наконец, впадает в Каспийское море. Прежде она называлась Кором.

III 3. На Иберийской равнине обитает население, более склонное к земледелию и миру, которое одевается на армянский и мидийский лад; горную страну, напротив, занимают простолюдины и воины, живущие по обычаям скифов и сарматов, соседями и родственниками которых они являются; однако они занимаются также и земледелием. В случае каких-нибудь тревожных обстоятельств они выставляют много десятков тысяч воинов как из своей среды, так и из числа скифов и сарматов.

III 5. Из области северных кочевников идет трудный трехдневный подъем, после чего следует узкая речная долина вдоль Арага, по которой проходит дорога, равная четырехдневному переходу для одного человека. Конечный участок дороги охраняется неприступным укреплением. Проход из Албании идет сначала через скалы высеченной в камне тропой, а затем через пойму, образуемую рекой Алазонием, текущей с Кавказа. Проходы же из Армении — это ущелье Кира и Арага. Ведь выше слияния этих рек расположены на скалах укрепленные города, приблизительно в 16 стадиях друг от друга; на Кире — Гармозика, а на другой реке — Севсамора. Этими проходами воспользовался сначала Помпей, двинувшись из Армении, а затем Канидий.

IV 1. Албанцы больше привержены к скотоводству и стоят ближе к кочевникам; однако они не дики и поэтому не очень воинственны. Они живут между иберийцами и Каспийским морем; на востоке их страна прилегает к морю, а на западе граничит с иберийцами. Что касается остальных сторон, то северная окружена Кавказскими горами (потому что эти горы возвышаются над равнинами и называются, в особенности их части что у моря, Керавнийскими горами), а последнюю сторону образует Армения, граничащая с ней; Армения частично представляет равнину, частью же — гористая страна, подобно Камбисене, где армяне граничат одновременно с иберийцами и албанцами.

IV 2. Река Кир, протекающая через Албанию, и остальные реки, наполняющие ее, увеличивают плодородие земли, но зато отдалают ее от моря. Действительно, речные наносы, попадая туда в большом количестве, засоряют проход, так что прилегающие островки соединяются с материком, образуя там и сям выступающие мели, от которых трудно уберечься. Это постоянное изменение мелей еще более усиливается от прибоя волн во время отлива. В самом деле, устья реки, говорят, делятся на 12 выходов; одни из них глухие, другие же вполне доступны прибою и лишены корабельных стоянок. Хотя побережье на пространстве более 60 стадий со всех сторон и омывается морем и реками, но каждая его часть недоступна; наносы простираются даже на 500 стадий и делают берег песчаным. Поблизости впадает Аракс, бурно текущий из Армении. Однако наносы, которые Аракс несет к устью, делаю свое русло судоходным, Кир возмещает в таком же количестве.

IV 4. Люди там отличаются красотой и высоким ростом, вместе с тем они простодушны и не мелочны. У них обычно нет в употреблении чеканной монеты, и, не зная числа больше 100, они занимаются лишь меновой торговлей. И в отношении прочих жизненных вопросов они высказывают равнодушие. Точные меры и вес им неизвестны. К вопросам войны, государственного устройства и земледелия они относятся беззаботно. Однако сражаются они как в пешем строю, так и верхом в легком и тяжелом вооружении подобно армянам.

IV 5. Войско они выставляют более многочисленное, чем иберийцы. Именно они вооружают 60 000 пехотинцев и 22 000 всадников¹, со столь многочисленным войском они выступили против Помпея. Кочевники помогают албанцам, так же как и иберийцам, в войне с чужеземцами и по тем же причинам. Впрочем, они нередко нападают на них, так что мешают земледельческим занятиям. Албанцы вооружены дротиками и луками; они носят панцири и большие продолговатые щиты, а также шлемы из шкур зверей подобно иберийцам. К области албанцев принадлежит и область Каспиана, названная по исчезнувшему теперь племени, именем которого названо и море. Проход из Иберии в Албанию идет через безводную и каменистую область Камбисену к реке Алазонию. Как сами албанцы, так и их собаки чрезвычайно склонны к охоте, однако не столько благодаря уменью, сколько по страсти к этому занятию.

IV 8. Старость у албанцев в чрезвычайном почете и не только родителей, но и прочих людей. Заботы о покойниках или даже воспоминание о них считаются нечестьем. Вместе с покойниками погребают и все их имущество, и потому живут в бедности, лишены отцовского достояния. Это мои сведения об албанцах. — По преданию, Иасон во время своего путешествия к колхам вместе с фессалийцем Арменом проник вплоть до Каспийского моря и посетил Иберию, Албанию и большую часть Армении и Мидии, как это доказывают находящиеся там

IV 5
1. По Плутарху (Помпей, 35), 12 000.

VIII 4. Саки совершали набеги подобно киммерийцам и трерам: одни набеги более дальние, другие же — на близкое расстояние. Так они захватили Бактриану и завладели лучшей землей в Армении, которой они оставили название от своего имени — Сакасена; они дошли вплоть до страны каппадокийцев, в частности до тех, кто живет на Евксинском море и теперь называется понтиками. Персидские полководцы, находившиеся тогда в той стране, напали на них ночью во время всенародного праздника после дележа добычи и совершенно уничтожили это племя. Возведя на этой равнине на какой-то скале насыпь, полководцы придали скале форму холма, затем построили стену и воздвигли святилище Анаите и богам, имеющим с ней общий алтарь, — персидским божествам Оману и Анадату, установив ежегодное священное празднество Сакеи, которое жители Зел (так называется это место) справляют еще и теперь. Зелы — городок, принадлежащий большей частью храмовым служителям¹. Помпей прибавил к территории городка значительную область и, поселив жителей за стенами, назвал ее одним из тех городов, которые он основал и придал устройство после низвержения Митридата.

VIII 5. Таков рассказ одних писателей о саках. По словам других, Кир пошел походом на саков, но, побежденный в сражении, бежал. Потом, расположившись на стоянку в том месте, где он оставил багаж со множеством всевозможных припасов и особенно вина, Кир дал войску немного отдохнуть и затем, оставив палатки, полные припасов, под вечер выступил, делая вид, что бежит. Пройдя вперед, сколько ему казалось нужным, Кир остановился. Саки между тем подошли и, захватив лагерь, покинутый людьми, полный съестного, наелись до отвала. Тогда Кир возвратился и застал саков обезумевшими от пьянства; одни из них были перебиты спящими мертвецким сном, другие же пали от мечей неприятеля в то время, когда плясали без оружия в вакхическом иступлении, и почти все погибли. Кир же, считавший свою удачу ниспосланной божеством, посвятил этот день отеческой богине, назвав его Сакеями. И всюду, где есть святилище этой богини, там по обычаю справляется праздник Сакеев — нечто вроде вакхического праздника, на котором одетые в скифскую одежду мужчины пьют и непристойно заигрывают друг с другом и с пирующими вместе с ними женщинами.

VIII 6. Массагеты доказали в войне против Кира свое мужество, которое многие часто восхваляют; от них и нам следует заимствовать сведения об этом. О массагетах передают рассказы в таком роде: одни из них обитают в горах, другие — на равнинах, третьи — на болотах, которые образуют реки, четвертые — на островах в болотах. Более того, по их словам, страна наводняется рекой Араксом, которая, разветвляясь на множество рукавов, впадает на севере всеми остальными своими устьями в другое море¹ и только одним устьем — в Гирканский залив. Богом они почитают одно только солнце и ему приносят в жертву коней. Каждый мужчина у них женится только на одной женщине, но они пользуются и женами других людей, что даже вовсе не скрывают; тот, кто хочет сой-

VIII 4

¹. Или храмовым рабам (hieroduloi).

VIII 6

¹. Северный океан.

тись с чужой женой, вешает свой колчан на повозке и откровенно сходится с ней. Лучшим родом смерти считается тот, когда людей преклонного возраста разрубают на куски и, смешав вместе с бараниной, поедают. Людей, умирающих от болезней, они выбрасывают как нечестивцев и достойных съедения зверями. Они прекрасные наездники и пешие воины; вооружены луками, мечами, панцирями и бронзовыми боевыми топорами; в сражениях они носят золотые пояса и головные повязки. Уздечки и перевязи у лошадей у них из золота. Серебра в их стране нет, железа мало, зато медь и золото встречаются в изобилии.

XII 1. Так как Тавр образует северные части Азии, которые называются Азией «по эту сторону Тавра», то я предпочел прежде всего дать их описание. К этим частям принадлежат области, лежащие целиком или большей частью в самих горах. Все области восточнее Каспийских Ворот требуют вследствие своей дикости более простого описания; пожалуй, не составит большой разницы, если мы отнесем их к тому или иному «климату»¹. Напротив, все западные области доставляют обильный материал для описания, поэтому следует перейти к областям, расположенным у Каспийских Ворот. С запада к ним прилегает Мидия — обширная и некогда могущественная страна, расположенная в середине Тавра, который там разделился на много отрогов и охватывает большие долины, подобно тому как это имеет место и в Армении.

XII 2. Эта гора начинается в Карии и Ликии, но там она не достигает еще значительной ширины или высоты, впервые высоко поднимаясь против Хелидоний (это острова в начале побережья Памфилии). Затем, простираясь на восток, Тавр охватывает малые¹ долины Киликии; на одной стороне от него отделяется Аман, а на другой — Антитавр, где расположены Команы, в так называемой Верхней Каппадокии. Антитавр кончается в Катаонии, гора же Аман тянется вплоть до Евфрата и Мелитины, где Коммагена примыкает к Каппадокии. Здесь ее продолжением служат горы на другой стороне Евфрата, неразрывно связанные с вышеупомянутыми горами, за исключением того, что их разделяет текущая по середине река. Здесь гора значительно увеличивается в высоту, ширину и сильно разветвляется. Самой южной частью является Тавр, который отделяет Армению от Месопотамии.

XII 3. Оттуда текут обе реки — Евфрат и Тигр, — окружающие Месопотамию, близко сходящиеся друг с другом в Вавилонии и затем впадающие в Персидское море. Евфрат не только большая из этих рек, но он пересекает в своем извилистом течении больше земель. Его истоки находятся в северной части Тавра; течет Евфрат на запад через так называемую Великую Армению до Малой Армении, причем последняя находится на правом его берегу, а Акилисена — на левом. Затем река делает поворот на юг, касаясь при этом изгибе границ Каппадокии. Оставив эти границы и область Коммагены справа, а слева — Акилисену и Софену в Великой Армении, Евфрат течет до Сирии и снова поворачивает к Вавилонии и Персидскому заливу. Тигр же, начинаясь в южной части этой же горы, течет по направлению к Селевкии, близко соприкасается с Евфратом; здесь Тигр вместе с ним образует

XII 1

¹. Т. е. к широтному кругу.

XII 2

¹ Рукопись дает «большие».

Месопотамию, а затем впадает в тот же залив, что и Евфрат. Истоки Евфрата и Тигра находятся друг от друга на расстоянии приблизительно 2500 стадий.

XII 4. От Тавра к северу отделяется много отрогов; один из них — так называемый Антитавр. Ведь такое имя носит гора, которая охватывает Софену в долине, расположенной между ней и Тавром. На той стороне Евфрата, вблизи Малой Армении к северу, вслед за Антитавром простираются большая гора и множество отрогов. Один из этих отрогов называется Париадром, другой — Мосхскими горами, третий носит различные названия. Горы эти охватывают всю Армению вплоть до Иберии и Албании. Другие горы возвышаются на восток, именно те, что расположены над Каспийским морем вплоть до Мидии, как Атропатийской Мидии, так и Великой Мидии. Все эти части гор, как и те, что простираются до Каспийских Ворот, и те, что еще дальше на восток, соприкасаясь с Арией, называются Парахоафрой. Северные горы носят такое название, а южные, на другой стороне Евфрата, простирающиеся к востоку от Каппадокии и Коммагены, вначале называются Тавром, который отделяет Софену и остальную Армению от Месопотамии. Некоторые называют эти горы Гордиейскими горами. К числу последних принадлежит и Масий — гора, возвышающаяся над Нисибией и Тигранокертами. Затем Тавр поднимается еще выше и называется Нифатом. Здесь где-то на южной стороне горной страны находятся истоки Тигра. Далее, от Нифата горная цепь простирается все дальше и дальше и образует гору Загрий, отделяющую Мидию от Вавилонии. После Загрия над Вавилонией следует горная страна элимеев и паретакенов, а над Мидией — страна косеев. В середине находятся Мидия и Армения, которая охватывает много гор, плоскогорий, так же как равнин и больших долин, и множество обитающих в окрестностях горных народностей, большей частью мелких и разбойничьих. Таким образом, я помещаю по эту сторону Тавра Мидию (к которой относятся Каспийские Ворота) и Армению.

XII 5. С нашей точки зрения, эти народности относятся к северным, так как они обитают еще по эту сторону Тавра; однако Эратосфен, установивший деление Азии на южную и северную и на так называемые им «сфрагиды» (называя одни «сфрагиды» северными и другие — южными), представляет Каспийские Ворота границей между обоими «климатами». Поэтому южными он может считать части южнее Каспийских Ворот (среди них Мидия и Армения), а части севернее Каспийских Ворот — северными, так как это зависит от различных способов деления страны, которые применяют. Быть может, Эратосфену не пришло в голову, что за Тавром к югу не лежит ни одной части Армении или Мидии.

XIII 1. Мидия делится на 2 части. Одну часть называют Великой Мидией, главный город которой Экбатаны,

большой город и столица Мидийской державы (еще и теперь он служит парфянам столицей, а их цари проводят здесь по крайней мере лето, так как Мидия — страна холодная; зимой они пребывают в Селевкии на Тигре, недалеко от Вавилона). Вторая часть — это Атропатийская Мидия; свое имя она получила от военачальника¹ Атропата, который не допустил, чтобы эта страна, как часть Великой Мидии, также стала подвластной македонянам. Действительно, провозглашенный царем Атропат сделал по собственному решению эту страну независимой, и еще теперь наследование сохраняется в его семье, так как его потомки вступали в браки с армянскими и сирийскими царями, а позднее — с парфянскими.

XIII 2. Страна эта расположена к востоку от Армении и Матианы, к западу от Великой Мидии и к северу от обеих стран; с юга она примыкает к областям около впадины Гирканского моря и к Матиане. Это довольно значительная в смысле военной силы страна, так как она может, по словам Аполлониды, выставить 10 000 всадников и 40 000 пехотинцев. В Мидии находится озеро Капавта, где происходят кристаллизация и отложение солей. Эти соли вызывают зуд и болезненное ощущение; целительным средством от этой болезни служит оливковое масло, а пресная вода очищает загрязненную солью одежду, если ее по неведению опустят в озеро для стирки. У атропатийцев есть, правда, могущественные соседи — армяне и парфяне, которые нередко опустошают их страну. Однако они оказывают сопротивление и отбирают назад захваченную у них землю; так, например, они захватили у армян Симбаку, когда те попали под власть римлян, и вступили в дружественные договорные отношения с Цезарем; вместе с тем они стараются угодить и парфянам.

XIII 3. Летняя столица их — Газака, расположенная на равнине, а зимней служит сильная крепость Вера, которую осадил Антоний во время похода против парфян. Эта крепость находится в 2400 стадиях от реки Аракса, отделяющей Армению от Атропатены, как сообщает Деллий, друг Антония, описавший его парфянский поход, в котором ему самому довелось участвовать в качестве легата. Все области этой страны плодородны, а северная — горная — сурова и холодна; здесь обитают горные племена кадусиев, амардов, тапиров, киртиев и других бродячих и разбойничьих народностей. Ведь эти народности рассеяны по горам Загру и Нифату: киртии и марды — в Персиде (ведь амарды носят и такое название), а также еще и теперь живущие в Армении и одноименные им племена; все это люди по внешнему виду одинаковые.

XIII 4. Кадусии немного уступают арианам по количеству пехотинцев; они превосходные метатели дротиков; в гористых местах они сражаются вместо всадников. Однако не природные условия местности затруднили поход Антония, но его проводник, армянский царь Артавазд, которого Антоний необдуманно (хотя тот тайно злоу-

XIII 1
1. В битве при Арбелах
(331 г. до н. э.).

мышлял против него) сделал своим советником и вершителем своих военных планов. Антоний, правда, наказал царя, но слишком поздно, после того как тот оказался виновником многих бед для римлян, и не только сам Артавазд, но и другой проводник, который повел Антония от Зевгмы на Евфрате до границ Атропатены, по пути длиной в 8000 стадий через горы, по бездорожью и обходами, т. е. по пути вдвое большему, чем прямая дорога.

XIII 6. На востоке Великая Мидия граничит с Парфией и с горами коссеев, разбойничьего племени, которое некогда выставило 13 000 стрелков из лука, воюя в союзе с элимеями против сусийцев и вавилонян. Неарх сообщает, что здесь было 4 разбойничьих племени: из них марды граничили с персами, уксии и элимеи — с мардами и сусийцами, коссеи — с мидянами. Все они заставляли царей платить им дань, а коссеи даже получали дары, когда царь, проводя лето в Экбатанах, возвращался в Вавилонию. Александр напал на них зимой и положил конец их великой дерзости. Итак, на востоке Великая Мидия граничит с этим племенем, а также с паретакенами (горным и разбойничьим племенем), которые примыкают к персам. На севере она граничит с живущими над Гирканским морем кадусиями и с прочими племенами, о которых я только что рассказывал. На юге она примыкает к Аполлониатиде (которую древние называли Ситакеной) и к горе Загру, где расположена Массабатика, относящаяся к Мидии (по другим, к Элимее) Наконец, на западе Мидия граничит с атропатийцами и частью армян. В Мидии есть и греческие города, основанные македонянами; среди этих городов назову Лаодикею, Апамею, город около Раг¹, и саму Рагу², основанную Селевком Никатором. Последний назвал ее Европом, а парфяне — Арсакией. По словам Аполлодора из Артемиды, этот город лежит приблизительно на 500 стадий южнее Каспийских Ворот

XIII 7. Мидия большей частью высокогорная и холодная страна. Таковы горы, возвышающиеся над Экбатанами, горы около Раг и Каспийских Ворот и вообще все северные области отсюда до Матианы и Армении. Область же ниже Каспийских Ворот, лежащая в низинах и впадинах, напротив, чрезвычайно плодородна и производит всевозможные плоды, кроме маслины. Если маслина даже кое-где и растет, то она не содержит масла и сухая. Как эта страна, так и Армения исключительно «обильны конями». Какой-то луг здесь носит название «Конеобильного»¹; через него проходят путешествующие из Персиды и Вавилона к Каспийским Воротам, а в персидские времена, как говорят, на этом лугу паслось 50 000 кобылиц. Это были царские табуны. Что касается нисейских коней, которыми пользовались цари как самыми лучшими и самыми большими, то одни утверждают, что порода их отсюда, а другие — что из Армении. Подобно парфянским лошадям они отличаются своеобразной статью по сравнению с элладскими и прочими лошадьми в нашей стране. Далее, трава, которая является лучшим кормом для лошадей, мы даем специальное название «мидийской», потому что она растет там в большом количестве. Ми-

дийская земля производит также сильфий, откуда добывается так называемый «мидийский» сок, во многом уступающий «киренскому», а иногда и превосходящий его или благодаря местным условиям, или в силу изменения вида растения, или же, наконец, благодаря старанию собирателей и изготовителей сока, которые достигают того, что сок сохраняется длительное время впрок и для употребления.

XIII 9. Обычай мидийцев большей частью те же, что и у армян, по причине сходства их стран. Мидийцы, однако, как говорят, являются родоначальниками обычаев армян и еще раньше персов, их владык и преемников господства в Азии. Например, так называемая теперь персидская «стола»¹, их страсть к стрельбе из лука и верховой езде, служение царям, царские облачения и божественное почитание царей подданными перешли к персам от мидийцев. Что это верно, яснее всего видно на примере их одежды: тиара², китара³, войлочная шапка, хитоны с рукавами и штаны — эта одежда удобна для ношения в таких холодных и северных странах, как мидийские, но вовсе не подходит к южным местностям. Большая же часть поселений персов находилась на Красном море, южнее страны вавилонян и сусийцев, а после сокрушения Мидийской державы персы присоединили к своим владениям некоторые области, пограничные с Мидией. Однако обычаи побежденного народа показали победителям столь достойными уважения и подходящими для царской пышности, что они решили, вместо того чтобы ходить полуголыми или легко одетыми, носить женские одежды и закутываться в плащи.

XIII 10. Согласно некоторым, ношение такой одежды ввела в употребление Медея, когда она вместе с Иасоном властвовала в этой стране. Медея, как говорят, даже закрывала лицо, выходя к народу вместо царя. Памятниками Иасона служат святилища в честь героя Иасона, весьма чтимые варварами (а над Каспийскими Воротами, на правой стороне, находится большая гора под названием Иасоний); воспоминанием же о Медее являются одежда и название страны. Утверждают, что сын ее, Мид, наследовал ее власть и оставил стране свое имя. С этими сообщениями согласуются существование святилищ Иасона в Армении, имя страны и многое другое, о чем я скажу далее.

XIV 1. Южные части Армении прикрывает Тавр, отделяющий ее от всей области между Евфратом и Тигром, которую называют Месопотамией; восточные части граничат с Великой Мидией и Атропатеной; северные части — это горы Парахоафра, лежащие над Каспийским морем, Албания, Иберия и Кавказ, который окружает эти народности и примыкает к Армении; он примыкает также к Мосхским и Колхским горам вплоть до так называемых тибаранов; на западе находятся эти народности, горы Париадр и Скидис до Малой Армении и речной области Евфрата, которая отделяет Армению от Каппадокии и Коммагены.

XIII 9

1. Длинное платье.
2. Царская повязка.
3. Персидский головной убор, напоминающий петушинный гребень (ср.: Аристофан. Птицы 497).

XIII 6

1. Гераклея.
2. Имя города употреблялось в единственном и во множественном числе.

XIII 7

1. *Hippobotos* — гомеровский эпитет *Argos* (Од. IV, 99).

XIV 2. Евфрат берет начало на северной стороне Тавра; сначала он течет на запад через Армению, затем поворачивает к югу и пересекает Тавр между Арменией, Каппадокией и Коммагеной; прорвавшись за Тавр и достигнув Сирии, река поворачивает к зимнему восходу до Вавилона, образуя вместе с Тигром Месопотамию. Обе реки оканчиваются в Персидском заливе. Таковы страны, окружающие Армению; почти все они гористы и неровны, за исключением небольшой части, обращенной к Мидии. Но так как упомянутый выше Тавр снова начинается на другом берегу Евфрата против Коммагены и Мелитины (областей, образуемых Евфратом), то Масий — это гора, возвышающаяся на юге над мигдонами в Месопотамии, в области которых находится Нисибия, тогда как Софена лежит в северных частях между Масием и Антитавром. Антитавр начинается у Евфрата и Тавра и оканчивается в восточной части Армении; на одной стороне он включает середину Софены¹, а на другой находится Акилисена, расположенная между Антитавром и речной областью Евфрата, до поворота последнего на юг. Царская столица в Софене — Каркафиокерта. Против Гордиены, к востоку, над горой Масием возвышается гора Нифат; затем идет гора Аб, откуда вытекают Евфрат и Аракс, первый — на запад, а последний — на восток; наконец гора Нибар, простирающаяся до Мидии.

XIV 3. Течение Евфрата я уже описал. Что касается Аракса, то он течет сначала на восток до Атропатены, затем поворачивает на запад и на север и течет сначала мимо Азар, а потом мимо Артаксаты — армянских городов; наконец, пройдя через равнину Араксены, впадает в Каспийское море.

XIV 4. В самой Армении много гор и плоскогорий, где с трудом растет даже виноградная лоза; много там и долин, причем одни из них не отличаются особым плодородием, другие же, напротив, чрезвычайно плодородны, например равнина Аракса, по которой река Аракс течет до границ Албании, впадая в Каспийское море. За этой равниной идет Сакасена, тоже граничащая с Албанией и с рекой Киром; еще далее идет Гогарена. Вся эта страна полна дикими плодами и плодами деревьев, выращенных человеком, и вечнозелеными растениями; здесь растет даже маслина. Провинцией Армении являются Фавена¹, а также Комисена и Орхистена, выставляющая наибольшее число всадников. Хорзена и Камбисена — самые северные и больше всех покрыты снегом; они находятся на границе с Кавказскими горами, с Иберией и Колхидой. Как говорят, здесь на горных перевалах при сильном снегопаде целые караваны гибнут в снегу. На случай такой опасности путешественники имеют шесты, которые время от времени высовывают на поверхность из-под снега, делая отдушину в снегу и подавая знак прохожим, чтобы им пришли на помощь, откопали и спасли. В снегу, как говорят, образуются полые ледяные глыбы, содержащие как бы в оболочке из льда хорошую воду; там же заводятся даже живые существа, которые Апол-

лонид называет червями, а Феофан — древоточцами. Говорят, что в этих ледяных глыбах содержится хорошая вода, которую употребляют для питья, расколов их оболочку. Возникновение этих живых существ, как полагают, подобно возникновению комаров из пламени и искр в рудниках.

XIV 5. Далее рассказывают, что Армению, в прежние времена бывшую маленькой страной, увеличили войны Артаксия и Зариадрия. Они были первоначально полководцами Антиоха Великого, а впоследствии, после его поражения, стали царями (первый — царем Софены, Акисены, Одомантиды и некоторых других областей, а последний — царем страны вокруг Артаксаты); они расширили совместно свои владения, отрезав часть областей окружающих народностей, а именно: у мидян они отняли Каспиану, Фавнитиду и Басоропеду; у иберов — предгорья Париадра, Хорзена и Гогарену, которая находится на другой стороне реки Кира; у халибов и мосинеков — Каренитиду и Ксерксену, которая граничит с Малой Арменией или является ее частью; у катаонов — Акилисену и область вокруг Антитавра; наконец, у сирийцев — Таронитиду. Поэтому все эти народности теперь говорят на одном языке.

XIV 6. Города Армении следующие: Артаксата (которую называют также Артаксиасатой), основанная Ганнибалом для царя Артаксия, и Арксата; оба города лежат на реке Араксе: Арксата — поблизости от границы Атропатии, Артаксата — недалеко от равнины Араксены; это благоустроенный город и столица страны. Она расположена на схожем с полуостровом выступе, а перед ее стенами кругом проходит река, за исключением пространства на перешейке, которое огорожено рвом и частоколом. Неподалеку от города находятся сокровищницы Тиграна и Артавасда — сильные укрепления Бабирса и Олана. На Евфрате были и другие крепости. Артагеры склонил к восстанию ее начальник Адор, но полководцы Цезаря взяли крепость после длительной осады и разрушили стены.

XIV 7. В стране течет несколько рек. Самые известные из них — Фасис и Лик — впадают в Понтийское море (Эратосфен неправильно пишет вместо Лика Фермодонт), тогда как Кир и Аракс — в Каспийское море, а Евфрат и Тигр — в Красное.

XIV 8. Есть в Армении также большие озера. Одно носит название Мантиана¹, что в переводе значит «синее». Как говорят, оно самое большое после Меотиды соленое озеро; простирается оно до Атропатии; на нем устроены солеварни. Другое — Арсена, называемое также Фопитидой. Оно содержит соду, очищает и восстанавливает одежду. Однако в силу этой примеси соды вода озера негодна для питья. Река Тигр, стремительно низвергающуюся,

XIV 2
1. Т. е. включая Софену между Антитавром и Тавром.

XIV 4
1. Название испорчено; быть может, «Фанена».

XIV 8
1. Или «Матиана».
2. По-видимому, ошибка, так как по XVI, I, 21 Халонитида «находилась недалеко от Гордиены».

щаяся из пределов горной страны у Нифата, протекает через озеро, сохраняя, в силу быстроты своего течения, воды несмешанными с водами озера, отсюда и название реки, так как мидийцы называют стрелу «тигрис». В этой реке водится разнообразная рыба, тогда как озерная рыба только одной породы. В самой отдаленной части озера река падает в пропасть и, пройдя значительное расстояние под землей, снова выходит на поверхность у Халонитиды². Отсюда река Тигр течет уже по направлению к Опию и к так называемой стене Семирамиды, оставляя вправо область гордиеев и всю Месопотамию, тогда как Евфрат, наоборот, оставляет эту же страну налево. Сблизившись друг с другом, реки образуют Месопотамию, а затем Тигр течет через Селевкию в Персидский залив, а Евфрат — через Вавилон, как я уже сказал где-то выше, возражая Эратосфену и Гиппарху.

XIV 9. В Сиспиритиде, неподалеку от Кабалл, находятся золотые рудники; туда Александр послал Менона с отрядом воинов, но туземцы взяли его в плен и увели внутрь¹ страны. Есть там и другие рудники, в том числе где добывают так называемый «сандик»², который носит имя «армянской» краски и похож на пурпур. Страна эта настолько «обильна конями» (не уступая Мидии), что даже нисейские лошади, которые служили персидским царям, выращивались и здесь. Сатрап Армении ежегодно посылал персидскому царю 20 000 жеребят на праздник, называемый Митракинами. При вторжении в Мидию вместе с Антонием Артавасд выставил на смотр, кроме прочей конницы, еще 6000 покрытых броней лошадей, построив их в боевой порядок. Любителями такого рода конницы являются не только мидяне и армяне, но и албанцы, так как и они пользуются на войне покрытыми броней лошадьми.

XIV 10. Немаловажным признаком богатства и могущества этой страны служит следующее обстоятельство. Помпей назначил Тиграну, отцу Артавасда, дань в 6000 талантов серебра, но тот тотчас же роздал римскому войску эту сумму: каждому воину по 50 драхм, центурионам — по 1000 драхм, а гиппархам и хилиархам — по таланту.

XIV 11. Величину страны Феофан определяет так: ширина 100 схенов, длина же вдвое больше, принимая схен равным 40 стадиям. Однако он слишком преувеличивает. Ближе к истине будет считать длиной цифру, данную им для ширины, а за ширину принять половину этой цифры или немногим больше. Таковы природные свойства Армении и ее могущество.

XIV 12. Древняя история этой народности приблизительно такова. Как я уже сказал, Армен из фессалийского города Армения, расположенного между Феррами и Ларисой на озере Беба, отправился походом в Армению вместе с Иасоном. Кирсил из Фарсала и Мидий из Ларисы, участники похода Александра, утверждают, что Армения

получила от него свое имя. Часть спутников Армена поселилась в Акилисене (которая в прежние времена была подвластна софенам), тогда как другие — в Сиспиритиде вплоть до Калахены и Адиабены за Армянскими горами. Рассказывают далее, что одежда армян — фессалийская; так, например, длинные хитоны, называемые в трагедиях фессалийскими, перетянутые поясом около груди, и верхняя одежда на застежках, так что даже трагические актеры подражали фессалийцам; ведь им нужно было иноземное украшение в таком роде; но так как фессалийцы как раз носили длинные одежды (вероятно потому, что из всех греков они жили в самой северной и наиболее холмистой области), то эти одежды представляли актерам самый подходящий образец для подражания в их сценических перевоплощениях. Страсть к верховой езде у армян и мидийцев — от фессалийцев. О походе Иасона свидетельствуют святилища Иасона; некоторые из них воздвигли властители страны, подобно тому как Парменион построил храм Иасона в Абдерах.

XIV 13. Как полагают, Армен и его спутники назвали Аракс одним именем с Пенеем из-за сходства его с этой рекой; ведь и Пеней называется Араксом потому, что он «отколол»¹ Оссу от Олимпа, прорыв Темпейскую долину. Передают, что в древности армянский Аракс в своем стремительном течении с гор разлился на широком пространстве нижележащих равнин и, не имея выхода, образовал море. Иасон же пробил расселину в скале по образцу Темпейской долины, через которую теперь воды реки низвергаются² в Каспийское море. Вследствие этого высохла равнина Араксены, по которой река течет до ее крутого падения³ в море. Этот рассказ о реке Араксе сохранил кое-что достоверное; Геродотово же сообщение вовсе невероятно. По словам Геродота, Аракс вытекает из области матиенов, а затем разветвляется на 40 рукавов, отделяя скифов от бактрийцев⁴. Каллисфен тоже последовал за Геродотом.

XIV 14. Передают также, что некоторая часть энианов поселилась в Витии, другая же — над армянами за горами Абом и Нибаром. Эти горы являются частями Тавра; из них Аб находится поблизости от дороги, идущей на Экбатаны мимо храма Бариды. По рассказам, какие-то фракийцы, так называемые сарапары, «отрубающие головы», поселились над Арменией по соседству с гуранями и мидянами; это звероподобное, неукротимое племя горцев, сдирающих кожу с черепов и отрубающих головы, так как это и значит «сарапары». Мифы о Медее я уже упомянул в описании Мидии. Поэтому, сопоставляя все эти известия, выводят заключение о родстве мидян и армян в какой-то степени с фессалийцами и с потомками Иасона и Медеи.

XIV 15. Таково древнее сказание. Более новый рассказ о событиях со времен персидского владычества и следующих за ним вплоть до нашего времени, быть может, стоит изложить вкратце так. Сначала Арменией завла-

XIV 13

1. Букв. арагахаи.

2. Kataraxai.

3. Опять игра слов с корнем агах.

4. Геродот I, 202.

XIV 9

1. Текст испорчен.

2. 9 Руда, содержащая мышьяк, из которой добывают красную краску.

дели персы и македоняне; после этого — те, кому были подвластны Сирия и Мидия; последним властителем Армении был Оронт, потомок Гидарна, один из 7 персов¹. Затем Артаксий и Зариадрий, полководцы Антиоха Великого, воевавшего с римлянами, разделили страну на 2 части. Они правили страной по поручению царя. После того как царь потерпел поражение, они перешли на сторону римлян и, провозглашенные царями, получили независимость. Потомком Артаксия был Тигран, владевший в собственном смысле слова Арменией; эта область граничит с Мидией, Албанией и Иберией вплоть до Колхиды и Каппадокии на Евксинском Понте; потомком же Зариадрия был софенец Артан², которому были подвластны южные области и те, что лежат западнее их. Последнего победил Тигран, который стал владыкой всей страны. Тиграну выпало на долю испытать различные превратности судьбы. Вначале он жил заложником у парфян; затем ему удалось получить от них дозволение вернуться на родину, причем парфяне взяли выкуп — 70 долин в Армении. Потом, усилив свое могущество, Тигран не только отнял у парфян эти области, но даже опустошил их собственную страну — области около Нина и Арбел. Далее, он покорил властителей Атропатены и Гордиеи и с их помощью остальную часть Месопотамии. Перейдя Евфрат, он силой овладел самой Сирией и Финикией. Вознесшись столь высоко в своем могуществе, Тигран основал город недалеко от Иберии³, между этой местностью и Зевгмой на Евфрате. Собрал сюда население 12 разоренных им греческих городов, он назвал этот город Тигранокертами. Но Лукулл, который вел войну с Митридатом, прибыл раньше завершения постройки города. Лукулл не только распустил жителей по родным местам, но при штурме разрушил наполовину законченное сооружение, оставив на месте только маленькое селение⁴. Затем Лукулл изгнал Тиграна также из Сирии и Финикии. Наследник его Артавасд преуспевал, пока состоял в союзе с римлянами, но когда Артавасд изменил Антонию во время войны с парфянами, он понес за это наказание. Антоний привез его в Александрию, в триумфальной процессии его провели связанным по городу и некоторое время содержали под стражей, но потом убили, когда началась Актийская война. После Артавасда страной управляли несколько царей под властью Цезаря и римлян; и теперь еще страна существует, управляемая на таких же началах.

XIV 16. Мидийцы и армяне почитают все священные обряды персов. В особом почете культ Анаитиды у армян, которые в честь этой богини построили святилища в разных местах, в том числе и в Акилисене. Они посвящают здесь на служение богине рабов и рабынь. В этом нет ничего удивительного. Однако знатнейшие люди племени также посвящают богине своих дочерей еще девушками. У последних в обычае выходить замуж только после того, как в течение долгого времени они отдавались за деньги в храме богини, причем никто не считает недостойным вступать в брак с такой женщиной. Нечто подобное рассказывает Геродот о мидийских женщинах. По

его словам, все они предаются разврату. При этом они так ласково обращаются со своими любовниками, что не только оказывают им гостеприимство и обмениваются подарками, но нередко дают больше, чем получают, так как они происходят из богатых семей, снабжающих их для этого средствами. Впрочем, они принимают любовниками не первых встречных из чужеземцев, но преимущественно равных себе по общественному положению.

XIV 15

1. См.: Геродот III, 70.

2. По Стефану Византийскому (Σοφηνῆ s. v.), Арсак.

3. Слово, по-видимому, испорчено: города Иберии в этой области не было.

4. В 69 г. до н. э.

КНИГА XII

I 1. Каппадокия распадается на много частей, которые испытали многочисленные перемены. Каппадокийцы, говорящие на одном языке, как раз те, которые на юге граничат с так называемым Киликийским Тавром, на востоке — с Арменией, Колхидой и живущими в промежутке между ними иноязычными народностями; на севере — с Евксинским Понтом до устьев реки Галиса; на западе — с племенем пафлагонцев и галатов, заселивших Фригию до области ликаонов и киликийцев, населяющих Киликию «Трахею»¹.

I 2. Из самих этих племен, говорящих на одном языке, одних — катаонцев — древние считали самостоятельной народностью, противопоставляя их каппадокийцам как иноплеменникам. При перечислении народностей они поставили Катаонию после Каппадокии, затем Евфрат и племена, обитающие за ним, так что причислили к Катаонии даже Мелитину; последняя лежит между Каппадокией и Евфратом, примыкая к Коммагене; Мелитина является 1/10 частью Каппадокии, соответственно делению страны на 10 наместничеств¹. Ведь такое деление установили в наше время цари, управлявшие страной до Архелая. Катаония также является 1/10 частью Каппадокии. В наше время каждая из двух стран имела особого наместника². Так как у катаонцев не видно никаких различий в языке или в прочих обычаях с остальными каппадокийцами, то можно только удивляться, каким образом совершенно исчезли следы их принадлежности к другой народности. Во всяком случае прежде они являлись особым племенем; Ариараф, который первым имел титул царя каппадокийцев, присоединил их к своему царству.

II 1. Мелитина обнаруживает сходство с Коммагеной. Ведь во всей остальной Каппадокии только одна эта страна обсажена плодовыми деревьями, так что она производит не только оливковое масло, но и монаритское вино, не уступающее греческим винам. Мелитина лежит напротив Софены, которую отделяет от нее только река Евфрат, протекающая между ней и пограничной Коммагеной. На другом берегу реки находится значительная каппадокийская крепость Томисы. Она была продана правителю Софены за 100 талантов, впоследствии же Лукулл подарил ее в награду за доблесть правителю Каппадокии, который был его союзником в войне против Митридата.

II 10. Величина этой страны в ширину от Понта до Тавра около 1800 стадий, в длину же от Ликаонии и Фригии до Евфрата на восток по направлению к Армении — около 3000. Она богата плодами, а особенно хлебом и скотом всякой породы, находясь южнее Понта, но все же холоднее его. В Багадании же, хотя это равнина, расположена южнее всех (ведь она находится у подошвы Тавра), едва произрастают плодовые деревья; впрочем, луга

для диких ослов есть как в этой области, так и в большей части страны, особенно около Гарсавир, Ликаонии и Моримены. В Каппадокии производится так называемая «синопская» киноварь, самая лучшая из всех; впрочем, с ней соперничает иберийская. Она получила название синопской, потому что купцы обычно отправляли ее туда, пока эфесская торговля не проникла к жителям Каппадокии. Как говорят, поблизости от Галатии рудокопы Архелая добывали пластинки горного хрусталя и ониксового камня. Далее, там была какая-то местность, где находили белый камень (по цвету похожий на слоновую кость) размером с маленький точильный камень, а из этих кусков изготовлялись ручки для мечей. Наконец, еще одна местность давала такие большие куски прозрачного камня¹ для окон, что их даже вывозили за пределы страны. Границей Понта и Каппадокии является горная область, параллельная Тавру; она начинается от западных оконечностей Хамманены, где на крутизне расположено укрепление Дасменда, и простирается до восточных оконечностей Лавиансены. Наместничества в Каппадокии — Хамманена и Лавиансена.

III 1. Царем Понта стал Митридат Евпатор. Он владел страной, границей которой являлся Галис, вплоть до области тибаранов и Армении и страны по эту сторону Галиса — до Амастрии и некоторых частей Пафлагонии. Кроме того, он приобрел побережье на западе до Гераклеи, родины Гераклида Платоника, а также и в противоположном направлении — побережье до Колхиды и Малой Армении; эти страны он присоединил к Понту. Действительно, Помпей, победив Митридата, завладел страной, простиравшейся в таких пределах. Части ее, лежащие в сторону Армении и около Колхиды, победитель роздал властителям, которые сражались на его стороне, остальные же разделил на 11 государств и присоединил к Вифинии, так что из обоих разделов образовалась одна провинция. Часть пафлагонцев, живущих между ними¹ в центре страны, Помпей передал под власть царей — потомков Пилемена, так же как галатов он подчинил тетрархам² из их исконного рода. Впоследствии римские правители то и дело производили новые переделы страны, поставляя царей и правителей, освобождая одни города, подчиняя другие правителям, а третьи оставляя под властью римского народа. Приступая к подробному описанию страны, я должен говорить о ее современном состоянии, коснувшись слегка и прежнего положения там, где я найду это полезным. Я начну с Гераклеи, самого западного города в этой области.

III 13. За устьем Галиса следует Газелонитида, вплоть до Сарамены; это — плодородная, всюду ровная местность, изобилующая всякими плодами. Здесь водятся тонкорунные овцы с мягкой шерстью, которые во всей Каппадокии и на Понте встречаются чрезвычайно редко; водятся и газели, которые в других местах представляют редкость. Одну часть этой страны занимают амисены, другую же Помпей отдал Дейотару, так же как и области около Фарнакии и Трапезусии, вплоть до Колхиды и Малой Армении. Помпей провозгласил его царем всех этих стран,

I 1
1. Т. е. «Скалистую» или «каменистую».

I 2
1. Stratēgiai.
2. Stratēgos.

II 10
1. По-видимому, слюда.

III 1
1. Между Понтом и Вифинией.
2. Тетрарх — властитель четвертой части страны.

помимо которых он владел еще и унаследованной от отца галатской тетрархией, именно страной толистобогиев. Однако после его смерти нашлось много наследников его владений.

III 15. Фемискира представляет собой равнину, которая с одной стороны омывается морем, находящимся приблизительно в 60 стадиях от города; с другой стороны она лежит у подошвы горной цепи, богатой лесом и пересекаемой реками, истоки которых находятся там. Одна река по имени Фермодонт, наполняясь водами всех этих рек, протекает через эту равнину, другая же, подобная ей река, вытекающая из так называемой Фанареи, течет через ту же равнину и называется Иридой. Истоки ее находятся на самом Понте; протекая сначала по середине города Команы на Понте и через плодородную равнину Дазимонитиду на запад, она затем сворачивает на север мимо самых Газиур, древней царской столицы, теперь безлюдной; потом снова делает изгиб на восток, приняв Скилак и другие реки, и, проносясь мимо самой стены Амасии, моей родины, очень сильно укрепленного от природы города, выходит в Фанарею. Там с ней соединяется Лик (истоки которого в Армении) и также становится Иридой. Затем эту реку принимают Фемискира и Понтийское море. В силу этого равнина всегда росиста и покрыта травой; она может прокормить стада коров, так же как и табуны лошадей. Земля принимает там в весьма большом или, лучше сказать, в неограниченном количестве посевы проса и сахарного тростника. Ведь обильное орошение преодолевает всякую засуху, поэтому голод никогда не постигает население этих мест. С другой стороны, местность по склону горы дает так много дикорастущих плодов, именно: винограда, груш, яблок и орехов, что в любое время года люди, посещая лес, находят там в изобилии плоды, то висящие еще на деревьях, то уже лежащие сверх или под насыпанными большими грудями опавшей листвы. Здесь, благодаря обилию кормов, постоянно можно охотиться на всевозможных зверей.

III 18. Над Трапезунтом и Фарнакией расположены тибарены, халдеи, санны, которые прежде назывались макронами, и Малая Армения; аппеты, раньше называвшиеся керкитами, живут где-то поблизости от этих мест. Эти области пересекают весьма скалистая гора Скидис, соединяющаяся с Мосхскими горами, что над Колхидой (вершины ее занимают гептакомиты), и гора Париадр, которая тянется от Сиденской области и Фемискиры до Малой Армении, образуя восточную сторону Понта. Все жители этих горных областей совершенно дикие, однако гептакомиты превосходят в этом смысле прочих. Некоторые живут даже на деревьях или в башнях, поэтому древние называли их мосинеками, так как башни эти называются «мосинами». Они питаются звериным мясом и древесными плодами; они нападают также на путников, спрыгивая на них прямо со своих дощатых шалашей на деревьях. Гептакомиты уничтожили 3 манипула¹ войска Помпея, когда те проходили через эту горную область; варвары приготовили на дорогах сосуды с опьяняющим медом, добываемым из ветвей деревьев. Затем они на-

пали на римских воинов, напившихся меду и потерявших сознание, и легко умертвили их. Некоторые из этих варваров назывались бизерами.

III 28. Над областью Фарнакии и Трапезунта обитают тибарены и халдеи, простирающиеся до Малой Армении. Последняя страна довольно плодородна. Малой Арменией, как и Софеной, всегда правили местные властители, которые то сохраняли дружественные отношения с остальными армянами, то были независимы от них. Им были подвластны халдеи и тибарены, так что их держава простиралась вплоть до Трапезунта и Фарнакии. Скрепив свое могущество, Митридат Евпатор стал владыкой Колхиды и всех этих стран, уступленных ему Антипатром, сыном Сисиды. Митридат проявлял столь большую заботу об этих областях, что построил там 75 укреплений, где и хранил большую часть своих сокровищ. Самые значительные из них — это Гидара, Басгедариза и Синория. Последнее местечко находилось на самой границе Великой Армении, почему Феофан и изменил ее имя в Сюнорию¹. Действительно, по всей горной цепи Париадра много подходящих мест для таких укреплений, так как местность эта обильна водой и лесом и во многих местах покрыта отвесными обрывами и кручами. Во всяком случае здесь было построено большинство укрепленных казнохранилищ. В конце концов сам Митридат, когда Помпей напал на его страну, в поисках убежища бежал на эти окраины Понтийского царства. Захватив около Дастир в Акилисене обильную водой гору (поблизости протекал также Евфрат, отделяющий Акилисену от Малой Армении), Митридат оставался там до тех пор, пока не был вынужден осадой бежать через горы в Колхиду, а оттуда на Боспор. Около этого места в Малой Армении Помпей основал город Никополь², существующий еще и теперь и хорошо населенный.

III 29. Малой Арменией в разное время управляли различные властители по воле римлян; в последнее время она находилась под властью Архелая. Тибаренами же и халдеями до Колхиды, Фарнакии и Трапезунта управляет Пифодорида, женщина мудрая, способная руководить государственными делами. Она дочь Пифодора из Тралл. Выйдя замуж за Полемона, она некоторое время была его соправительницей; после кончины мужа в стране так называемых аспургианов (одного из варварских племен, обитающих около Синдики) она унаследовала его власть. От Полемона у нее было двое сыновей и дочь. Последняя вышла замуж за Котиса сапейца¹; после того как Котис был предательски убит², она осталась вдовой с детьми от него. Старший из ее сыновей теперь управляет страной³. Что касается сыновей Пифодориды, то один из них⁴ помогает матери в управлении в качестве частного лица, тогда как другой⁵ недавно поставлен царем Великой Армении. Сама Пифодорида вышла замуж за Архелая и жила с ним до его кончины⁶. Теперь она вдова, владеет вышеупомянутыми областями и другими еще более культурными, к описанию которых я сейчас перейду.

III 28

1. «Пограничная земля».
2. Град победы.

III 29

1. Царя одрисов.
2. В 19 г. н. э. боспорским царем.
3. Царь Фракии.
4. Полемон II.
5. Зенон.
6. В 17 г. н. э.

III 18
1. Букв. speiras; 600 чело-
век.

30. К Фарнакии примыкают Сидена и Фемискира. Над этими местностями лежит Фанарея, занимающая лучшую часть Понта. Она засажена маслинами и обильна вином, отличается всеми прочими достоинствами. С восточной стороны Фанарея ограждена Париадром, который тянется параллельно ей; с запада — Лифром и Офлимом. Это значительной длины и ширины долина, через которую течет из Армении река Лик, а из ущелья у Амасии — Ирида. Обе реки сливаются приблизительно в середине этой долины. При слиянии их расположен город, который первый его основатель назвал своим именем — Евпаторией. Помпей же, найдя город лишь наполовину отстроенным, увеличил его территорию и население и назвал Магнополем. Город этот лежит посреди равнины, а Кабиры находятся у самого подгорья Париадра, приблизительно в 150 стадиях южнее Магнополя (настолько и Амасия южнее его). В Кабирах были построены дворец Митридата, водяная мельница, зверинец; поблизости расположены также охотничьи угодья и рудники.

36. Команы имеют большое население и являются значительным торговым центром для купцов из Армении. Во время «выходов» богини народ — мужчины вместе с женщинами — стекается сюда отовсюду, из городов и из области, справлять праздник. Некоторые по обету даже постоянно живут здесь, принося жертвы богине. Обитатели города живут в роскоши, а все их земельные участки — под виноградниками. Множество женщин там торгует своим телом; большинство их посвящено богине. Ведь этот город в некотором смысле является маленьким Коринфом. Действительно, там благодаря множеству гетер, посвященных Афродите, постоянно был большой наплыв иностранцев, справлявших праздник. Купцы и воины совершенно растрчивали там свои деньги, так что о них пошла поговорка:

Не всякому в Коринф доступен путь.

Таково мое описание Коман.

37. Вся страна вокруг находится под властью Пифодориды; ей принадлежат также Фанарея, Зелитида и Мегалополитида. О Фанарее я уже сказал. Что же касается Зелитиды, то в ней есть город Зела, возведенный на кургане Семирамиды, со святилищем Анаитиды, которую почитают также и армяне. Священные обряды совершаются здесь с большим благоговением, и все понтийцы приносят тут клятвы в самых важных случаях. Множество храмовых рабов и жреческие почести при царях были точно такие, как я описал выше; в настоящее время все находится в руках Пифодориды. Многие причиняли ущерб святилищу, уменьшая число храмовых служителей и прочие богатства храма. Была урезана прилегающая к храму территория, разделенная между

несколькими владениями; именно так называемая Зелитида (где есть город Зела, построенный на насыпи). В древности цари управляли Зелой не как городом, а в качестве святилища персидских божеств, и жрец был там владыкой всего. В городе жило множество храмовых служителей и сам жрец, имевший большие богатства; священный участок, так же как и земля жреца, были подчинены ему и его многочисленным помощникам. Помпей присоединил много провинций к этой местности и назвал Зелу городом, как и Мегалополь; последний он объединил с областями — Кулупеной и Камисеной (эти области находятся на границе с Малой Арменией и Лавиансеной, содержат каменную соль, а также старинную крепость Камисы, теперь разрушенную). Позднейшие римские префекты одну часть из этих двух областей передали жрецу Коман, другую — жрецу Зел, а третью — Атепоригу, одному из властителей из рода тетрархов Галатии. После его смерти эта небольшая часть теперь подчинена римлянам под названием провинции (она действительно является самостоятельным государством с тех пор, как к ней присоединили городок Караны, от имени которого и страна называется Каранитидой), остальной же частью владеют Пифодорида и Дитевт.

насилиям приносивший огромные выгоды вывоз рабов; ибо поимка рабов производилась легко, а рынок, большой и богатый, находился не особенно далеко, именно Делос, который был способен в один день принять и продать десятки тысяч рабов. Отсюда пошла даже поговорка: «Купец, приставай и выгружай корабль, все продано». Причина этого в том, что после разрушения Карфагена и Коринфа римляне разбогатели и нуждались в большом числе рабов. Ввиду такой легкости сбыта пираты появились в огромном количестве, они сами охотились за добычей и продавали рабов. Цари Кипра и Египта помогали им в этом, будучи врагами сирийцев. И родосцы не были друзьями с сирийцами, поэтому не оказывали им поддержки. Вместе с тем пираты под видом работорговцев непрестанно продолжали творить свои злодеяния. Римляне тогда еще мало обращали внимания на племена за Тавром. Они послали, однако, Сципиона Эмилиана, а затем несколько других полководцев, чтобы изучить на месте положение племен и городов. Они решили, что пиратство явилось только следствием испорченности правителей, хотя и постыдились устранить последних, так как сами утвердили порядок наследования в роде Селевка Никатора. Такое состояние страны привело к господству парфян; последние завладели областью за Евфратом, а под конец — и Арменией. Парфяне покорили не только страну за Тавром, вплоть до Финикии, но уничтожили даже царей и — насколько могли — весь царский род, а море отдали под власть киликийцев. Затем, когда могущество парфян возросло, римляне были вынуждены сокрушить их войной и военной силой, хотя и не препятствовали раньше их усилению. Впрочем, трудно, обвинять римлян в небрежении: ведь они, занятые более близкими и не терпящими отлагательства делами, были не в состоянии принимать в расчет положение на далекой окраине. Это я решил сказать вкратце в виде отступления от моего описания.

V 24. Однако Аполлодор, видимо, недостаточно разобрал данные Эфора, а также перепутал и исказил слова Гомера. Ведь ему следовало сначала задать Эфору такой вопрос: почему тот помещает халибов внутри полуострова, тогда как они находятся так далеко к востоку от Синопы и Амиса? Те же, кто принимает линию от Исса к Понту Евксинскому за перешеек этого полуострова, считают эту линию как бы меридианом, который, по мнению одних, идет к Синопе, а по другим — к Амису. Никто, однако, не думает, что этот меридиан идет к области халибов, ибо он совершенно кривой. Действительно, меридиан через страну халибов можно провести только через Малую Армению и Евфрат, оставляя на этой стороне его всю Каппадокию, Коммагену, гору Аман и Иссский залив. Если допустить, что перешеек ограничен этой кривой линией, то большинство этих местностей, особенно Каппадокия, останется по эту сторону, а также так называемый теперь Понт в особом смысле слова, который является частью Каппадокии у Евксинского Понта. Если нужно считать страну халибов частью полуострова, то с большим правом следует причислить туда же Катаонию и обе Каппадокии, как и Ликаонию, которые Эфор опускает. Зачем же Эфор поместил халибов, которых Гомер назвал гализонами, среди народов внутренней части страны, как я

показал выше? Ведь лучше было бы их разделить, одну часть поместить на море, а другую — внутри страны, так же как это следует сделать с Каппадокией и Киликией. Но Эфор даже не упоминает Каппадокии, а говорит только о приморских киликийцах. А народности, подвластные Антипатру Дербету, гомонады и некоторые другие, граничащие с писидийцами:

...те, что моря не знают
И с солью смешав, яства они не вкушают.
(Од. XVIII, 122)

Куда же их поместить? Он не называет ни лидийцев, ни меонийцев; две ли это народности или одна, живут ли они самостоятельно или входят в состав другого племени? Ведь нельзя же скрыть столь значительную народность? И если Эфор ничего не говорит о ней, то не очевидно ли, что он опустил нечто весьма важное?

I 58. Говоря о философах, Мегасфен сообщает, что одни из них — обитатели гор — воспевают Диониса; эти философы приводят в доказательство [пребывания у них бога] дикую виноградную лозу, которая растет только в их стране, а также плющ, лавр, мирт, бук и другие вечнозеленые растения; из этих растений ни одно не встречается по другую сторону Евфрата, кроме как в парках в небольшом количестве и сохраняется путем тщательного ухода. Дионисическим обычаем является и то, что философы носят льняные одежды, мигры, умащаются благовониями, красятся в пестрые цвета и при торжественных выходах сопровождают царей с колокольным звоном и барабанным боем; философы же — жители равнин — почитают Геракла. Конечно, эти сообщения Мегасфена носят мифический характер, и многие писатели их отвергают; в особенности же его рассказы о виноградной лозе и вине: ведь большая часть Армении, вся Месопотамия и часть Мидии, непосредственно следующая за ней, до Персиды и Кармании, находятся на другой стороне Евфрата; в значительной части области каждой из этих народностей, как говорят, есть хорошие лозы и прекрасное вино.

I 8. Страну вавилонян с востока окружают сусийцы, элимеи и паретакены; с юга — Персидский залив и халдеи вплоть до месенских арабов; с запада — арабы-скениты¹ до Адиабены и Гордиеи; с севера — армяне и мидийцы до реки Загра и племен, живущих около нее.

I 9. Через эту страну протекает несколько рек; самые большие реки — это Евфрат и Тигр. Как говорят, обе реки после индийских рек стоят по величине на втором месте в южной части Азии. Они судоходны вверх по течению: Тигр — до Описа и современной Селевкии (селение Опис является торговым центром окрестной области); Евфрат — до Вавилона больше чем на 3000 стадий. Однако персы из страха перед нападением извне, желая нарочно помешать судоходству вверх по этим рекам, устроили там искусственные водопады. Когда пришел Александр, он, насколько было возможно, разрушил водопады, в особенности на пути до Описа. Александр заботился также о каналах. Дело в том, что Евфрат в начале лета разливается, причем вода начинает прибывать с весны во время таяния снегов в Армении, поэтому река неизбежно образует болота и заливаает пашни, если не отвести разливавшиеся по поверхности воды вышедшей из берегов реки при помощи рвов и каналов, подобно тому как это делают с водами Нила в Египте. Вот почему и возникли каналы. Впрочем, содержание каналов в порядке требует большого труда. Дело в том, что здесь почва настолько глубокая, мягкая и рыхлая, что легко смывается реками, и равнины обнажаются, каналы наполняются илом, который легко засоряет устья. Это снова вызывает разлив вод по приморским равнинам и образование озер, болот и зарослей тростника, из которого плетут всевозможные сосуда. В одни из этих сосудов, обмазав их асфальтом, можно наливать воду, тогда как другие употребляют необмазанными. Из тростника изготовляют также паруса, подобные циновкам или матам.

I 13. Поликлит, однако, утверждает, что Евфрат не разливается, потому что течет через обширные равнины; одни горы находятся от него на расстоянии 2000 стадий, а Коссейские — едва на 1000; последние не высоки, не покрыты глубокими снегами и не вызывают внезапного таяния большой массы снега. По его словам, вершины этих гор находятся в области над Экбатанами по направлению к северу, а в области по направлению к югу они раздвигаются и по мере расширения становятся значительно ниже; в то же время большая часть вод попадает в Тигр и река выступает из берегов. Последнее утверждение явно нелепо, так как Тигр спускается с гор в те же равнины, что и Евфрат, а упомянутые выше вершины гор неодинаковой высоты: северные вершины в одних местах выше, а южные, напротив, кое-где идут вширь. Что касается снега, то его массу определяют не только вершины, но и

их широты: на северной стороне одной и той же горы больше снега, чем на южной, и первая дольше последней остается под снегом. А Тигр наполняется водами снегов из самых южных областей Армении, что недалеко от Вавилонии; снега эти неглубоки, так как они сходят с южной стороны, и Тигр разливается поэтому меньше. Евфрат же, напротив, принимает воды с обеих сторон и не только с одной, но со многих гор, как я уже показал это в описании Армении. При этом я добавил длину Евфрата: сначала длину его течения по Великой и Малой Армении, затем длину от Малой Армении и Каппадокии через Тавр до Фапсака, где река отделяет Нижнюю Сирию от Месопотамии, и наконец остальную длину до Вавилона и до устьев, а всего 36 000 стадий. Таковы мои сведения о каналах в Вавилонии.

I 18. Коссеи, как и соседние горные племена, в большинстве стрелки из лука, постоянно занимающиеся грабежом. Действительно, обитая в небольшой и бедной стране, они вынуждены жить за счет чужого добра. Они должны обладать и силой, так как все они бойцы. Во всяком случае они выступили на помощь элимеям, воевавшим с вавилонянами и сусийцами, с 13-тысячным войском. Паретакены, правда, больше занимаются земледелием, чем коссеи, но все же и они не отказываются от разбойничества. Элимеи владеют более обширной и разнообразной областью, чем паретакены. Всю плодородную часть ее населяют земледельцы, а горная часть выращивает воинов, большей частью стрелков из лука. Ввиду обширности горная часть выставляет так много воинов, что их царь, владея столь большими военными силами, не считает себя обязанным подчиняться наравне с остальными парфянскому царю. Таково же было его отношение и к македонянам, которые прежде владели Сирией. Во всяком случае когда Антиох Великий пытался ограбить святилище Бела, то соседние варвары сами по своему почину напали на него и убили. Впоследствии парфянский царь, наученный несчастьем Антиоха, слыша о богатствах их святилищ и видя, что они не склонны к подчинению, вторгся с большим войском в их страну. Он захватил святилища Афины и Артемиды (последнее называется Азары) и похитил оттуда сокровища на сумму 10 000 талантов. Он взял также большой город Селевкию на реке Гедифонте, прежде называвшийся Солокой. Существуют 3 удобных доступа в эту страну: один — из Мидии и области Загра через Массабатику; другой — из Сусиды через Габиану (эти области — Габиана и Массабатика — провинции Элимеи) и третий — из Персиды. Корбиана — также провинция Элимаиды. По соседству с этими областями находятся земли сагапенов и силакенов — небольшие владения. Столько племен и такого характера расположено над Вавилонией к востоку; к северу же, как я уже сказал, лежат Мидия и Армения, а на западе — Адиабена и Месопотамия.

I 19. Адиабена — большей частью равнина. Хотя эта область является частью Вавилонии, но все же у нее свой особый правитель; в некоторых пунктах она граничит с Арменией. Мидийцы, армяне и вавилоняне, самые

большие племена в этой части света, с самого начала постоянно были в таких отношениях между собой, что все они, когда им это удобно было, нападали друг на друга и затем вновь примирялись. Такое положение продолжалось до владычества парфян. Теперь парфяне, правда, господствуют над мидийцами и вавилонянами, но армяне никогда не были им подвластны. Действительно, армяне нередко подвергались нападению, но парфяне никогда не могли одолеть их силой; а Тигран даже оказал им энергичное сопротивление, как я уже рассказывал в описании Армении. Таковы характерные особенности Адиабены. Жителей Адиабены называют также саккоподами. Описание Месопотамии и южных племен я дам тотчас же после краткого обозрения обычаев ассирийцев.

I 21. Месопотамия¹ получила имя от своего положения. Как я уже сказал, эта область расположена между Евфратом и Тигром; Тигр омывает только восточную ее сторону, тогда как Евфрат — западную и южную; на севере возвышается Тавр, отделяющий от Месопотамии Армению. Наибольшее расстояние, отделяющее эти реки, находится около гор. Это, быть может, то самое расстояние, которое дает Эратосфен от Фапсака (там в древности был мост через Евфрат) до переправы через Тигр, где Александр перешел эту реку, — 2400 стадий. Наименьшее же расстояние между этими реками находится где-то около Селевкии и Вавилона и составляет несколько больше 200 стадий. Тигр протекает через середину озера под названием Фопитида в направлении его ширины. Дойдя до противоположного берега озера, река со страшным шумом, извергая пену и водяную пыль, уходит под землю; пройдя под землей скрыто значительное пространство, Тигр снова появляется на поверхности недалеко от Гордиеи. Река пересекает озеро, по словам Эратосфена, так стремительно, что оно, будучи в других местах соленым и лишенным рыбы, в этой части становится пресным, течет как река и полно рыбы.

I 23. Область вдоль гор довольно плодородная. Части этой области, что близ Евфрата и моста (у современного моста в Коммагене и у древнего моста у Фапсака), занимают мигдоны, названные так македонянами. В их стране находится Нисибиды, которую также называют Антиохией, что в Мигдонии. Город лежит у подошвы горы Масия, так же как Тигранокерты, области Карр и Никефория, Хордираза и Синнака, где погиб Красс¹, изменнически захваченный в плен парфянским военачальником Суреной.

I 24. Поблизости от Тигра находятся области гордиеев, которых древние называли кардухами; города их были: Сариса, Саталка и Пинака, весьма сильная крепость с тремя кремлями, обнесенными каждый особой стеной, так что они образуют как бы тройной город. Однако этот последний город подчинил себе не только армянский царь, но и римляне взяли его силой, невзирая на то что гордиеи считались замечательно искусными строителями укреплений и опытными мастерами осадных машин, почему они и выполняли эти работы у Тиграна. И остальная часть

I 21
1. Букв. «Междуречье».

I 23
1. 51 г. до н. э.

I 24
1. *Amomum subulatum* Roxb. — ароматное растение (Феофраст. Исследование о растениях IX, 7. 2).
2. Камень «гагат», упоминаемый Плинием (X, 3: XXXVI, 19).

Месопотамии подпала под власть римлян. Большую ее часть, именно все сколько-нибудь значительные местности, Помпей отдал Тиграну. Страна эта богата пастбищами и растительностью настолько, что в ней произрастают вечнозеленые деревья и душистое растение амом¹. Здесь водятся также львы, добывают нефть и камень гангитид², от которого убегают пресмыкающиеся.

I 25. Гордиену, как говорят, заселил Гордий, сын Триптолема; впоследствии здесь поселились также эретрийцы, захваченные персами. О Триптолеме я расскажу в описании Сирии.

I 26. Части Месопотамии, обращенные к югу и более удаленные от гор, безводные и скудные, занимают арабы-скениты — разбойническое и пастушеское племя, которое легко переходит с места на место, когда не хватает пастбищ или добычи. Таким образом, не только скениты причиняют ущерб населению областей, расположенных вдоль гор, но и армяне, которые живут над ними и притесняют их своей мощью. В конце концов они большей частью подвластны армянам или парфянам, так как парфяне также живут по окраинам этой страны, владея Мидией и Вавилонией.

I 27. Между Евфратом и Тигром течет еще одна река — Басилей, а около Анфемусии другая — Аборра. Для едущих из Сирии в Селевкию и Вавилон путь проходит через область скенитов (которых теперь некоторые называют малиями) и через их пустыню. Переправляются через Евфрат путешественники близ Анфемусии, местности в Месопотамии. Над рекой в 4 сменах расположена Бамбика, которая также называется Эдессой и Гиераподем¹; здесь почитают сирийскую богиню Атаргатис. После переправы путь лежит через пустыню до Скенов, крупного города, расположенного на канале в сторону вавилонской границы. От переправы до Скенов 25 дней караванного пути. На этом пути есть погонщики верблюдов, содержащие постоянные дворы, иногда с обильными водоемами, обычно — цистернами, хотя иной раз погонщики верблюдов пользуются привозной водой. Скениты миролюбивы и взимают умеренную дань, вследствие чего купцы избегают область вдоль реки, идя на риск путешествия через пустыню и оставляя реку направо на расстоянии почти трехдневного пути. Дело в том, что вожди племен, обитающих по обеим сторонам реки, владеют землей, правда небогатой, но менее скудной, чем у других; каждый из них к тому же облечен самостоятельной властью и имеет особый пункт для сбора дани, притом неумеренной. Действительно, трудно установить общую и выгодную для купцов норму дани среди стольких людей, к тому же отличающихся своеволием. Скены находятся от Селевкии в 18 сменах.

I 27

1. «Священный город».

I 28. Пределами парфянской державы являются Евфрат и области на той стороне реки. Земли же на этой стороне реки принадлежат римлянам и вождям арабских племен вплоть до Вавилонии; одни из этих вождей расположены больше к парфянам, а другие — к римлянам, с которыми они живут по соседству; менее дружелюбно относятся к римлянам скениты-кочевники, обитающие вблизи реки, зато более расположены к ним живущие вдали от реки и поблизости от Счастливой Аравии. Что касается парфян, то они и прежде стремились к «дружбе»¹ с римлянами, но им пришлось обороняться против Красса, который начал с ними войну². Впрочем, их постигла та же участь, когда они сами начали войну и послали Пакора³ против Азии. Однако Антоний, пользуясь советами армянского царя⁴, стал жертвой предательства с его стороны и потерпел неудачу на войне. Преемник Пакора Фраат стремился к «дружбе» с Цезарем Августом, что даже отослал ему трофеи, которые парфяне воздвигли в память победы над римлянами. Пригласив для переговоров тогдашнего префекта Сирии Тития, Фраат выдал ему в качестве заложников четырех своих законных сыновей: Сераспадана, Родаспа, Фраата и Бонона с двумя женами и четырьмя их сыновьями; [сделал он это] из страха возмущения и покушений. Парфянский царь понимал, что никто самостоятельно не сможет успешно бороться с ним без помощи кого-нибудь из рода Арсакидов, так как парфяне исключительно преданы этому роду. Поэтому, удалив своих сыновей, он стремился отнять эту надежду у людей, злоумышлявших против него. Оставшиеся еще в живых из его детей живут на государственный счет в Риме, окруженные царскими почестями. Прочие цари парфян⁵ также всегда посылают в Рим посольства и приходят для переговоров [с префектами].

II 3. Таковы наши сведения о Сирии в целом. Что же касается ее частей в отдельности, то Коммагена не особенно большая область; в ней есть укрепленный естественными условиями город Самосаты, где была царская столица. Теперь Коммагена стала римской провинцией. Земля вокруг города весьма плодородна, но ее недостаточно. Теперь здесь находится мост через Евфрат; вблизи моста расположена Селевкия — крепость Месопотамии, которую Помпей включил в пределы Коммагены. Здесь Тигран казнил Селену, прозванную Клеопатрой, заключив ее на некоторое время в темницу после изгнания из Сирии.

II 8. Затем вплоть до Антиохийской области идет Киррестика. На севере поблизости от нее возвышается гора Аман и лежит Коммагена. Киррестика примыкает к этим областям, простираясь до них. Здесь находятся город Гиндар — акрополь Киррестики и укрепленное природой разбойничье гнездо; недалеко лежит какое-то место под названием Гераклея. У этих мест Вентидием был убит старший сын парфянского царя Пакор, когда он пошел походом на Сирию. С Гиндаром граничат Пагры, принадлежащие к Антиохийской области; это — укрепленное природой место у перевала через Аман, ведущего из Аманских Ворот в Сирию. Ниже Пагр простирается равнина

I 28

1. Термин римского международного права. «Другом римского народа» (amicus populi Romani) могло быть как отдельное лицо, так и государство. Понятие «друг» (amicus) было более широким и включало понятие «союзник» (socius). Amicus не обязан был выступать на помощь с оружием во время войны, как socius. Государство, связанное с Римом amicitia (дружбой), пользовалось для своих граждан и послов правом гостеприимства и представляло гостеприимство римским гражданам (RE, Amicus, стлб. 1882—1883).
2. 54 г. до н. э.

3. Пакор, сын царя Орода, вместе с Лабием захватил Сирию и часть Малой Азии, но в 39 г. до н. э. был разбит Вентидием, легатом Антония. В 38 г. до н. э. Пакор вновь совершил вторжение в Сирию, но потерпел поражение и пал в битве.
4. Артавазда IV (см. XI, XIII, 4).
5. Т. е. преемники Фраата.

антиохийцев, по которой протекают реки Аркевф, Оронт и Лабета. На этой равнине находится также обнесенное частоколом укрепление Мелеагра и течет река Энопара, где Птолемей Филометор одержал победу в сражении с Александром Балой, но сам скончался от раны¹. Над этими местами возвышается холм Трапезонт (названный так от сходства по форме со столом), где Вентидий сражался с парфянским полководцем Франикатом². Здесь недалеко от моря лежит Селевкия и возвышаются Пиерия — гора, примыкающая к Аману, и Рос — между Иссом и Селевкией. В прежнее время Селевкия называлась Гидатос-Потамой³. Город является значительной крепостью, настолько мощной, что неодолим никакой силой; поэтому Помпей, отрезав от него Тиграна, провозгласил город свободным. К югу от области антиохийцев лежит Апамея, находящаяся внутри страны, а на юг от Селевкийской области возвышаются горы Касий и Антикасий. Еще дальше за Селевкией находятся устья Оронта; затем следуют Нимфей — что-то вроде священной пещеры, потом Касий и непосредственно за ним — городок Посидий и Гераклея.

IV 27. Когда Гомер говорит:

К черным проник эфиопам, гостил у сидонян, эрембов,
(Од. IV, 84)

то у толкователей возникает затруднение прежде всего относительно сидонян: следует ли считать их каким-то племенем, обитающим в Персидском заливе, колонистами которого были сидоняне, живущие в нашей части света, подобно тому как говорят о каких-то там островных тирийцах и арабах, колонисты которых, говорят, живут в нашей части света, или же их приходится считать самими сидонянами. Далее, вопрос об эрембах еще менее ясен: следует ли полагать, что здесь имеются в виду троглодиты (как это делают те, кто производит насилие над этимологией «эрембов», считая, что это слово происходит от *εγαπ εμβαίνειν*, т. е. «идти в землю») или же арабы? Так, наш Зенон¹ изменяет текст таким образом:

...гостил у сидонян, арабов.

Посидоний же читает этот стих более убедительно, только с незначительным изменением:

...гостил у сидонян, арамбов,

предполагая, что Гомер так назвал современных арабов, так же как их называли и прочие писатели его времени. По словам Посидония, арабы составляли 3 племени, (чьи земли) расположены подряд друг за другом, что указывает на их общее происхождение; поэтому их называли похожими именами; так, одно племя носило имя «армян», другое — «арамеев», третье — «арамбов». Как можно себе представить, что арабы делились на 3 племени соответственно различию широтных кругов (которые постоянно все более и более изменяются), так можно принять предположение, что вместо одного имени у них было несколько имен. Не может вызвать одобрения и чтение некоторых «эремны»², потому что такое имя более свойственно эфиопам. Гомер упоминает также об «аримах», под которыми, по словам Посидония, поэт, нужно думать, подразумевал вовсе не какое-либо место в Сирии, Киликии или в какой-нибудь другой стране, но самое Сирию. Ведь народ, живущий в Сирии, — это и есть арамеи, хотя, быть может, греки называли их аримеями или аримами. Изменения в именах и особенно в именах варварских у греков очень часты. Так, например, они называли Дария «Дариеком», Парисатиду — «Фарзиридой», Афару — «Атаргатис», хотя Ктесий называет ее «Деркетю». Что касается «счастья» арабов, то в доказательство этого можно даже привести намерение Александра, который, как говорят, хотел сделать Аравию своей царской резиденцией по возвращении из Индии. Однако все его планы были нарушены внезапной кончиной. В один из его планов во всяком случае входило также и это: посмотреть, примут ли арабы его добровольно, а если нет, то идти войной против них. Поэтому, когда Александр увидел, что арабы не послали к нему послов ни до, ни после его похода на Индию, он начал, как я уже сказал, готовиться к войне.

П 8

1. В 146 г. до н. э.
2. По Диону Кассию (XLVIII, 41) и Плутарху (Антоний 33), имя его было Фарнапат.
3. Букв. «Реки воды».

IV 27

1. Т. е. стоик Зенон.
2. Т. е. черные.

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Եպարխիա, (ἐπαρχία) գավառ, մի գավառի իշխանությունը:

Կտին (χτείς, կամ χτενός), մի տեսակ ծովային խեցեմորթ, նման վոստրեյի, ֆրանս. peigne կամ pétoncle:

Հիեորոդոլ՝ աստվածների ծառայության նվիրված ստրուկ տաճարում:

Մեդիմնոս (μέδιμος), հին հունական չափ, վոր պարունակում էր 51,84 լիտր.– վաթսուն մեդիմնոսը լինում է 3110 լիտր:

Մետրետ (μετροτής), հեղուկների չափ, վոր Աթենքում հավասար էր մոտ 39 լիտրի:

Մոսքիկեի նույն նշանավոր տաճարը նվիրված էր Լևկոթեայի (Λευκοθέα)՝ առավոտյան լույսի աստվածության:

Ստադիոն (στάδιον), հին հունական չափ, վոր հավասար էր 177 մետրի:

Սքոյնոս (σχοῖνος), հին հունական չափ. բուն նշանակում է «չվան». մեկ սքոյնոսը դնելով 40 ստադիոն՝ ըստ Ստրաբոնի, լինում է հավասար 7080 մետրի:

Սֆրագիդ (σφραγίς), աշխարհագրական բաժանմունք:

Քերամիդ (χηραμίδες սեռ. -ίδος), մի տեսակ մեծ խեցեմորթ, հավանաբար ֆրանս. came.

ՑԱՆԿ ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ

Արդեր (Ἄβδηρα), քաղաք Թրակիայում, այժմ ավերակ 56.

Արոս (Ἄβος), Տավրոս լեռնաշղթայի մի ճյուղը, վոր պատմական Հայաստանից ձգվում է դեպի Մարաստան 50, 56.

Արորրաս (Ἀβόρρας), գետ Միջագետքի Անթեմուսիա գավառում 80.

Աղիաբեն (Ἄδιαβηνή), յերկիր՝ Հայաստանի և Ասորեստանի միջև 38, 56, 76, 78.

Ադոն (Ἄδων), բերդապահ Արտագերսի, ապստամբվեց Հռովմայեցոց դեմ 52.

Ազարա (Ἄζαρα), քաղաք Հայաստանի, Արտաշատից դեպի արևմուտք. նրա առաջով հոսում է Արաքսը 50.

Ազովի ծով տես Մայոտիս.

Աթենք, մայրաքաղաք Հունաստանի 24, 26.

Ալազոնիոս (Ἀλαζόνιος) գետ Վրաստանի, թափվում է Կուրի մեջ 34.

Ալեքսանդր Մակեդոնացի (336–323) 54, 76, 78.

Ալեքսանդրիա, նշանավոր քաղաք Յեգիպտոսի 6, 58.

Ալիս (Ἄλις), գետ Փոքր-Հայոց, անցնում է Սեբաստիայից և թափվում է Սև ծով. այժմ կոչվում է Կրզըլ-ըրմաք 34, 64.

Ակիլիսենե տես Եկեղիք.

Ակիսենես (Ἀκισσηῆς, ուղղել Անքիսենես), գավառ Արևմտյան Հայաստանի, մոտ Ծոփաց 52.

Ակտիոն (Ἄκτιον), քաղաք հին Հունաստանի, Արտայի ծոցում. այստեղ յեղավ Ոկտավիանոսի նավամարտը Անտոնիոսի դեմ (-31 թ.) 6, 58.

Աղվանք, Աղվաններ (Ἀλβανοί), 30, 32, 34, 36, 44, 50, 54, 58.

Ամանոս (Ἄμανός), լեռնաշղթա՝ Կիլիկիայի արևելյան կողմը, այժմ Ալմադաղ 42, 72, 82.

Ամասիա, քաղաք Պոնտոսի, գտնվում է Սեբաստիայի և Սամսոնի միջև. այստեղ է ծնվել Ստրաբոնը 6, 64, 68.

Ամաստրիս (Ἄμαστρις), քաղաք Պափլագոնիայի (Փոքր Ասիա) 64.

Ամարդներ կամ Մարդեր (Ἄμαρδοι, Μάρδοι), ավազակաբարո ժողովուրդ, բնակվում էյին Հայաստանի և Վրկանաց աշխարհի միջև 38, 40, 46 .

Ամիսոս (Ἄμισός), քաղաք Պոնտոսի, Սև ծովի յեգերքին. այժմ կոչվում է Սամսոն 64, 72.

Անադատ (Ἀνάδατος), պարսկական աստվածություն՝ վոր պաշտվում էր Ոմանի և Անահիտի հետ 40.

Անահիտ (Ἀναΐτις), աստվածուհի Հայոց և Պարսից, համապատասխանում է Հունաց Ափրոդիտեին 40, 58, 68.

Անարիակներ (Ἀναριάχαι), ավազակ ժողովուրդ, վոր բնակվում էր Հայաստանի և Վրկանաց աշխարհի միջև 38.

Անթեմուսիա (Ἀνθεμουσία), գավառ Միջագետքում 80.

Աննիբալ, զորավար Կարթեղոնացոց, յերկար տարիներ պատերազմեց Հռովմայեցոց դեմ, ի վերջո պարտվեց և թույնով վերջ տվեց իր կյանքին (183 թ.) 52.

Անտիոք ('Αντιόχεια), մայրաքաղաք Սիրիայի՝ Սելևկյանների ժամանակ, յերբ մինչև 500,000 բնակիչ ուներ. այժմ Անթաքիա, աննշան քաղաք 72, 82.

Անտիոք Մուգդոնիայի, վոր է Մծբին 78.

Անտիոքոս Գ Մեծ, թագավոր Սելևկյանց (222–186). Աննիբալի դրդումով պատերազմի դուրս յեկավ Հռովմայեցոց դեմ 52, 58.

Անտիպատրոս վորդի Միսլոյի, հայ իշխան Տիբարացոց և Խալիբների. իր յերկիրը հանձնեց Միհրդատին (Justi, Iran. Namenb. 304ա) 66.

Անտիտավրոս, լեռնաշղթա՝ Կիլիկիայի հյուսիսային կողմը. Փոքր-Ասիայի հյուսիսից հարավ ձգվելով՝ բաժանում է յերկու մասի 42, 50, 52.

Անտոնիոս եռապետ Հռովմայեցոց, արշավեց Հայաստան, գերի բռնեց Արտավազդին ու տարավ Յեզիպտոս, հաղթվեց Ոկտավիանոսից Ակտիոնի ճակատամարտում և պաշարվելով Ալեքսանդրիայում՝ անձնասպանեց (30 թ.) 46, 54, 58, 80.

Աորսներ ('Αορσοι), Ազովի մոտ՝ Տանայիս կամ Դոն գետի յերկարությամբ ապրող թափառական ժողովուրդ 38.

Ապամեա ('Απάμεια). այս անունով կային զանազան քաղաքներ Փոքր-Ասիայում. 1) Ասորիքում՝ Որոնդես գետի վրա, 2) Մեծ-Փղիգիայում՝ Մեանդր գետի վրա, 3) Բիթանիայում 72.

Ապոլլոդորոս ('Απολλόδωρος), հույն մատենագիր 20.

Ապոլլոնիդես ('Απολλωνίδης), հույն մատենագիր 46, 52.

Ապպախուներ ('Αππαῖται), պոնտական մի ժողովուրդ, վոր նախապես Կերկիտ էյին կոչվում 64.

Ասիա 30, 32, 44, 48, 76, 80.

Ասորեստանցիք 18.

Ասորիք, Ասորիներ 18, 30, 42, 44, 52, 58, 80, 82. Ստորին Ասորիք 76.

Ասպուրգիան ('Ασπουργιανοί), բարբարոս ժողովուրդ, վոր բնակվում էր Սինդիկե յերկրում (Խրիմ) 66.

Ատտալացիք, Փոքր-Ասիական ժողովուրդ 30.

Ատրոպատենե ('Ατροπατηνή), գավառ Մարաստանի, Կասպից ծովի վրա 46, 50, 52, 54, 58.– Ատրոպատյան Մարաստան 38.

Ատրոպատես, սատրապ Մարաստանի 44.

Արաբիա (Յերջանիկ) 28.– Արաբներ 18, 28, 82.– Մեսենական արաբներ 76.– Վրանաբնակ Արաբներ 76, 80.

Արագոս ('Αραγος), գետ Վրաստանի, բղխում է Կովկասյան լեռներից և թափվում է Կուրի մեջ 34, 36.

Արամայեցի 18, 82.

Արամբոս ('Αραμβούς), իբր թե արաբներ 82.

Արաքս ('Αράξης), նշանավոր գետ Հայաստանի 20, 32, 36, 42, 46, 50, 52, 54, 56.– անունը կցում է Թեսալիայի Սալամբրիա) գետի անվան, վոր նախապես կոչվել է նույնպես 'Αράξης. ստուգաբանում է ἄρασσω, ἄραξω «խփել», ἄπ-αράσσω, ἄπ-αράξω «խփել» բայով:

Արաքսենե ('Αραξηνή) գավառ և դաշտավայր Հին Հայաստանի. այս դաշտում շինված է Արտաշատը. և նրա միջով հոսում է Արաքսը 22, 38, 50, 52, 56.

Արբելա ('Αρβηλα), քաղաք Ասորեստանում. այստեղ տեղի ունեցավ մի նշանավոր ճակատամարտ, ուր Սլեքսանդր հաղթեց Դարեհին (331 թ.) այժմ կոչվում է Երբիլ 58.

Արզոնավորդ. այսպես են կոչվում այն 50 հերոս նավագնացները, վորոնք Յասոնի առաջնորդությամբ, Արգո կոչված նավով արշավեցին Կողքիս՝ «վոսկի գեղմը» նվաճելու համար 20, 36.

Արիա ('Αρία), գավառ Պարսկաստանի (արդի Խորասանում) 44.– վորից Արիներ, Արիացիք, Արիաններ (Αρίοι, Αριανοί)՝ նույն գավառի ժողովուրդը 18, 40, 46.– Արիանես 26.

Արիարաք ('Αριαράθης), թագավոր Կասպադովկիայի 62.

Արմենիա (Հայաստան) 56.

Արմենիոն ('Αρμένιον), քաղաք Թեսալիայի, Բոյբեիս լճի մոտ՝ Ֆերեսի և Լարիսայի միջև 36, 56.

Արմենոս Թեսալացի, Յասոնի հետ արշավել է Հայաստան. իր անունով կոչվել է յերկիրը Արմենիա 36, 56.

Արմոզիկե ('Αρμοζική), ամուր քաղաք Վրաստանի, շինված Կուր գետի վրա 36.

Արշակ թագավոր Պարթևաց 80, 82.

Արսենե ('Αρσηνή), լիճ, վոր կոչվում է Թոպիտիս (Վանա լիճ) 54.

Արտագերս ('Αρτάγερα), ամուր բերդ Հայաստանում 52.

Արտանես Ծոփացի ('Αρτάνης), ժառանգ Չարեհի, վերջին թագավոր Ծոփաց. Տիգրան Մեծը հաղթեց նրան և նրա յերկիրը միացրեց իր պետության (Ստեփանոս Բուզանդացին սրա փոխարեն գրում է Արշակ) 58.

Արտաշատ, նախապես Արտաշաշատ ('Αρτάσατα, 'Αρτάξιάσατα), մայրաքաղաք Հին Հայաստանի, հիմնված Աննիբալից 50, 52.

Արտաշես ('Αρταξίας), նախկին զորավար Սելևկյանց, վորոնց դեմ ապստամբելով՝ իր յերկիրը (Մեծ Հայք) անկախ հայտարարեց (189 թ.) 52, 58. վոր և Արտաքսիաս 52.

Արտավազդ ('Αρταουάσδης), վորդի Տիգրանի, թագավոր Հայոց 46, 52, 54, 58.

Արտաքսերքես ('Αρταξέρξης), անուն յերեք Պարսիկ թագավորների, վորոնցից Արտաքսերքես Ա Յերկայնաբազուկ գահակալեց 465–425 թ., Արտաքսերքես Բ Մենան՝ 405–359 թ. և Արտաքսերքես Գ Ոքոս՝ 361–338 թ. սա է վոր նվաճեց Յեզիպտոսը՝ 345 թ. 20.

Արտաքսիաս տես Արտաշես.

Արտեմիդորոս ('Αρτεμιδώρος), աշխարհագիր Եփեսացի 72.

Արարդեսու ('Αχαρδεον), գետ՝ վոր բխելով Կովկասից՝ թափվում է Ազովի ծովը 38.
Արքեղայոս ('Αρχέλαος), վերջին թագավոր Փոքր-Հայոց 66.
Արքսատ ('Αρξάτα), քաղաք Մեծ Հայոց, շինված Արաքսի վրա, Ատրոպատենի սահմանի մոտ 52.
Բաբելոն, մայրաքաղաք Քաղդեաստանի կամ Բաբելաստանի 22, 24, 26, 42, 44, 48, 50, 54, 74, 76, 78, 80, վորից Բաբելական 38, Բաբելացիք 28, 76, 78, 80.
Բաբիւրսա (Βάβυρσα), անառիկ ամրոց՝ Արտաշատ քաղաքի մոտ. այդտեղ եր Տիգրանի և Արտավազդի գանձատունը 52.
Բազոս՝ աստված գինու և գեղխության 40.
Բակուր (Πάχορος), գորավար Պարթևաց, պատերազմեց Կրասոսի դեմ և հաղթեց Հռովմայեցոց 80.
Բակտրիա, հին պարսկական պետության արևելյան նահանգներից մեկը, այժմ Թուրքեստան 22, 40, 56.
Բասադոյարիզա (Βασσιδαριζα), Միհրդատի շինած ամուր ամրոցներից մեկը 66.
Բասիլեսոս (Βασίλειος), գետ Միջագետքում, Յեփրատի և Տիգրիսի միջև 80.
Բասորոպետա (Βασοροπέδα), գավառ կամ նահանգ Հին Հայաստանի. առաջ պատկանում եր Մարերին. համարում են Վասպուրականի նահանգը 52.
Բարիս (ուղ. Βάρις? սեռ. Βάριδος), Մարական աստվածություն, վորի տաճարը գտնվում եր Եկբատանի ճանապարհին 56.
Բիթանիա (Βιθυνία), Փոքր-Ասիայի արևմտյան յերկրներից մեկը, Սև ծովի և Մարմարայի միջև. գլխավոր քաղաքն եր Նիկոմիդիա, այժմ Իզմիր կամ Իզմիրիդ 64.
Բոյրե (Βοίβη), քաղաք Թեսալիայի. սրա մոտ եր Բոյրեիս լիճը, վոր այժմ կոչվում է Բիո (Bio) 36, 56.
Բոնոնես (Βονώνης), վորդի Հրահատի՝ թագավոր Պարթևաց. պատանդ գնաց Հռովմայեցոց մոտ՝ իր յերեք յեղբայրների հետ 80.
Բոսֆոր կամ Վոսֆոր (Βόσπορος), բուն իմաստն է «նեղուց». կար յերկու Բոսֆոր. 1) Թրակիայի Բոսֆորը, վոր է Կոստանդնուպոլսի նեղուցը՝ Սև ծովի և Մարմարայի միջև, 2) Կիմմերյան Բոսֆոր, վոր է արդի Կերչի կամ Յենիկալեյի նեղուցը՝ Ազովի և Սև ծովի միջև (Խրիմ) 32, 66.
Գազակա կամ Գանձակ (Γάζακα), քաղաք Ատրոպատենի կամ Մարաստանի, ուր եր թագավորների ամառնային պալատը 46.
Գազելոնիսիս (Γαζηλωνίτις), գավառ Պոնտոսի՝ Ալիսի գետաբերանի մոտ 64.
Գազիուրա (Γαζίουρα), քաղաք Պոնտոսի, Իրիս գետի մոտ. յեղել է մայրաքաղաք, Ստրաբոնի ժամանակ արդեն ավերակ եր 64.
Գաղատիա (Γαλατία), յերկիր հին Փոքր-Ասիայի. մայրաքաղաքն եր Անկիրիա, վոր կոչվում է այժմ Անգորա. արդի Թուրքիայի մայրաքաղաքը: Վորից Գաղատացիք՝ 64.
Գայլ գետ տես Լիկոս.
Գանգեսյան քար (γαγγήτις λίθος), մի տեսակ քար, վոր իբրև թե հալածում եր ոճերին 80.

Գարսաուրա (Γαρσάουρα), փոքր քաղաք՝ Կասպոնովկիայի սահմանի վրա 72.
Գեղեր (Γέλαι), ավազակաբարո ժողովուրդ. բնակվում էյին Հայաստանի և Մարաստանի միջև 38, 40.
Գլավկոս (Γλαύκος), վտակ՝ վոր թափվում է Փասիս գետի մեջ 34.
Գորդիենե (Γορδωνή), գավառ հին Հայաստանի. բաժանված եր Միջագետքից Գորդիենի կամ Գորդյան լեռներով (Γορδουαίων ὄρη կամ Γορδουαία ὄρη). կոչվում է նաև Գորդիացոց յերկիր (Γορδουαίων χωρία), վոր հները անվանում էյին Կորդուք (Καρδούχος). ժողովուրդը Գորդիացիք կամ Գորդյայք 24, 44, 50, 54, 58, 76, 78, 80 (տես նաև Գորդիս).
Գորդիս (Γόρδυσ), վորդի Տրիպոլիտիսի մի խումբ Արգոսիների հետ յեկավ բնակվեց Գորդիենե 94 (նույնի մասին խոսում է նաև XVI 2,5=Meineke 1046, Tardieu, III, 325՝ εἰς τὴν Γορδουαίαν ἀποικῆσαι գաղթեց Գորդիենե).
Գուգարք (Γωγαρηγή), գավառ հին Հայաստանի. նախապես պատկանում եր Վրաստանին 50, 52.
Գուրանացիք (Γουρανίοι), ժողովուրդ՝ վոր բնակվում եր Հայաստանից վերև (Մարաց մոտ) 56.
Դազիմոնիտիս (Δαζιμωνίτις), բարբեր դաշտ Պոնտոսում. նրա միջով հոսում է Իրիս գետը 64.
Դաստեյրա կամ Դաստիրա (Δάστειρα), քաղաք հին Հայաստանի, Եկեղիք գավառում, Յեփրատի մոտ 66.
Դեիմարոս (Δηίμαχος), հույն աշխարհագիր 22.
Դեիոտարոս (Δηϊόταρος), իշխան Գաղատացոց. Պոմպեոս կարգեց նրան թագավոր՝ իրեն հանձնելով նաև Փառնակիան, Տրասիպոնը և այլն՝ մինչև Կորնիս և Փոքր-Հայք 64.
Դելլիոս (Δέλλιος), գորավար, բարեկամ Անտոնիոսի, մասնակցեց նրա արշավանքին Պարթևաց դեմ և գրեց նույն արշավանքի պատմությունը. 46.
Դերջան (Δερζήνη), գավառ Հին Հայաստանի. գտնվում է Բարձր Հայքի նահանգում, սահմանակից Փոքր Հայքի 52.
Եգիպտոս տես Յեգիպտոս.
Եթովպիա, վոր է Արիսսիմիա կամ Հաբեշիստան 26. Եթովպացիք 82.
Ելամ ('Ελυμαία), յերկիր Ատրեստանից և Քաղդեայից հարավ, Պարսից ծոցի մոտ. մայրաքաղաքն եր Շոշ. Ելամացիք նվաճեցին Քաղդեաստանը, բայց հետո ընկան Ատրեստանցոց տիրապետության տակ. ի վերջո Դարեհ նվաճեց Ելամը և կազմեց նրանից Պարսից պետության մի առանձին սատրապություն 76.
Ելիմայի (Ելամի) լեռներ 44.
Եկբատան ('Εκβάτανα), մայրաքաղաք Մարաստանի. այժմ Հանադան 44, 48, 56.
Եկեղիք ('Αχιλσιονή), գավառ Հին Հայաստանի Բարձր-Հայքի նահանգում, սահմանակից Յեփրատի. այժմ Երզնկայան 38, 42, 50, 52, 56, 58, 66.
Ենիաններ (Αίνιανες), Թեսալացի ժողովուրդ, գաղթել են Հայաստան 56.
Եվպատորիա (Εύπατορία), քաղաք Պոնտոսի, Լիկոս և Իրիս գետերի միացման տեղում. Պոմպեոս մեծացրեց այդ քաղաքը և կոչեց Մագնոպոլիս 68.

Եվքսին կամ Եվքսինյան ծով (Εὐξεινος), վոր է Սև կամ Պոնտական ծով 20, 26, 32, 34, 38, 40, 72.– Եվքսինյան Պոնտոս 28.– Եվքսինյան Կապարովկիա 58.

Երատոսթենես (Ἐρατοσθένης), նշանավոր քերականագետ, բանաստեղծ և աշխարհագրագետ Ալեքսանդրացի. հիմք է դրել գիտական աշխարհագրության. իրեն է հետևում Ստրաբոնը 6, 20, 22, 24, 26, 34, 44, 54, 72, 78.

Երեմբներ, Երեմբացիք (սխալ տպված Երրեմբացիք) (Ἐρεμβοί), արարներ 18, 82.

Երեսրիացիք (Ἐρετριείς), ժողովուրդ՝ վոր Պարսիկները տեղահանելով բերել բնակեցրել են Գորդիենն 80 (Երեսրիա = Ἐρέτρια անունով կա յերկու քաղաք, մին Եվբեայում, մյուսը՝ Թեսալիայում).

Երիթրյան ծով (Ἐρυθρὰ θάλασσα), բուն նշանակում է Կարմիր ծով, հետո դարձավ Հնդաց ովկիանոսը, և ավելի ուշ՝ Պարսից ծոցը. այս իմաստով ունի Ստրաբոնը՝ 48, 54.

Եվրոպա տես Յեվրոպա.

Եփրատ տես Յեփրատ.

Եֆորոս (Ἐφορος), պատմիչ հույն 6, 58.

Չագրոս (Ζάγρος), լեռնաշղթա Հայաստանի հարավային-արևելյան կողմը 44, 46, 76.

Չարեհ կամ Չարիադրես (Ζαριάδρης), գորավար Սելևկյանց. Անտիոքոս Գ նշանակեց նրան արևմտյան Հայաստանի կառավարիչ: Մեծ Հայքի կառավարիչ Արտաշեսի հետ միասին թոթափեցին Սելևկյան լուծը և Հայաստանը անկախ հայտարարեցին (189 թ.) 52, 58.

Չելիտիս (Ζηλῖτις), գավառ Պոնտոսի 68, վորի գլխավոր քաղաքն էր՝

Չելա (Ζήλα), այժմ կոչվում է Չիլե 40, 68.

Չեզմա (Ζεῦγμα), բուն նշանակում է նավերով կամ լաստերով կամուրջ. իբր հատուկ անուն նշանակում էր հատկապես Յեփրատի կամուրջը: Հին Չեզման գտնվում էր Թափսակոսի մոտ, իսկ Նոր Չեզման՝ Կոնստանդնուպոլսի մոտ 46, 72, 78.

Էմոդ (Ἐμωδά), մասն Կովկասյան լեռնաշղթայի 40.

Թափսակոս (Θάψακος), քաղաք Բարեյաստանի, շինված Յեփրատի վրա, ուր կար նշանավոր մի կամուրջ (Չեզմա), քաղաքն այժմ ավերակ է և կոչվում է Ալ-Համմամ, Ռաքքայի մոտ 22, 24, 26, 76, 78, 78.

Թեմիսկիրա (Θεμισκυρα), դաշտավայր Պոնտոսի, Թերմոդոն գետի մոտ. այստեղ էին բնակվում Ամազոնները 34, 66.

Թեոփանես Սելիտինեցի, աշխարհագիր 6, 52, 54, 66.

Թեսալիա (Θεσσαλία), գավառ՝ Հունաստանի հյուսիսային մասում. վորից Թեսալացի, Թեսալական 36, 56, 58

Թերմոդոնտ (Θερμώδων, -οντος, -οντα), գետ Պոնտոսի. թափվում է Սև ծովը 54.

Թոպիտիս (Θωπίτις կարդա Թոպիտիս), Վանա լիճն է, վոր է Տոսպ 54, 78.

Թրակիա (Θρακη), յերկիր՝ Եգեական, Սև և Մարմարա ծովերի միջև. այժմվա Բուլղարիայի և Ռումինիայի տեղն է. վորից Թրակացիք 56.

Իբերիա 20. տես և Վրաստան.

Իբերներ (Սպանիայի) 20

– Վրաստանի 30.

Իմասո (Ἴμαός), մասն Կովկասյան լեռնաշղթայի 40.

Իսոսո (Ἴσος), քաղաք Կիլիկիայի, համանուն ծոցի խորքում, ուր 333 թ. Ալեքսանդր Մակեդոնացին հաղթեց Դարեհին. այժմ կոչվում է Իզլեր 72, 82.– Իսոսի ծոցը՝ 72.

Իրիս (Ἴρις), գետ Պափլագոնիայի (Փոքր Ասիա), վոր թափվում է Սև ծովը. այժմ Yeşil-ermaq 64, 68.

Լարիսա (Λάρισα) քաղաք Թեսալիայի (Հունաստան), Սալոնիկի ծոցի արևմտյան կողմը՝ դեպի ներս 36, 56.

Լավիանսենե (Λαοιανσηνή), գավառ Կապարովկիայի, Փոքր-Հայքի մոտ 68.

Լավոդիկե (Λαοδίκη), այս անունով քաղաքներ կան Լիկայոնիայում, Մարաստանում, Փոնտիկայում և Ասորիքի ծովագրում. վերջինը այժմ կոչվում է Լաթաքիա 72.

Լիբիա, յերկիր Ափրիկեյի 20.

Լիկայոնիա, Լիկայոնիա (Λυκαονία), յերկիր Փոքր-Ասիայի, հարևան Փոնտիկայի. մայրաքաղաքն էր Իկոնիոն, վոր այժմ կոչվում է Կոնիա 64, 72.

Լիկոս կամ Լիկոս (Λύκος), այս անունով կան զանազան գետեր. Հայաստանի սահմաններում հիշատակելի են՝ Լիկոս, վոր այժմ կոչվում է Քելքիդ (Գալլ գետ), և Լիկոս, վոր այժմ կոչվում է Ճորոխ. յերկուսն էլ թափվում են Սև ծովը 54, 64, 68.

Լիդիա (Λυδία), յերկիր Փոքր-Ասիայի՝ Եգեական ծովի և Փոնտիկայի միջև. սրանց մեծագույն թագավորը յեղավ Կրեսոս, վորի մայրաքաղաքն էր Սարդիկե. Պարսիկները վերջ տվին Լիդիայի պետության: Վորից Լիդիացիք 60.

Լուկուլլոս (Λεύκολλος լատ. Lucullus), նշանավոր զորավար Հռոմայեցի. պատերազմեց Միհրդատի և Տիգրանի դեմ 58, 62. Խալիբներ (Χάλυβες), Պոնտոսի արևելյան կողմը բնակվող մի ժողովուրդ, սրանք նշանավոր էին յերկաթագործության մեջ և իրենք էին հնարել պողպատը 52, 72.

Խաղտիք (Χαλδαῖοι), յերկիր և ժողովուրդ Պոնտոսի հարավային կողմում, սահմանակից Հայաստանի 64, 66. Խորդեան կամ Խորդենե (Χορζηνή), գավառ Հին Հայաստանի, վոր ըստ Ստրաբոնի նախապես պատկանում էր Վրաստանին, համապատասխանում է Տայքին և Կղարջքին 52.

Շոփք (վորից Շոփացի) (Σωφηνή), նահանգ Հին Հայաստանի հարավային-արևմտյան կողմը, Բարձր Հայքի և Աղձնիքի միջև. կոչվում է նաև Չորրորդ Հայք. համապատասխանում է այժմվա Խարբերդին 42, 44, 50, 52, 56, 58, 62, 66, 72.

Կարալլա (Κάβαλλα), քաղաք Հայաստանի, Սպեր նահանգում. հարուստ էր վոսկու հանքերով 54.

Կադուսիներ (Καδούσιοι), Կասպից ծովի յեզերքները բնակվող մի ժողովուրդ, վոր հիշում են նաև Քսենոփոն և Պլուտարքոս 38, 40, 46.

Կալաքենե, Կալաքեն (Καλαχανή, Καλαχηνή), գավառ Հին Հայաստանի, Սպերից դեպի արևելք՝ դեպի Ադիաբեն 38, 56

(Meineke, III 1186, ցանկում՝ համարում է գավառ Ասորեստանի, անշուշտ վորովհետև Ստրաբոն ասում է «Հայաստանի սահմաններից դուրս»։ բայց այս խոսքը Աղիաբենի համար պետք է առնել և վոչ թե Կալաբենի)։

Կալիսթենես (Καλλισθένης), պատմիչ հույն 56.

Կամիսա (Κάμισα), հին բերդ Պոնտոսի 68.

Կամիսենե (Καμισσηνή), գավառ Կապադովկիայի, սահմանակից Փոքր-Հայքի, Պոնպեոս կցեց Մեգալոպոլիսին 68. (սույն Կամիսենեն կոչվում է նաև Պոնտական Կապադովկիա՝ ըստ Ստրաբոն XII 3, 12=Meineke, II, 767, Tardieu, II, 493): Չշվոթել սրա հետ Կոմիսենե՝ վոր տես։

Կամբիսենե (Καμβισσηνή), գավառ հին Հայաստանի. Խորձյանի հետ Հայաստանի ամենահյուսիսային գավառն է և շատ ձյունառատ 52. – հիշված է նաև եջ 38՝ իբրև «դաշտ? վոր գտնվում է այնտեղ, ուր Վրաստան, Ադվանք և Հայաստան իրար են կտրում»։ – յերրորդ անգամ Ստրաբոն XI 4,5 (=Meineke, II, եջ 706 =Tardieu, II, եջ 409) հիշում է նույն անունը Ադվանից մասին խոսելիս, ուր ասում է թե «Վրաստանից Ադվանք անցքը չոր ու անջուր Կամբիսենեյով է՝ Ալազոնիոս գետից այն կողմ»։ Տես նաև Կամիսենե։

Կանիդիոս (Κανίδιος), զորավար, վոր Պոնպեոսից հետո արշավեց մինչև Կովկաս 36.

Կապադովկիա (Καπαδοκία), վորից Կապադովկացիք. Փոքր-Ասիայի յերկիրներից մեկն է, սահմանակից Փոքր-Հայոց. մայրաքաղաքն էր Մաժակ, հետո կոչված Կեսարիա, այժմ Կայսերի։ Ստրաբոն զանազանում է Վերին Կապադովկիա, Պոնտական Կապադովկիա և Եվբսիդյան Կապադովկիա 28, 30, 32, 34, 40, 42, 44, 50, 58, 62, 68, 72, 76.

Կապույտ տես Կապուտան.

Կապուտան, գրված է Սպաուտան (Σπαύταν), վոր Ուրմիայի լիճն է 46. կոչում է նույնը Մանտիանե (Μαντιανή), վոր թարգմանում է կապույտ (xυανή) 54.

Կասպիանե (Κασπιανή), գավառ Հին Հայաստանի, նախապես պատկանում էր Մարերին (համարվում է Փայտակարանը) 46, 52.– նույնը Ստրաբոն XI 4, 5 (Meineke, II, 706=Tardieu, II, 409) համարում է Ադվանից գավառ։

Կասպից (կամ Կասպյան) ծով կամ Վրկանաց ծով 22, 32, 34, 36, 38, 44, 50, 54, 56.

Կասպյան դռներ 26, 32, 44, 48.

Կասպյան ժողովուրդներ 32, 34.

Կասպյան լեռներ=Կովկաս լեռներ 34.

Կատաոնիա (Καταονία), յերկիր Փոքր-Ասիայի, հարևան Կապադովկիայի, վորի հետ միացավ հետո և կազմեց նրա մի նահանգը 42, 62.– Կատաոնացիք կամ Կատաոններ 28, 52, 62.– սրանց էյին պատկանում նախապես հին Հայաստանի Եկեղիք և Անտիտավրոսի գավառները։

Կարենիտիս (Καρηνίτις), գավառ հին Հայաստանի, վոր նախապես պատկանում էր Խալիբներին կամ Մոսիոնյկներին. ըստ Հայոց կոչվում է Կարին, այժմ Երզրում 52.

Կարթագինե, յերկիր Ափրիկեի հյուսիսային ծովագրում 6.

Կարիա, յերկիր Փոքր-Ասիայի, Եգեական ծովի վրա. գլխավոր քաղաքն էր Միլետ 72.

Կարկաթոկերտ (Καρκαθόχερτα այլ ձեռ. Կարթասիոկերտ), մայրաքաղաք Ծոփաց 50.

Կարմանիա (Καρμανία), գավառ Պարսկաստանի. այժմ Քիրման 74.

Կարուրա (Κάρουρα), քաղաք Փոնիգիայի, Կարիայի սահմանում 72.

Կարրես (Κάρραι), քաղաք Միջագետքի 78.

Կեսար (Ξουίρου) 6, 46, 58, 82.

Կերավնիա (Κερώνια), Կովկասյան լեռների ծովամերձ մասը 36.

Կերկիտներ (Κερκίται), վոր և Ապպաիտ, Պոնտական կամ Կովկասյան ժողովուրդ 64.

Կիլիկիա (վորից Կիլիկեցիք, Կիլիկյան) 20, 28, 32, 34, 40, 42, 62, 72.

Կիմներներ. հնդկական ժողովուրդ. բնակվում էյին հարավային Ռուսաստանի տափաստաններում, Ազովի ծովի յեզերքները. արշավեցին Խրին, Թրակիա և ամբողջ Փոքր-Ասիա (Ը դար) 40.

Կիմներյան Բոսֆոր տես Բոսֆոր.

Կիւրսիոս Փարսալացի 56.

Կիւրտիներ (Κύρριοι), ավազակաբարո ժողովուրդ, վոր բնակվում էր Հայաստանի, Վրկանաց աշխարհի և Մարաստանի միջև 38, 46.

Կլեոպատրա թագուհի Յեգիպտոսի 30.

Կլեոպատրա Սելենե թագուհի Ասորիքի 82.

Կյուրոս թագավոր Պարսից 40.

Կողքիս, Սև ծովի արևելյան կողմի յերկիրը, արդի Մինգրելիան (վորից Կողքիսացիք) 20, 28, 30, 32, 34, 36, 50, 52, 58, 62, 64, 66.

Կոմանա (Κόμανα), նշանավոր քաղաք Փոքր-Ասիայում 42, 64, 68.

Կոմիսենե (սխալ տպված Կոմիսինե) (Κωμισσηνή), գավառ հին Հայաստանի 52 (տես և Կամբիսենե և Կամիսենե).

Կոմմագեն (Κομμαγενή), փոքր պետություն՝ Ասորիքի հյուսիս-արևելյան կողմը. մայրաքաղաքն էր Սամոսատ 42, 44, 50, 62, 72, 78, 82.

Կոսսայան լեռներ, Հայաստանի և Մարաստանի միջև 44.

Կովկաս, Կովկասյան լեռներ 34, 36, 38, 40, 50, 52.

Կոտիւս Մապեացի 66.

Կորդուք (Καρδούχοι), նույն և Գորդիացիք 80.

Կորնթոս քաղաք Հունաստանի 6, 68.

Կորոպասոս (Κορόπασσος), քաղաք Լիւկայոնիայի (Փոքր Ասիա) 72.
Կորոս (Κόρος), հին անուն Կոր գետի 34.
Կուլուպենե (Κουλουπηνή), եպարխիա, սահմանակից Փոքր-Հայքի, վոր Պոնապետս կցեց Մեգալոպոլիսին 68.
Կորոս (Κύρος), մեծ գետ Վրաստանի, վոր միանալով Արաքսին՝ թափվում է Կասպից ծովը. հին ժամանակ կոչվել է Կորոս 20, 32, 34, 36, 50, 52, 54.
Կրասոս (Κράσσοσ), գորավար Հռովմայեցի, չարաչար պարսպեց Պարթևների դեմ պատերազմում, ուր և մեռավ 78, 80.
Հայ, հայեր 6, 18, 28, 30, 34, 36, 38, 44, 46, 48, 54, 56, 58, 60, 62, 68, 70, 72, 78, 80, 82
Հայաստան 6, 22, 24, 26, 28, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 62, 64, 66, 68, 76, 78, 84.
Հայկական գույն 54.
Հայկական լեռներ 22, 34.
– Մեծ Հայք 44, 66.
Հեպտակոմետներ (Ἑπτακώμηται) Կողքիսից վերև բնակվող լեռնական վայրենի մի ժողովուրդ 64.
Հերակլեա (Ἡρακλεία), քաղաք Բյութանիայի, Փոքր Ասիայի արևմտյան կողմը, այժմ Երեյի 64.
Հերակլիտոս Պլատոնական 64.
Հերոդոտոս պատմահայր 56, 60.
Հերփե (Ἡρφαί), փոքր քաղաք Ծոփաց մոտ 72.
Հիպարքոս (Ἱππαρχος), աստղաբաշխ հույն 6, 22, 24, 26, 54.
Հիպարքոտոս (Ἱππόβοτος), նշանավոր մարգագետին Մարաստանում՝ Պարսկաստանից և Բաբելոնից Կասպյան դռները տանող ճանապարհի վրա 48, (Meineke, III, 1204 դնում է Հայաստանում, անշուշտ վորովհետև Ստրաբոն նույն տեղը ասում է «ինչպես և Հայաստանը». բայց սա ընդմիջարկություն է և հատվածը ամբողջապես պատկանում է Մարաստանին).
Հիպպոս (Ἱππος), վտակ Փասիս գետի 34.
Հիդատոպոտամի (Ἵδατος ποταμοί), հին անուն Մելկիայի. նշանավոր բերդաքաղաք. բուն նշանակում է «Ջրաբերդ» 82.
Հիդարա (Ἵδαρα) անուր բերդ՝ վոր շինեց Միհրդատ. 66 (Meineke, III, 1204 համարում է Հայաստանում, բայց ճիշտ չպետք է լինի).
Հիդարնես (Ἵδάρνης), իշխան Պարսից 58.
Հյուսիսային ծով? անշուշտ ակնարկում է Կասպից ծովի վերի մասը, ուր թափվում է Արաքսը 42.
Հնդիկներ 32, Հնդկաստան 38, Հնդկաց ծով 38.

Հնդկաստան 22, 72, 76.
Հոլմի (Ὀλμων), քաղաք Փոնտիայի 72.
Հոմերոս (Ὅμηρος), (բուն նշանակում է «կույր») 20, 82.
Հույն 18, 40, Հունական 48, 58, 62:
Հունաստան 56.
Հոռոս կղզի 32.
Հոսոս (Ῥωσός), քաղաք՝ Իսոսի և Մելկիայի միջև 82.
Հոովմ 6, 30, 82, Հոովմեական 54, Հոովմայեցիք 30, 46, 58, 66, 72, 80.
Հրահատ (Φραάτης), թագավոր Պարթևաց 80, 82. Հրահատ՝ նրա վորդին, վոր պատանդ գնաց Հոովմ 80.
Մագնեսիա (Μαγνησία), քաղաք Լիդիայի, այժմ կոչվում է Մանիսա 72.
Մագնոպոլիս (Μαγνόπολις), քաղաք Պոնտոսի, նախապես կոչվում էր Եվպատորիա, Ամասիայի մոտ, Իրիս և Լիկոս գետերի միացման տեղում 68.
Մաժակ (Μάζαχα), մայրաքաղաք Կապադովկիայի, հետո կոչվեց Կեսարիա, այժմ էլ Կայսերի 62, 72.
Մակեդոնացիք 40, 44, 58, 78.
Մակրոն (Μάκρωνες), Պոնտական մի ժողովուրդ, հետո կոչվեցին Մաննիք 64.
Մայոտիս (Μαιώτις), արդի Ազովի ծովն է 32, 38, 54.
Մանտիանե (Μαντιανή), աղի մեծ լիճ հին Հայաստանում. այժմ Ուրմիայի լիճ. (ըստ Ստրաբոնի Մանտիանե թարգմանվում է կապույտ, խոնավ) 54.
Մասիոս (Μάσιος), լեռնաշղթա հին Հայաստանի հարավային կողմը, Միջագետքի սահմանում (պետք չէ շփոթել Մասիսի հետ) 38, 44, 50, 78.
Մասրոթներ (Μασσαγέτης), Սկիթական ժողովուրդ 42.
Մատիանե, Մատիենե (Ματινή, Ματιανή), գավառ Մարաստանի 20, 22, 38, 46, 48, 56.
Մար, Մարեր 28, 34, 44, 48, 52, 54, 56, 58, 78, 80, Մարական 54, Մարական լեռներ 22, մարերեն 54.
Մարաստան 20, 22, 28, 32, 36, 38, 42, 44, 46, 48, 50, 56, 76, 78. Ատրոպատյան Մարաստան 38, 44.
Մարգիանացիք (Μαργιανοί), ժողովուրդ՝ վոր բնակվում էր Պարթևաց և Արեաց մոտ (ըստ Պլուտարքոսի՝ Տավրոսի հյուսիսային կողմը) 40.
Մարդեր տես Ամարդներ.
Մեգալոպոլիս (Μεγαλόπολις), քաղաք Պոնտոսի, սահմանակից Փոքր-Հայքի 68.
Մեգալոպոլիտիս (Μεγαλοπολίτις), գավառ Պոնտոսի, գլխավոր քաղաքն է Մեգալոպոլիս 68.
Մեգասթենես (Μεγασθενής), մատենագիր հույն 74.
Մեդեա (Μήδεια), Կողքիսի թագավորի աղջիկը, վոր Արգոնավորողների առաջնորդ Յասոնի կինը դարձավ 48, 58.

Մեդեական շոր 48.
 Մեդու (Μήδος), փորդի Մեդեայի. սրա անունով է կոչվել Մարաստանը (Μηδία) 48.
 Մեդիոս Լարիսացի 56.
 Մելիտինե (Μελιτηνή), քաղաք Փոքր-Հայքում. այժմ կոչվում է Մալաթիա 42, 50, 62.
 Մենոն (Μένων), գորավար, իր բանակով ուղարկվեց Սպեր՝ Ալեքսանդր Մակեդոնացու կողմից, բայց խեղդամահ յեղավ բնակիչների կողմից 54.
 Մեսենական արարներ 76.
 Մետրոդորոս (Μητρόδορος), փիլիսոփա և քաղաքական գործիչ, վերակոչված Քաղկեդոնացի. պաշտոնավարում էր Միհրդատ Եվպատորի մոտ 70.
 Մետրոպոլիս (Μητρόπολις). քաղաք Լիդիայի 72.
 Միհր աստված Պարսից, փորից Միհրական տոներ 54.
 Միհրդատ Եվպատոր, թագավոր Պոնտոսի 30, 32, 40, 58, 64, 66, 70.
 Միջագետք 18, 24, 26, 28, 42, 44, 50, 54, 58, 64, 74, 76, 78, 80.– Միջագետացիք 80, 82.
 Միզոդոնիա (Μυζονία), գավառ Միջագետքի 50, 78, Միզոդոնացիք 78, Միզոդոնիո Անտիոք (վոր է Մծբին) 78.
 Միսիա (Μυσία), յերկիր Փոքր-Ասիայի արևմտյան ծայրը, Մարմարայից հարավ 70.
 Մծբին (Νίσιβις), քաղաք Միջագետքի (այժմ Նիսիբին) 44, 50, 78. կոչվել է նաև Միզոդոնիո Անտիոք 78.
 Մոսիոնյկներ (Μοσνοίκοι), Պոնտական ժողովուրդ, սահմանակից Հայաստանի 52, 66 (մոսիոն «աշտարակ» բառից).
 Մոսքիկե (Μοσχική), գավառ Կողքիսի 34.
 Մոսքիկյան լեռներ (Μοσχικά ὄρη), Պոնտոսի և Հայաստանի միջև 20, 34, 44, 50, 64.
 Յասոն ('Ιάσων), հույն հերոս, փորդի Եսոնի և թագավոր Իոլկոսի, զրկվելով գահից՝ Արգոնավորդիների գլուխն անցավ, արշավեց Կողքիս՝ նվաճելու համար «վոսկե գեղմը». վերադարձին իր հետ բերեց Կողքիսի թագավորի դուստր Մեդեային 20, 36, 48, 56, 58. փորից Յասոնականք՝ Յասոնի վերաբերյալ հիշատակարաններ 20, 36, 48, 56. նույնից է նաև՝
 Յասոնիոն ('Ιασόνιον, Iasioium), մեծ լեռ Պոնտոսում, Կասպյան դռներից վերև. այժմ կոչվում է Յասոն կամ Վոնա 48.
 Յեգիպտոս, Յեգիպտացիք 30, 76.
 Յեփեսոս ('Εφεσος), նշանավոր քաղաք Լիդիայի (Փոքր Ասիա). ավերակները այժմ գտնվում են Այասուլուքի մոտ 72.
 Յեվրոպա 32.
 Յեվքսիդյան տես Եվքսիդյան.
 Յեփրատ (Εύφρατης). մեծ գետ հին Հայաստանի, վոր բխում է Կարնո լեռներից, գծում է յերկրի արևելյան սահմանը, միանում է Տիգրիսին և Միջագետքից և Ասորեստանից անցնելով՝ Շատ-ուլ-Արաք անվան տակ թափվում է Պարսից ծոցը 24, 26, 28, 42, 44, 46, 50, 54, 58, 62, 64, 66, 72, 76, 78, 80, 82.
 Նեդոս (Νείλος) մեծ գետ Եգիպտոսի 76.

Նեսեական (νησαϊος) Մարաստանի և Պարսկաստանի ձիերի մի տեսակ 48, 54.
 Նիրարոս (Νίβαρος), լեռնաշղթա հին Հայաստանի, ճյուղ Տավրոսի, յերկարում է մինչև Մարաստան 50, 56.
 Նիկեփորի յերկիր (Νικηφόριον), մասն Միջագետքի 78.
 Նիկոպոլիս (Νικόπολις), քաղաք Փոքր Հայքի, շինել է Պոմպեոսը, այժմ կոչվում է Շարին-Կարահիսար 66.
 Նինվե (Νίνος), մայրաքաղաք Ասորեստանի (ավերակները գտնվում են այժմ Մուսուլի մոտ) 58.
 Նիսա (Νύσα), քաղաք Կարիայի (Փոքր-Ասիա), ուր սովորել է Սարաբոնը 6, 72.
 Նպատ (Νιφάτης) լեռնաշղթա հին Հայաստանի (այժմ կոչվում է Հատրաշ) 44, 46, 50, 54.
 Շակաշեն կամ Սակասեն (Σαχασσηνή), գավառ Հին Հայաստանի, այսպես է կոչվել Սակ կամ Շակ ազգի անունով 22, 40, 50.
 Շամիրամ (Σεμίραμις), սրանից՝ Շամիրամի բարձունք՝ վորի վրա շինված է Ջելա քաղաքը 68 և Շամիրամի պարիսպներ՝ Միջագետքում 24.
 Շոշ (Σοῦσα), քաղաք Պարսկաստանի հարավում, այժմ ավերակ 48, 76. փորից՝ Շոշեցիք 28.
 Ողիսական, հոշակավոր դյուցազներգություն Հոմերոսի 82.
 Ողոմանտիոս (ուղ. 'Οδόμαντις, սեռ. 'Οδομαντιδος ուղղել Ողոմանտիոսի ըստ Müller, քանի որ Պտղոմեոսի մոտ ունենք Որոմանտիոս (ուղ. 'Οδόμαντις, սեռ. 'Οδομαντιδος ուղղել Ողոմանտիոսի ըստ Müller, քանի որ Պտղոմեոսի մոտ ունենք Oromandus), գավառ Հին Հայաստանի. շփոթել Ողոմանտների ('Οδόμαντοι) հետ, վորոնք Թրակիական մի ժողովուրդ են 52.
 Ոլանե ('Ολανή), անառիկ ամրոց Արտաշատի մոտ. հայ թագավորների գանձատներից մեկն էր 52.
 Ոլիբերիա ('Ολιβηρία), մի վայր, վորի մոտ կառուցեց Տիգրան՝ Տիգրանակերտը 58.
 Ոլիմպոս ('Ολυμπος), նշանավոր լեռ Թեսալիայի և Մակեդոնիայի սահմանի վրա. այս լեռան վրա էլին բնակվում աստվածները 56.
 Ոման ('Ομάνος), աստված պարսից 40.
 Ոպիս ('Չπικς), գյուղ կամ քաղաք Ասորեստանի. այժմ կոչվում է Odoan կամ Odomeh. թերևս և Եսքի-Բաղդադն է 24, 54, 76.
 Ոսսա ('Չσσσα), լեռ Թեսալիայի, մոտ Ոլիմպոսի 56.
 Ովկիանոս 32.
 Ոտտորոկորրիա ('Οττοροχόρρηια), մաս Կովկասյան լեռնաշղթայի 40.
 Որոնդես ('Ορόντης), պարսիկ, թագավոր Հայոց, հաջորդ Ադուրադի, Սելևկյանների գերիշխանության տակ (247 թ.) 58.
 Որքիստենե ('Ορχιστηνή), գավառ Հին Հայաստանի. արտադրում էր մեծաքանակ պատերազմական ձի 52.
 Ուիտիա (Ούιτία), վայր անծանոթ, ուր բնակվել են Ենիանները. Tardieu, II, 465 դնում է Ούτια ընթերցվածը, ինչպես ունին մի խումբ ձեռագրեր. և սրանով հասկանում է Ուտի նահանգը (արտադրողները այս բառը շփոթել են անշուշտ Թեսալիայի Օլոթ գավառի հետ) 56.
 Ոքոս ('Չχος), նշանավոր գետ Բակտրիայի և Վրկանիայի 40.
 Պամփիլիա (Παμφυλία), յերկիր Փոքր-Ասիայի, Միջերկրական ծովի յեգերքը, Կիլիկիայի արևմտյան կողմը 40.

Պատրոկլես (Πατροκλῆς), կառավարիչ Հնդկաստանի, մատենագիր 22, 38.
 Պարայտակեն կամ Պարետական (Παρατακηνοί), մարական մի ժողովուրդ (վորից Պարայտակենի լեռներ) 44, 76.
 Պարաքոաթրաս տես Պարիադրես.
 Պարթևներ 28, 40, 46, 58, 72, 78, 80, 82, Պարթևական 48, Պարթևաստան 32.
 Պարիադրես (Παρυάδρης), կոչվում է նաև Պարաքոաթրաս (Παραχοάθρας), Պարիսարյան լեռնաշղթան է, վոր ձգված է Սև ծովի հարավային յեզերքով: (Ըստ Lagarde, յերկուսից առաջինը միևնույն բառի Կապադովկիական ձևն է, յերկրորդը՝ մարական: Բոլորի մայրն է զնդ. pouruxvāθra = պիլ. քսւքնաթի, վորի բուն նշանակությունն է «բազմափայլ, շատ փայլ ունեցող»։ Hübshmann, Arm. Gram. 67) 34, 40, 44, 50, 52, 64.
 Պարմենիոն (Παρμενίων), Արդերուն կանգնեցրել է Յասունի տաճարը (այս անունով կան զանազան մարդիկ, վորոնցից ամենանշանավորն է Պարմենիոն գորավար Մեծն Ալեքսանդրի) 56 (վրիպակով տպվել է Պարմենիոս):
 Պարոպամիսիա (Παροπαμίσεια), մաս Կովկասյան լեռնաշղթայի 40. վորից Պարոպամիսացիք (Παροπαμισάδαι), նույն լեռների վրա բնակվող ժողովուրդը 28.
 Պարորես (Παρώρεια), լեռնաշղթայի յերկարությամբ գետեղված մի յերկիր. կան զանազան Պարորեսներ. ինչպես՝ Արկադիայի, Եպիրոսի. այստեղ Ստրաբոն հիշում է Փոքր-Ասիայի Պարորեսան, վոր սկսվում է Հոլմեյից և զնում է մինչև Տիրիետն 72.
 Պարսիկներ 28, 40, 48, 54, 58, 68, 76, 80, Պարսկական 48, 58, 68, Պարսկաստան 46, 48, 72.
 Պարսից ծոց (Περσικός κόλπος), 24, 28, 42, 50, 54, 76. (յերբեմն էլ կոչում է «ծով» Πέρσας θάλατταν), ինչպես եջ 28.
 Պափլագոնիա (Παφλαγονία), (վորից Պափլագոնացիք), յերկիր Փոքր-Ասիայի հյուսիսային կողմը, Սև ծովի հարավային յեզերքում, Բիթանիայի և Պոնտոսի միջև. մայրաքաղաքն էր Սինոպ 30, 64.
 Պենետո (Πηνειός), գետ Թեսալիայի. այժմ կոչվում է Սալամբրիա. նախապես անվանում էյին Արաքս 56.
 Պիերիա (Πιερία), լեռ Միրիայում, հարակից Ամանոսի 56.
 Պինակա (Πίνακα), շատ անուր բերդաքաղաք Գորդիացոց յերկրում (Կորդուք), վոր գրավեց Տիգրան Մեծը 80.
 Պիսիդիա (Πισιδία), յերկիր Փոքր-Ասիայի հարավային մասում, Միջերկրական ծովից վերև, Պամփիլիայի և Փոնդիայի միջև. վորից Պիսիդացիք (Πισιδαι) 28. 32.
 Պիթոդորիս (Πυθόδωρις), դուստր Պիթոդորոս Տրալլիացու, կին Պոլեմոնի և ապա Արքեդայոսի, թագուհի Պոնտոսի 66, 68.
 Պիթոդորոս (Πυθόδωρος), Տրալլիացի, նախորդի հայրը 66.
 Պլատոնական 64.
 Պոլեմոն (Πολέμων), վորդի Փառնակի, թագավոր Պոնտոսի 66.
 Պոլիբիոս (Πολύβιος), պատմիչ հույն 72.
 Պոլիկլիտոս (Πολύκλειτος), պատմիչ հույն 76.

Պոմպեոս գորավար Հռովմեյացոց 32, 36, 40, 54, 64, 66, 68, 80, 82.
 Պոնտական ծով (վոր և Եւքսինյան կամ Սև ծով) 54.
 Պոնտացիք 68.
 Պոնտոս (Πόντος), յերկիր և թագավորություն Փոքր-Ասիայի հյուսիս-արևելյան կողմը՝ Սև ծովի յեզերքում (վորից Պոնտական) 6, 20, 28, 34, 38, 64, 66, 68, 70.
 Պոսիդոնիոս (Ποσειδώνιος), փիլիսոփա հույն, գրել է Պոմպեոսի պատմությունը 6. 32. 82.
 Ռագա ('Ράγα), վայր Մարաստանի 48.
 Ռոդասպետ ('Ρωδάσπης), վորդի Պարթևաց թագավոր Հրահատի. գնաց պատանդ Հռովմայեցիների մոտ 80.
 Ռոյտակետ ('Ροιτάκης), Կուր գետի վտակներից մին 34.
 Սադակորա (Σαδάχορα), քաղաք Կապադովկիայի 72.
 Սալամբրիա, արդի անուն Պենետո գետի 56.
 Սակասեն տես Շակաշեն.
 Սակեր կամ Շակեր, սկիթական ցեղ, վոր Միջին Ասիայից արշավեց մինչև Դոն և պատճառ դարձավ Կիմերների մեծ արշավանքին դեպի Թրակիա և Փոքր-Ասիա (Ը դար) 40. վորից՝
 Սակյան տոներ 40.
 Սամոս կղզի 82.
 Սամոսատ (Σαμόσατα), քաղաք Միրիայի 72.
 Սանդրեանես (Σανδοβάνης), վտակ Կուրի 34.
 Սաննիք (Σάννοι), պոնտական ժողովուրդ (նախապես կոչվում էյին Մակրոն) 64.
 Սապեացիք (Σαπαῖοι), թրակիական ժողովուրդ 68.
 Սատալկա (Σάταλκα), քաղաք Գորդիացոց (Կորդուք) 80.
 Սարապարաս (Σαραπάρας), ժողովուրդ Թրակացի, վոր գաղթել բնակվել է Հայաստանից այն կողմ՝ Գուրանացոց և Մարաց մոտ (բուն նշանակում է «զլուխ կտրող»։ վրիպակով տպված է Սարաբարաս) 56.
 Սարդենիա կղզի 26.
 Սարիսա (Σάρεισα), քաղաք Գորդիենի (Կորդուք) 80.
 Սարմատացիք (Σαρμάται), Սկիթական ցեղ, վոր թափառում էր Կովկասից վերև՝ մինչև Միջին Ռուսաստան 34.
 Սարնիոս (Σάρνιος), գետ, վոր Միջին Ասիայի անապատը բաժանում է Վրկանիայից 40.
 Սափրիա (Σάφρια), մասն Կովկասյան լեռնաշղթայի (բնագրում խանգարվելով գրված է «ծայր»։ ἄκρα այսպես է ուղղել Müller) 40.
 Սեբրաստոս կայսր (Կեսար) 80.
 Սելեննե (Σελήνη), վերակոչված Կլեոպատրա, թագուհի Ասորիքի. Տիգրան Մեծ սպանեց նրան Սելևկիա բերդում 82.

Սելևկիա (Σελεύχεια), այս անունով կան մի քանի քաղաքներ (Ասորիք, Միջագետք, Կիլիկիա, Ասորեստան, Շոշ. նշանավոր եր հատկապես՝ Տիգրիսի վրա շինված Սելևկիա քաղաքը) 42, 44, 54, 76, 78, 82.

Սելևկյաններ (Σελευχίδαι), թագավորական տոհմ. վոր Ալեքսանդր Մակեդոնացու մահից հետո, նստած Ասորիքում՝ կառավարում եր նրա բոլոր Ասիական տիրապետությունները, սկսած 312 թվից մինչև 64 թ., յերբ Տիգրան Մեծը տիրեց Ասորիքին և Սելևկյան պետության վերջ տվեց 58, 72.

Սեմիրամիդոս (Σεμιράμιδος), պարսիսկ Միջագետքում, վորի առաջով անցնում ե Տիգրիսը (բուն նշանակում ե Շամիրամի, ուղ. Σεμίραμις) 54.

Սերասպաններ (Σερασαδάνης), վորդի Հրահատ թագավորի Պարթևաց. իր յերբայրների հետ պատանդ գնաց Հռովմայեցոց 80.

Սևսամորա (Σευσάμορα), ամուր քաղաք Վրաստանի, շինված Արագոս գետի վրա 36.

Սիդեն (Σιδήνη), գավառ Պոնտոսի 64.

Սիդոնացիք (Σιδονίοι), Փիւնիկեի Սիդոն քաղաքի բնակիչները 82.

Սիմբակե կամ Սիմբակե (Συμβάκη), քաղաք Ասորպատենի 46.

Սինդիկե (Σινδική), գավառ Կիւմմերյան Բոսֆորի (Խրիմ) 66.

Սիննակա (Σίννακα), քաղաք Միջագետքի, ուր Հռովմայեցոց զորավար Կրասոսը ջարդվեց ու կորավ 78.

Սինոպ (Σινώπη), մայրաքաղաք Պափլագոնիայի, Սև ծովի ափում 72.

Սինորիա կամ Սիմորիա (Σινωρία, Συνορία), նշանավոր ամրոց, վոր շինեց Միհրդատ Եպատորը՝ Մեծ Հայքի սահմանում 66.

Սիսիդ (Σίσις, սեռ. Σίσιδος), հայր Անտիպատրոսի (տես այս անունը) 66.

Սիրակներ (Σίρακες), թափառական ժողովուրդ՝ Կովկասի և Ազովի ծովի միջև 38.

Սիրիա 20, 50, 82 (տես և Ասորիք).

Սիսպիրիտիս (Συσπριτίς), գավառ Հին Հայաստանի, վոր ե Սպեր (այժմ Իսպիր) 38, 54, 56 (ճիշտ համապատասխան ձևեր չեն Սիսպիրիտիս և Սոսպիրիտիս).

Սկեփսիս (Σκίψις), քաղաք Միսիայի 70.

Սկիտիսես (Σχυδίσης), լեռնաշղթա հին Հայաստանի և Պոնտոսի միջև 34, 50, 64.

Սկիթիա, Սկիթացիք 32, 34, 40, 56.

Սկիլաքս (Σκύλαξ), վտակ Իրիս գետի 64.

Սոանդոս (Σόανδος), քաղաք Կապադովկիայի 72.

Սոգդիանիա (Σογδιανή), հին պարսկական պետության մի նահանգն եր, մայրաքաղաքը Մարականդա, վոր ե արդի Սամարղանդը 40.

Սուրեն (Σουρήνα), զորավար Պարթևաց, հաղթեց Հռովմայեցոց Կրասոս զորավարին 78.

Սպատան տես Կապուտան

Ստրաբոն (Στράβων), Ամասիացի, պատմիչ և աշխարհագիր (բուն նշանակում ե «շիլ») 6, 62, 76, 82.

Վերա (Վերա), ամուր բերդաքաղաք և ձմեռանոց Ասորպատենի թագավորների 46.

Վուֆոր տես Բոսֆոր.

Վրաստան, վրացիք 32, 34, 36, 44, 50, 52, 58. Վրաց դաշտ 34.

Վրկանիա, Վրկանաց աշխարհ (Վրկանիա), գտնվում ե Կասպից ծովի հարավային յեզերքում, այժմ Գիլան 22, 38, 40. Վրկանական ցեղեր 40. Վրկանաց ծով (վոր ե Կասպից ծով) 22, 28, 32, 40, 42, 46.

Տանայիս (Τάναις), գետ Սարմատական աշխարհի. այժմյան Դոնն ե, վոր բխում ե Տուլայից, անցնում ե Ռոստովից և թափվում ե Ազովի ծովը 32, 38.

Տապիրներ (Ταύροι), ավազակաբարո ժողովուրդ՝ հին Հայաստանի և Պարսկաստանի միջև 46.

Տավրոս (Ταύρος), լեռնաշղթա վոր բաժանում ե Կիլիկիան Փոքր-Ասիայից (Ստրաբոնը Տավրոսը յերկարացնում ե շատ ավելի դեպի արևելք) 24, 28, 32, 40, 42, 44, 50, 56, 62, 64, 72, 76, 78.

Տարոն (Ταρωνίτιν !) 52.

Տեմպե (Τέμπη), հովիտ Թեսալիայում, Ոլիմպոս և Ոսսա լեռների միջև, հռչակված իր դիրքով և ողով 56.

Տերեդոն (Τερηδών), քաղաք Բարբելաստանի, Յեփրատի գետաբերանի մոտ 24.

Տիբարանի (ըստ Հերոդոտի և Քսենոփոնի՝ Տիբարեններ), Տիբարանացիք, Տիբարենյան ցեղ (Τιβαρανοί, Τιβαρηνοί, τῶν Τιβαρανικῶν ἔθνῶν), Պոնտական ժողովուրդ, վոր բնակվում եր Տիբարանիա (Τιβαρνία) յերկիրը, Սև ծովի և Կողքիսի մոտ, Խալիբների արևմտյան կողմը 28, 50, 62, 64, 66.

Տիբերիոս 82.

Տիգրան (Τιγράνης), թագավոր Հայոց 52, 54, 58, 70, 78, 80, 82.

Տիգրանակերտ (Τιγρόνερα), 44, 58, 64, 78.

Տիգրիս (Τίγρις), գետ հին Հայաստանի, վոռոգում ե Միջագետքը և միանալով Յեփրատի հետ՝ թափվում ե Պարսից ծոցը 24, 26, 42, 44, 50, 54, 76, 78, 80.

Տիտիոս (Τίτιος), կուսակալ Ասորիքի 80.

Տիտենյան ծով (Τυρρηνική θάλασσα), վոր Միջերկրականի մասն ե, գտնվում ե Իտալիայի արևմտյան կողմը և տարածվում ե մինչև Սիկիլիա կղզին. իր անունը ստացել ե Իտալիայի Տիտենիա (կամ Ետրուրիա) գավառից (Τυρρηνία, τόπων τῆς Τυρρηνίας) 26.

Տիբրիեն (Τυριαῖον), քաղաք Փոնիգիայի, այժմ կոչվում ե Իզզին 72.

Տոմիսա (Τόμισα), նշանավոր բերդ՝ վոր գտնվում ե Յեփրատի ձախ ափում, Հերփե փոքր քաղաքի մոտ, առաջ պատկանում եր Կապադովկիային. Ծոփացիք գնեցին այն՝ հարյուր տաղանդով. Լուկուլլոս յետ խլեց և նվիրեց նորից Կապադովկացոց 62, 72.

Տոսպ տես Թոպիտիս.

Տրալլե (Τράλλεις), քաղաք Կարիայի, այժմ կոչվում ե Գիզել-Հիսար, Այդընի մոտ 72. վորից Տրալլիացի 66.

Տրապիզոն (Τραπεζοῦς), նշանավոր քաղաք Պոնտոսի, նավահանգիստ Սև ծովի ափին 64, 66.
 Տրերներ (Τρῆρες), Թրակիայի մի ժողովուրդ, նշանավոր իր արշավանքներով 40.
 Տրիպտոլեմոս (Τριπτόλεμος), Արգեացի, վոր իր ընկերներով արշավեց Կիլիկիա, ուր հիմնեցին Տարսոն քաղաքը. վորդին Գորդիս գաղթեց Գորդիենե, իսկ իր ժառանգները փոխադրվեցին Անտիոք 80.
 Փառնակիա (Φαρνακία), քաղաք Պոնտոսի 64, 66.
 Փասիս (Φᾶσις), նշանավոր գետ Կողքիսի. սկիզբ է առնում Կովկասյան լեռներից և թափվում Սև ծովը՝ Բաթումից վերև, այժմ Ռիոն (Վրաստան) 30, 34, 54.
 Փավենե կամ Փավնենե? և կամ Փավնիտիս (Փսոնոն, Փսոնոն, Փսոնոն), գավառ կամ նահանգ հին Հայաստանի, վոր Հայերը խլել են Մարերից. թվում է թե Սիւնիքն է 52.
 Փարսալա (Φάρσαλος), քաղաք Թեսալիայի. այստեղ տեղի ունեցավ Փարսալայի նշանավոր ճակատամարտը, ուր Կեսար հաղթեց Պոմպեոսին, 48 թ. այժմ կոչվում է Ֆերսալա. վորից Փարսալացի 56.
 Փիւնիկե 58, 72.
 Փոքր-Ասիա 72.
 Փոքր-Հայք 42, 50, 52, 64, 66, 68, 72, 76.
 Փոնտոս, յերկիր Փոքր-Ասիայի, Բիթանիայի հարավակողմը. նրա գլխավոր քաղաքներից էր Իկոնիոն (այժմ Կոնիա): Վանելով Հաբերին, Փոնտոսի գրավեցին նրանց յերկիրը. բայց Կիմոնների արշավանքի ժամանակ՝ սրանց ասպատակության առարկա դարձան. Կրեսոս՝ Լիդիացոց թագավորը նվաճեց Փոնտոսի և միացրեց իր պետության 20, 64, 72.
 Քալոնիտիս (Χαλωνίτις), մի վայր Ասորեստանում՝ Ուլիսի մոտ 54.
 Քաղդեստան, յերկիր վոր հետո կազմեց Բաբելոնի պետությունը 76.
 Քաղկեդոն (Χαλκηδόν), քաղաք հին Բիթանիայի, Բիզանդիոնի դեմը. այժմ կազմում է Պոլսի մի մասը և կոչվում է Kadiköy. վորից Քաղկեդոնացի 70.
 Քանես (Χάνης), վտակ Կուր գետի 34.
 Քելիդոնիա (Χελιδονία), գլուխ հին Լիկիայի և նրա մոտ գտնված հինգ փոքր կղզիների 72.
 Քորդիրազա (Χορδύραζα), քաղաք Միջագետքի Միզդոնիա յերկրում 78.
 Քսանթոս (Ξάνθος), պատմիչ 20.
 Ֆանարեա (Φανάροια), գավառ Պոնտոսի 64, 68, 68.
 Ֆերես (Φεραί), քաղաք Թեսալիայի 36, 56.
 Ֆիլիմելիոն (Φιλομήλιον), քաղաք Փոնտոսի 72.
 Ֆրիքսոս (Φρίξος), հույն հերոս, առաջնորդեց Յասոնի հետ՝ Արգոնավորդաց արշավանքին 20. վորից՝ Ֆրիքսոն, հիշատակարան նույնի անունով՝ Կողքիսի և Իբերիոն սահմաններում 20.

ՍՏՐԱԲՈՆ
 ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ
 Ստրաբոնը Հայաստանի ու հայերի մասին.
 Աշխարհագրությունից քաղեց և թարգմանեց Հրաչյա Աճառյանը
 The English translation of Strabo's Geography by Hamilton and Falconer.
 H.C. Hamilton, Esq., W. Falconer, M.A., Ed.
 The Geography of Strabo. Literally translated, with notes, in three volumes.
 London. George Bell & Sons. 1903.

Страбон. География. М.: Ладомир, 1994
 Перевод и комментарии Г. А. Стратановского

Կազմող՝ Սեն Հովհաննիսյան
 Գլխավոր խմբագիր՝ պատ. գ. դոկտոր Ռաֆիկ Նահապետյան
 Անգլերեն և ռուսերեն տեքստի թարգմանիչ՝ Աիդա Չարխչյան
 Անգլերեն և ռուսերեն տեքստի խմբագիր՝ Աիդա Չարխչյան
 Սրբագրիչ՝ Սեդա Հովհաննիսյան

ՄՏՐԱԲՈՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ստրաբոնը Հայաստանի ու հայերի մասին

СТРАБОН ОБ АРМЕНИИ И АРМЯНАХ

Выдержка из «ГЕОГРАФИИ»

STRABO ABOUT ARMENIA AND ARMENIANS

Abstract from *GEOGRAPHY*

ՆԱՀԱՊԵՏ հրատարակչություն, Երևան, Եփեսոսների 2, բն. 45

Պատվեր № 29

Չափսը՝ 60X84 1/8: Թուղթ՝ օֆսետ 80 գր.: Տպագրությունը՝ օֆսետ:

20 պայմ. տպ. մամուլ: Տպաքանակ՝ 400:

Տառատեսակ՝ Թայմս Արմենիան,

Թայմս Նյու Ռոման

Տպագրությունը՝ «Նաիրի» հրատարակչության տպագրատուն

Երևան 9, Իսահակյան 28

ՆԱՀԱՊԵՏ հրատարակչություն
Publishing House NAHAPET
Издательство НААПЕТ